

अध्याय : एक

परिचय

१.१. विषय पचिय :

नेपालको क्षेत्रफल भन्दा ५६ हजार वर्गमाइल छ । क्षेत्रफलका दृष्टिले नेपाल विश्व मानचित्रमा सानो देशको रूपमा चिनिए तापनि भाषाका दृष्टिले भने ठूलो छ, किनभने संसारमा बोलिने मुख्य चार भाषा परिवारभित्र पर्ने भाषाहरू यो सानो मुलुकमा बोलिन्छन् । नेपालमा ८० भन्दा बढी भाषा प्रचलित छन् भन्ने विद्वानहरूको भनाइ छ । यहाँ प्रमुख रूपमा बोलिने भाषाहरूमा भोट बर्मेली वा चिनियाँ तिब्बती र भारोपेली परिवार अन्तर्गतका भाषाहरू रहेका छन् भने, आग्नेली तथा द्रविड परिवारका केही भाषा पनि बोलिने गरेका छन् । त्यसैले भाषाका दृष्टिले नेपाल संसारका धनी देशमध्ये पर्दछ । बहुभाषिक राष्ट्र नेपालको साझा सम्पर्क भाषा एबम् सरकारी कामकाजको भाषा भने नेपाली हो । अन्य भाषा नेपालका राष्ट्रिय भाषा हुन् । नेपाल प्राचीन कालदेखि नै विभिन्न जातिका भाषिक, धार्मिक, सामाजिक र सांस्कृतिक विविधता बोकेको र यी विविधताभित्र एकताको सङ्गमस्थल बनेको देश हो । मुख्यतया यो सङ्गमस्थलको निर्माण मङ्गोल, आर्य तथा अल्पसङ्ख्यामा रहेका द्रविडेनी र आग्नेली जातिबाट भएको छ । यसरी विविध जातिबाट निर्माण भएको नेपाल एक मात्र नेपाली जातिको मुलुकको रूपमा विश्वमा परिचित हुन पुगेको छ । यिनै नेपाली जातिका माध्यमले विविध जाति वा बहु जातीय, बहुभाषिक तथा बहु धार्मिक संस्कृति नेपालमा विकसित भएको पाइन्छ । यिनै विभिन्न जाति जनजातिका समान आकाङ्क्षा र एकतामा नै नेपालको राष्ट्रियता अडेको र बलियो हुन पुगेको छ । सानो राष्ट्रमा पनि विविध भाषाभाषीको अस्तित्व हुनु ज्यादै ठूलो गौरवको कुरा हो । आ-आफ्नो जातीय र भाषिक मान्यता बोकेर अघि बढेका यी भाषाहरू नेपालका अमूल्य निधि हुन् । नेपालमा यसै वर्ष जन गणना भए पनि परिणाम नआएको परिप्रेक्ष्यमा २०५८ सालको जन गणना अनुसार ९२ वटा भाषा रहेको तथ्यलाई नै मान्नु पर्ने हुन्छ ।

प्राचीन कालदेखि नै नेपालमा बसोवास गर्दै आएका मङ्गोलहरूमध्ये एक जाति हो मगर । नेपालका विविध जातिहरूले बोल्ने विविध भाषाहरूमध्ये मगर जातिले बोल्ने मगर भाषा पनि एक महत्वपूर्ण भाषा हो । मगर भाषाका तिन भेद पाइन्छन्- मगर ढुङ, मगर पाङ र काङ्के । यी तिनमध्ये मगर पाङ रोल्पा, रुकुम, बागलुङ, पाल्पा, रूपन्देही र काठमाडौँ उपत्यका लगायत पश्चिम सीमा महाकालीसम्म बोलिन्छ । पाङ (भाषा) लाई सामान्य बुझाइमा खाम पनि भनिन्छ ।

नेपालमा बोलिने विविध भाषा परिवारका भाषाहरूमध्ये सबैभन्दा धेरै सङ्ख्यामा चिनियाँ-तिब्बती भाषा परिवारको भोट बर्मेली शाखाका भाषाहरू छन् । मगर पाङ पनि भोट चिनियाँ परिवार अन्तर्गत पर्दछ । वि.सं. २०५८ सालको राष्ट्रिय जन गणना अनुसार नेपालमा मगर जातिको कुल जनसङ्ख्या १६,२२,४२९ रहेको छ । यसमध्ये मगर भाषालाई मातृभाषाको रूपमा बोल्नेको सङ्ख्या ७७०९६ मात्र रहेको छ र त्यसैमा मगर पाङ पनि मिसिएको छ । नेपालको सम्पूर्ण भागमा नेपाली भाषाको प्रयोग हुँदै आएको कारणले यसको प्रभाव अरु भाषामा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा परेको छ । मगर जातिको क्षेत्रलाई दुई भागमा विभाजन गरिएको छ । नेपालको गण्डकी नदीको 'रिडी' नामक स्थानलाई आधार मानी त्यसदेखि पूर्व क्षेत्रलाई बाह्र मगरात भनिन्छ । बाह्र मगरात क्षेत्रमा मगर ढुङ भाषा बोलिन्छ भने रिडीदेखि पश्चिमको क्षेत्र, जसलाई अथार मगरात क्षेत्र भनिन्छ त्यस क्षेत्रमा मगर पाङ बोलिने गरेको

पाइन्छ । उता मगर काइके नेपालको विकट क्षेत्र डोल्पा जिल्लाको केही गाविसमा बोलिने गरेको छ ।

कुनै पनि भाषाले आफ्ना नजिकका अन्य भाषाहरूको प्रभावमा परेर त्यस भाषाबाट केही शब्द वा भाषिक विशेषता ग्रहण गरेको हुन्छ । यो भाषिक आवश्यकता र स्वाभाविक प्रक्रिया पनि हो । यो नै भाषाको विशेषता हो । अझ विशेष रूपमा भन्ने हो भने समवर्गी वा निकट सम्बन्ध भएका भाषाहरूमा यो प्रक्रिया टड्कारो रूपमा देखा पर्दछ । यति हुँदाहुँदै पनि एउटै भाषा परिवारका प्रत्येक भाषामा आ-आफ्नै भाषिक विशेषता रहेका हुन्छन् र व्याकरणिक व्यवस्था मूल रूपमा रहेको हुन्छ । अझ भन्ने हो भने भाषा आफैँमा व्यवस्थित हुन्छ । सामान्यतः सबै भाषाका वर्ण, व्याकरण, शब्द र अर्थका तहमा बेगलाबेगलै व्यवस्था हुन्छ । बेगलाबेगलै व्यवस्था भए तापनि संसारका विभिन्न भाषाका व्याकरणमा केही समानता र भिन्नता पाइन्छ । भाषा आफैँ व्यवस्थित हुने हुनाले भाषिक व्यवस्था खोज्न सम्बन्धित भाषाका वक्ताको अभिव्यक्तिलाई लिनु पर्ने हुन्छ । मूल रूपमा भाषालाई शुद्ध, स्तरीय मानक रूप स्थापित गरी व्यवस्थित गराउने साधन नै त्यस भाषाको व्याकरण हो । व्याकरण भाषा विज्ञानको एक अङ्ग हो । व्याकरणभित्र थुप्रै पक्षहरू अन्तर्निहित हुन्छन् । व्याकरणभित्र अन्तर्निहित थुप्रै पक्षहरूमध्ये व्याकरणिक कोटिहरूको महत्त्वपूर्ण स्थान रहेको हुन्छ । व्याकरणिक कोटिहरू भाषिक प्रयोगमा रूपतात्विक प्रक्रियाबाट निर्देशित भई व्यवस्थित हुन्छन् जसले भाषिक व्यवस्थाको अन्तर्सम्बन्धलाई देखाएको हुन्छ । व्याकरणिक कोटिहरू भित्र लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल, पक्ष, भाव, वाच्य, आदर र कारक हुन्छन् । यस शोधपत्रमा मगर पाइका मूलतः यिनै व्याकरणिक कोटि तथा पक्षलाई वर्णन गरिएको छ ।

१.२. समस्याकथन :

प्रस्तुत शोधकार्य नेपाली र मगर पाइको आधारभूत व्याकरण समन्धी अध्ययनमा केन्द्रित रहेको हुनाले यसका समस्या यस प्रकार रहेका छन् -

- क) जातीय, सांस्कृतिक तथा भाषिक दृष्टिले मगरहरूको पहिचान कस्तो छ ?
- ख) मगर भाषा, यसका भेद र भौगोलिक स्थिति कस्तो छ ?
- ग) मगर पाइको शब्द भण्डार र शब्द निर्माण प्रक्रिया कस्तो छ ?
- घ) नेपाली र मगर पाइमा व्याकरणगत के कस्ता समानता र भिन्नता छन् ?

१.३ शोधकार्यका उद्देश्यहरू :

प्रस्तुत शोधपत्रका उद्देश्यहरू यस प्रकार छन् -

- क) मगर जाति, भाषा र संस्कृतिको संक्षिप्त चिनारी गराउनु
- ख) नेपाली र मगर पाइ भाषाको वर्ण व्यवस्था, आधारभूत शब्द भण्डार र शब्द निर्माण प्रक्रिया देखाउनु
- ग) मगर पाइमा शब्दवर्गबारे जानकारी दिनु
- घ) मगर पाइको वाक्य तत्वको चर्चा गर्नु

१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा :

मगर पाइ यद्यपि पुरानो भाषा हो तर पनि यस भाषाबारे त्यति धेरै अध्ययन र अनुसन्धान भएको पाइँदैन । भरखरै यस भाषाबारे अध्ययनको चासो बढेको देखिन्छ । यसबारे

भए गरेका अध्ययनलाई यस प्रकार देखाउन सकिन्छ -

हर्ष बहादुर बुढा मगर (२०४९) ले किरात वंश र मगरहरू भन्ने पुस्तकमा मगरहरूको इतिहास, थर, राज्य र मगर जातिका चर्चित व्यक्तिहरूको बारेमा उल्लेख गरेका छन् । यस पुस्तकमा मगर पाङको पनि संक्षिप्त चर्चा गरिएको छ ।

एम.एस थापा मगर (२०४९) ले प्राचीन मगर र आख्या लिपि भन्ने पुस्तकमा मगर भाषाले प्रयोगमा ल्याएको लिपिबारे चर्चा गर्दा मगर भाषाहरूबारे पनि टिप्पणी गरेका छन् ।

बम कुमारी बुढा मगर (२०५५) ले पो ओल्जा छेडा (ठाउँ आफैँ बोल्छ) शीर्षकको लेखमा मगर जातिको संस्कृति, मगर पाङमा विभिन्न ठाउँको नामाकरण तथा मगरको घरमा हुने विभिन्न सामान, प्रथाहरूको चर्चा गरेकी छन् ।

कर्ण बहादुर बुढा मगर (२०६१) ले नेपाली-मगर पाङ अङ्ग्रेजी शब्दकोश निर्माण गरेका छन् । यस कोशमा मगर पाङका ३००० शब्द छन् ।

माधव प्रसाद पोखरेल (२०६१) ले प्रशंसनीय ऐतिहासिक कार्य शीर्षक दिई नेपाली -मगर पाङ अङ्ग्रेजी शब्दकोशको भूमिकामा नेपाली-मगर पाङ शब्दकोश, मगर भाषा र हङ्गेरियाली भाषाको सम्बन्ध तथा मगर पाङको तान व्यवस्थाका सम्बन्धमा संक्षिप्त टिप्पणी गरेका छन् ।

सरकारी कार्यदलका सदस्यहरू बमकुमारी बुढा मगर, घन बहादुर रोका मगर, कर्ण बहादुर बुढा मगर, गोबर्धन घर्ती मगर र नवीन रोका मगरको संयोजनमा त किलास पोस्तञ् (एक कक्षाको पुस्तक(२०६४) तयार भएको छ । मगर पाङमा एक कक्षाका विद्यार्थीले पढ्नका लागि पाठ्यक्रमको आधारमा यो पुस्तक तयार गरिएको छ ।

बम कुमारी बुढा मगर (२०६५) ले चाउ रो डमुउ छेन गुस्ती गो दो (मगर पाङ व्याकरण) भन्ने पुस्तकमा मगर पाङ व्याकरणको बारेमा उल्लेख गरेकी छन् । व्याकरणिक परम्परा नभएका कारण बुढा मगरको यो कृति नेपाली भाषालाई आधार मानेर तयार गरिएको छ ।

बम कुमारी बुढा मगर (२०६५) ले माघे संकराई भन्ने पुस्तकमा मगर जातिको चाडबाड, यस जातिको सामाजिक विकास तथा संस्कृतिका बारेमा उल्लेख गरेकी छन् ।

टी.बी पुन (२०६७) ले मगर हामी मगर भन्ने पुस्तकमा मगर जातिको भेषभूषा तथा संस्कृतिका बारेमा चर्चा गरेका छन् ।

१.५ अध्ययनको औचित्य र महत्त्व :

मगर सम्बन्धी हालसम्म भए गरेका अनुसन्धानहरूमध्ये अधिकांश अध्ययन संस्कृति र जातीय पहिचानका बारेमा भएका छन् । मगर जातिभित्र विभिन्न थरहरू भए भैं मूल मगर भाषाका पनि विभिन्न भेद उपभेद रहेका छन् । यसै परिप्रेक्ष्यमा यो शोधपत्र मगर भाषाको पाङ भेदको व्याकरणबारे केन्द्रित रहेकाले यसले अन्य अध्येतालाई पनि यसप्रति अध्ययन गर्न आकर्षित गर्ने हुँदा यो शोधकार्य औचित्यपूर्ण छ । यसले मगर पाङको अध्ययनका निमित्त सो भाषाका वक्ताका साथै अन्यलाई पनि प्रोत्साहन गर्ने छ ।

१.६ अध्ययनको क्षेत्र र सीमा :

नेपालीमा मगर पाङ (भाषा) अथार मगरात क्षेत्रका मगरहरूले बोल्दछन् । यस शोधपत्रमा यही मगर पाङको भाषिक व्यवस्था वा व्याकरणको नेपाली भाषासँग तुलना गरिएको छ । मगर ढुड तथा काङ्केसँग तुलना गरिएको छैन ।

१.७ सामग्री सङ्कलन विधि :

प्रस्तुत शोधकार्य पुस्तकालयीय र क्षेत्रीय अध्ययनमा केन्द्रित रहेको छ । नेपाली व्याकरणका लागि नेपाली व्याकरणका पुस्तकको उपयोग गरिएको छ । मगर पाङको सामग्री सङ्कलनका लागि रोल्पा, रुकुम जिल्लामा बसोवास गर्ने वक्ताहरूबाट सूचना लिई सामग्री सङ्कलन गरिएको छ । सामग्री सङ्कलनका क्रममा विभिन्न संस्था तथा लेखकहरूका सूचना र कार्यलाई पनि प्रयोग गरिएको छ ।

१.८ विश्लेषण विधि :

उपर्युक्त आधारमा प्राप्त सामग्रीको आवश्यकता अनुसार अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ । व्याकरणको सामान्य परिचय दिने काममा वर्णनात्मक विधिको प्रयोग गरिएको छ । यसै गरी नेपाली भाषा र मगर पाङको आधारभूत व्याकरणको तुलना गर्दा तुलनात्मक विधिको पनि प्रयोग गरिएको छ ।

१.९ शोधपत्रको रूपरेखा :

प्रस्तुत शोधपत्र निम्नानुसार छ र अध्यायमा प्रबन्धित गरिएको छ ।

पहिलो	अध्याय :	शोध परिचय ।
दोस्रो	अध्याय :	मगर जाति, भाषा र संस्कृतिको परिचय ।
तेस्रो	अध्याय :	नेपाली भाषा र मगर पाङमा आधारभूत शब्द भण्डार र शब्दवर्गको व्यवस्था ।
चौथो	अध्याय :	मगर पाङमा शब्द निर्माण सम्बन्धी व्यवस्था
पाचै	अध्याय :	मगर पाङमा वाक्यतत्त्वको व्यवस्था ।
छैटौँ	अध्याय :	उपसंहार

अध्याय : दुई

मगर जाति, भाषा र संस्कृतिको परिचय

२.१ विषय प्रवेश

यस अध्यायमा मगर जातिको थर, धर्म, संस्कृति, चाडपर्व, भौगोलिक क्षेत्र विस्तार, भाषा परिवार जनसङ्ख्या, मगर भाषा र तिनका भेदहरूबारे चर्चा गरिएको छ। भोट बर्मेली परिवार अन्तर्गतको एउटा भाषाको रूपमा मगर भाषाको चिनारी गराई यसका विभिन्न भेदहरूमध्ये मगर पाङ एउटा भएकाले यसका आधारमा रहेका विभिन्न ठाउँको नामबारे चर्चा गरी अन्त्यमा सारांश दिइएको छ।

२.२ नेपालका भाषाहरू

मानव सभ्यताको विकासको महत्वपूर्ण साधन भाषा हो। मानव जीवनका सम्पूर्ण क्रियाकलाप, चिन्तन मनन र अभिव्यक्तिहरूको सशक्त माध्यम भाषा नै भएकाले मानव समाजमा यसको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको छ। भाषा परिवर्तनशील भएकाले मानव समाजको विकाससँगै यसको पनि परिवर्तन र विकास हुँदै आएको छ। भाषाविद्हरूले मानिसलाई सामाजिक प्राणीका रूपमा स्थापित गराउने मुख्य साधन र माध्यम भाषा नै हो भन्ने मान्यता राखेको पाइन्छ। तसर्थ भाषा मानिसलाई सभ्य र सिर्जनशील बनाउन सहयोग पुऱ्याउने एउटा प्रमुख साधनका साथै विचार विनिमयको माध्यम पनि हो। हरेक भाषा जातीय जीवनभित्र निरन्तर रूपमा विकसित हुँदै आएको पाइन्छ। कुनै पनि जातिको अस्तित्व उसको भाषा र संस्कृतिसँग गाँसिएको हुन्छ। नेपाल राष्ट्र पनि बहु जातीय, बहुभाषी र बहु सांस्कृतिक विशेषताको सङ्गम स्थलको रूपमा मौलाउँदै आएको छ। नेपाल भौगोलिक वा भूबनोटका दृष्टिले सानो रहे पनि भाषिक तथा जातीय सांस्कृतिक दृष्टिले विशाल मानिन्छ। वि.सं.२०५८ को जन गणना अनुसार यहाँ ९२ वटा भाषा अस्तित्वमा रहेका छन् (तथ्याङ्क विभाग, २०५८)। यी एकै भाषा परिवारका नभई भारोपेली, भोट बर्मेली, आग्नेली तथा द्रविड गरी चार भाषा परिवारभित्र पर्दछन्। नेवार, मगर, तामाङ, राई, शेर्पा, थकाली लगायतका भाषाहरू भोट बर्मेली परिवार अन्तर्गत पर्ने भाषा हुन्। नेपालमा बोलिने भोट बर्मेली परिवार अन्तर्गत पर्ने भाषाहरूमध्ये मगर पाङ पनि एक हो। भारोपेली भाषा परिवार पछिको दोस्रो स्थानमा आउने भोट बर्मेली वा चिनियाँ तिब्बती भाषा परिवार अन्तर्गत पर्ने यो भाषा अभैसम्म स्पष्ट रूपले राष्ट्रमा चिनिन सकेको छैन। नेपालमा भोट बर्मेली वा चिनियाँ तिब्बती भाषा परिवारका थुप्रै भाषाहरू बोलिन्छन्।

नेपालमा बोलिने भाषाहरू चार भाषा परिवारका छन्। जसलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गर्न सकिन्छ -

२.२.१ भारोपेली भाषा परिवार

संसारका भाषाहरूको सबैभन्दा ठूलो परिवार भारोपेली हो। यस परिवारका भाषाहरू भारतीय उपमहाद्वीप र युरोपेली महाद्वीपमा अमेरिका तथा अस्ट्रेलियामा समेत बोलिन्छ। संसारका प्राचीन भाषाहरू संस्कृत, ग्रीक, ल्याटिन भाषा यसै परिवारमा रहेका छन्। यस

परिवारमा जर्मनेली, केल्टेली, ग्रीसेली, इटालेली, हिट्टेली, तोखारेली, इरानेली, दरदेली आदि भाषाहरू रहेका छन् । नेपालमा बोलिने भाषाहरूमध्ये भारोपेली भाषा परिवारका भाषाको छुट्टै महत्त्व रहेको छ । संसारमा बोलिने सबैभन्दा बढी वक्ता भारोपेली भाषा परिवारका भए भन्ने नेपालमा पनि सबैभन्दा बढी वक्ताले यसै परिवारको नेपाली भाषालाई प्रयोग गरेको पाइन्छ । यस परिवारमा नेपाली, मैथिली, भाजपुरी, थारू, दनुवार, माझी, अवधी, राजवंशी, दरै, कुमाले, बोटे, चुरेटी आदि भाषाहरू रहेका छन् ।

२.२.२ भोट चिनियाँ (भोट बर्मेली) भाषा परिवार

संसारमा भारोपेली भाषा परिवारपछि सबैभन्दा बढी सङ्ख्यामा चिनियाँ तिब्बती (भोट बर्मेली) परिवारका भाषाका वक्ताहरू रहेका छन् । चिनियाँ तिब्बती एकाक्षरी भाषा परिवार हो । यसको मूल थलो चीन, बर्मा, तिब्बत र नेपाल मानिन्छ । यस परिवार अन्तर्गतका भाषाहरू चीन, लाओस, भियतनाम, थाइल्यान्ड, नेपाल, भुटान, भारतको आसाम आदि ठाउँमा बोलिन्छन् । नेपालमा हालसम्म भोट बर्मेली भाषा परिवार अन्तर्गत पर्ने भनी पहिचान भएका चिनियाँ तिब्बती परिवारका भाषाहरूमा नेवारी, गुरुङ, तामाङ, थामी, मगर, चेपाङ, शेर्पा, थकाली, जिरेल, ब्यासी, हायू, धिमाल, मेचे, राजी, कार्गन, मुर्मी, पहरी, कुसुन्डा, लेप्चा, घले, मनाङ, राउटे, दुरा, तिहुरी, तिब्बती, ल्होके, कैके, राई, लिम्बू आदि गरी जम्मा २१ वटा भाषाहरू रहेका छन् (शर्मा र लुइटेल् : २०६४ : : ३१३) ।

२.२.३ द्रविड भाषा परिवार

नेपालीमा बोलिने भाषाहरूको तेस्रो परिवार द्रविड हो । यस परिवारको एउटा भाषा भागड मात्र नेपालमा बोलिन्छ । वि.सं. २०५८ अनुसार यस भाषाका वक्ताहरूको संख्या ०.१३ रहेको देखिन्छ । भागड भाषा नेपालको मध्य तराईमा बोलिन्छ (के.सी टड्क : २०६८ : : २२८) ।

२.२.४ आग्नेली भाषा परिवार

आग्नेली परिवारको भाषा पनि नेपालमा पाइन्छ । नेपालमा यस भाषाको मूल थलो भापा र मोरङलाई मानिन्छ । भारतको सन्थाल भाषा आग्नेलीबाट नै विकसित भाषा हो । नेपालमा सतार जातिलाई यस भाषाको वक्ताका रूपमा मानिएको छ । वि.सं. २०५८ सालमा भाषा विज्ञान केन्द्रीय विभागको भ्रमण टोलीले पत्ता लगाएको खडिया भाषा पनि यसै परिवारको भाषामा राखिएको छ । वि.सं. २०५८ को जन गणना अनुसार सन्थली भाषाका वक्ताहरूको सङ्ख्या ०.१८ देखिन्छ ।

माथिका भाषा परिवारहरूमध्ये सर्वाधिक रूपमा भोट बर्मेली भाषा परिवारका भाषाहरू यहाँ बोलिन्छन् । सर्वाधिक रूपमा बोलिने गरेका भोट बर्मेली भाषा परिवार अन्तर्गत पर्ने एक प्रमुख भाषा मगर पनि । मगर भाषाको एक भेदको रूपमा नेपालका आदिवासी जनजातिमध्येको एक प्रमुख जाति मगरहरूले बोल्ने भाषा हो ।

२.३ मगर जाति र पहिचान

नेपालमा आदिवासीका रूपमा आफ्नै विशिष्ट पहिचान र छुट्टै अस्तित्व बोकी बसोवास गर्दै आएका मङ्गोल जातिमध्येको एक जाति हो मगर । होचो कद, चेप्टो नाक, चौडा टाउको,

चिम्सो आँखा एबम् बदामी रङको गोलो अनुहार, गालाको हड्डी उठेको, छोटो तथा मोटो चिल्लो शरीर, शरीरमा रौं थोरै हुने हँसिलो अनुहारका जातिको रूपमा मगरहरूको बाह्य व्यक्तित्व देखिन्छ। दृढ आकृति र निडर स्वभाव, दरो, मुटु, हिम्मती व्यवहार, अदम्य साहस, लडाकु प्रकृति, बलिष्ठ पाखुरी, मोटो तिघ्रा, स्वाभिमानी, इमानदार, सोभो, मिलनसार, बहादुर मगर जातिको समग्र पहिचान हो। यी माथि रहेका विशेषता बोकेको जात मगर मानिन्छ (पुन मगर : २०६७ : १)।

मगरहरूको उद्गमबारे ठोकेर भन्न सक्ने अवस्था छैन। केही अध्येताको अध्ययनमा यस्ता कुराहरू प्रकाशमा आएका छन्।

सन् १९४८ ई.मा दार्जिलिङ, सिक्किम र पूर्वी नेपाल भ्रमण गरी हिमालयन जर्नल्सका विद्वान् हकरले मगरहरू हालको अरुण नदीको पश्चिमतिर सिमित भए पनि उनीहरू सिक्किमका आदिवासी भएको उल्लेख सहित लिम्बूहरूले तिनीहरूलाई पश्चिमतिर वर्तमान लेप्चाहरूको आवादी क्षेत्रमा लखेटेको र तिनीहरूलाई फेरि लेप्चाहरूले अझै पश्चिमतिर लखेटेको उल्लेख गरेका छन् (बुढा मगर : २०४९ : : ८) चिनियाँ वृत्तान्त, बाइबल, मनस्मृति, मुन्धुम र भौगर्भिक प्रलय कालको गणना पनि यससँग लगभग मिल्न आएकाले यसै समयमा मङ्गोलियाइहरू जीविकाको खोजीमा अन्यत्र बसाइँ सरेको प्रस्ट बुझिन्छ। यसै समयमा अर्थात् आजभन्दा ४००० वर्ष अगाडि मगर लगायतका अन्य मङ्गोलियाइ वंशजहरू यस भारतीय महाद्वीपमा प्रवेश गरेको देखिन्छ (थापा मगर : २०४९ : : ५)।

मगर जातिको विशेष ठाउँको रूपमा हाल पश्चिमाञ्चलका विभिन्न भागहरू परिचित छन् तर, देशको सम्पूर्ण भागमा मगरहरू छरिएर रहेका छन्। १८ मगरात र १२ मगरात क्षेत्र भनी चिनिने ठाउँ जसलाई हाल मगरात क्षेत्र भनिन्छ।

२.४ मगर जातिको नामाकरण

प्राचीन इतिहासमा मगरलाई 'मगर' नाउँले उल्लेख नगरी लिच्छवी, वृजि, विडाल, मेदेस, भाटी, कवि वा कभि, सिथयन, अफर्ति, अवाटी र चिनियाँ इतिहासकारहरूले युची भनी मगर जातिलाई उल्लेख गरेको पाइन्छ। मगर भन्ने शब्दको उत्पत्ति र प्रयोगका सम्बन्धमा भने केही किंवदन्तीहरू प्रचलित छन्।

मगर जातिको मगर जात वा जातीय नामाकरण कसरी भयो भन्नेबारेमा विभिन्न भनाइहरू प्रचलित छन्। यो जातिको जुँगा नहुने हुँदा दुई जना साथीले तेस्रो जुँगावाललाई देखेर एक आपसमा आश्चर्य मान्दै भने 'मड, रड' (जुँगा हेर न) अनि पटक पटक मड, रड, मड, रड भन्दै शब्द दोहोर्‍याउँदै जाँदा रड शब्द डर भई मड्डर हुन गयो। जब अन्य भाषाको सुरु भयो 'डड' अक्षर 'ग' उच्चारण हुन गई 'मगर' हुन गयो। मगरहरूले एक आपसमा बोल्दा मड्डर भन्ने गरेका प्रमाणहरू पाइन्छन् (पुन मगर : २०६७ : : ४)। मगर जातिको उत्पत्तिसँगै दुई भागमा विभाजन भएको पाइन्छ। जसलाई देहायका अनुसार प्रस्तुत गर्न सकिन्छ।

अर्को कथन अनुसार मगरहरू इमानदार, परिश्रमी, सोभो र मिलनसार जाति भएको हुनाले कुनै जातिका मानिसले कुनै काम गराउने क्रममा यो काम कसले गर्छ ? भनी सोध्छ। एउटा सोभो मङ्गोल यो काम म गर्छु भनी अधि सरेछ। त्यसपछि उक्त व्यक्तिलाई मगर भनी नामाकरण गरिएछ। यसरी नेपाली भाषाको सर्वनाम म र गर धातुको आज्ञार्थक अनादर तृतीय पुरुष वाची क्रिया गरको संयोगबाट बनेको मगर शब्दबाट यस जातिको नामाकरण हुन पुगेको देखिन्छ (पुन मगर : २०६७ : पृ : ५)।

केहीले वर्तमान मगर शब्द मङ्गोलबाट मङ्गल हुँदै र तथा ल बिच अभेद देखाएर ब्राह्मणहरूद्वारा मङ्गर उच्चारण गर्दागर्दै अपभ्रंस भई मगर बनेको भन्ने भनाइ पनि प्रचलित

छ । जगजजय मल्लको ताम्रपत्रमा मगरलाई 'मंगल' शब्द उल्लेख भएको छ । यसबाट पनि यस कथनको पुष्टि हुन्छ (थापा मगर : २०४९ : १) ।

२.५ विभिन्न ठाउँमा छरिएर रहेका मगरका थरहरू

मगरहरू नेपालको ७५ वटै जिल्लामा छरिएर रहेका छन् । मगरहरूको घनत्व रहेका जिल्ला बाहेक अरू जिल्लामा पनि मगर धेरथोर मात्रामा रहेका देखिन्छन् । जसलाई तल प्रस्तुत गर्न सकिन्छ । बागलुङ, पाल्पा, रोल्पा, स्याङ्जा, तनहुँ, रामेछाप, दोलाखा र मकवानपुर लगायत सबै जिल्लामा मगरहरू रहेका देखिन्छन् । मगर जातिका थुप्रै थरहरू छन् । मेचीदेखि महाकालीसम्म फैलिएर रहेका मगरका थरहरू तलका अनुसार प्रस्तुत गर्न सकिन्छ -

थापा मगरका थरहरू : अमलामी, उचही, कनौज, कमर, केपछाकी, जघी, लगायत करिब १३४ थरहरू रहेको देखिन्छन् ।

राना मगरका थरहरू केकाली, खप्तरी, खुसाल, गन्द्रमा, गोना, डाला, दर्लामी गरी करिब १०० वटा थरहरू छन् ।

पुन मगरका थरहरू : वैजाली, गर्बुजा, गोरे, फकामी, गरी लगभग ६० थरहरू रहेका छन् । यसमानै घर्ती, रोका, आले, बुढा, लगायतका पनि थुप्रै थरहरू रहेका छन् (बुढा मगर : २०४९ : : ४६३) ।

मोल (काला) : पश्चिम सल्यान (हाल सल्यान) मा पर्ने कोइमोल पा (कोट मौला) नामले चिनिन्छ । त्यहाँ केन्द्र बनाएर पूर्व पश्चिममा १८ राज्यहरू विस्तार गरी विविध भाषा सांस्कृतिक विकास गरेको हुनाले रिडी गण्डकीदेखि पश्चिम १८ वटा राज्यहरू निर्माण गरी स्वतन्त्र शासन चलाएका कारण १८ मगरात नामले त्यस भेगका मगरहरूलाई १८ पन्थी नामले पनि चिनिन्छ । यस क्षेत्रमा रहेका मगरका थरहरू यस प्रकार छन् । कालाथीकी, बुढाथीकी, काला घर्ती, कालाबुढा, काला सारु आदि । यी बाहेक अन्य थुप्रै थरका मगरको यस क्षेत्रमा बसोवास रहेको देखिन्छ ।

पाल (गोरा) : पालहरूले पाल्पामा केन्द्र बनाई भाषा संस्कृति चलाएका कारण त्यस भेगका मगरहरूलाई बाह्र नामले चिनियो । स्मरणीय कुरा के छ भने रिडी तीर्थस्थल गण्डकी नदीको पूर्व पश्चिम रहेको हो । त्यही अथार र बाह्र (१८, १२) राज्यहरू ठकुरीहरूको शासनमा रूपान्तरण गरी बाइसे चौबीसे राज्यहरू भएका थिए । यी ठाउँमा मगर जातिहरू दुई भागमा छरिएर रहेका पाइन्छन् । हालमा पनि काला र गोरा थरहरू मगर जातमा पाइन्छन् । जस्तै गोरा सारू जस्ता मगर थरहरू रहेका छन् । यामा खार र पोल्मा खार रहँदा सुरुका मगरका सात वटा थरहरू रहेका देखिन्छन् । ती हुन्- थापा, पुन, राना, घर्ती, बुढा, रोका र आले । हाल आएर अरू थुप्रै मगरका थरहरू पनि प्रचलित छन् ।

प्राचीन इतिहासमा मगरलाई 'मगर' नाउँले उल्लेख नगरी लिच्छवी, वृजि, विडाल, मेदेस, भाटी, कवि वा कभि, सिथयन, अफर्ति, अवाटी र चिनियाँ इतिहासकारहरूले युची भनी मगर जातिलाई उल्लेख गरेको पाइन्छ (पुनमगर टी.बी : २०६२ : :४) ।

२.६ जातीय सामाजिक सांस्कृतिक विशेषता

मगरहरू सोझा र मिहिनेत गर्न मन पराउने स्वभावका हुन्छन् । उनीहरू जस्तोसुकै अवस्थामा पनि संघर्ष गर्दै जीवन व्यतित गर्न रुचाउँछन् । मिहिनेतबाट जीवन सफल बनाउने प्रयासमा उनीहरू वर्षौंदेखि कार्यरत छन् । आपसी मेलमिलापको भावनाले ओतप्रोत मगरहरू आफ्नो जीवन शैली र परम्परागत कुराबाट सन्तुष्ट रहने स्वभावका हुन्छन् । यस जातिभित्र घर व्यवहार र कामधन्दामा पुरुषभन्दा महिला सक्रिय रहन्छन् । बलको काममा मात्र पुरुषहरू सहभागी हुन्छन् । स-साना सबै कार्य महिलाबाट सम्पन्न हुन्छन् । जनजाति भएको हुँदा यिनीहरू जाँड रक्सी सेवन गर्दछन् । सबैसँग बोल्ने, रिसराग नभएको तर रिसाए भने आँखै नदेख्ने स्वभावका हुन्छन् । मगरहरू प्रकृति पूजक हुन् । मनमा कुनै पाप नभएका यी जातिहरूमा कुनै शक्तिपीठ वा इष्टदेवप्रति आस्था जाग्यो भने त्यो चिरकालसम्म रहरिन्छ । त्यस स्थानलाई जति कष्ट भए पनि पटक पटक सम्झने बानी यी जातिको हुन्छ (पुन मगर : २०६६ : ४६) ।

मगरहरूको आफ्नै भाषा, संस्कृति, लोक परम्परा, रीतिरिवाज, चाड, मेलापर्व तथा आफ्नै जातीय पहिचानहरू छन् । यिनीहरूको लवाइ खवाइ भेषभूषा पनि भिन्नै खालको हुन्छ । पुरुषले दो र कछाड लगाउने तथा महिलाहरू गुन्यू, चोलो, नाकमा लामो मुन्द्री, फुली, कानमा हुड्ग्री र मारवाडी लगाउने तथा घलेक भिर्ने प्रचलन रहेको छ (पुन मगर : २०६२ : २७) । मगर जातिका आफ्नै विभिन्न भेषभूषा, तथा संस्कारहरू रहेका छन् । आफ्नै छुट्टै परम्परा रीतिरिवाज भएको हुनाले अलग्गै अस्तित्व र पहिचान छ । नेपालभरि छरिएर रहेका मगरहरूका आ-आफ्नै संस्कृति र परम्परा रहेका छन् । नेपालका मगरहरूले भिन्नाभिन्नै धर्म मान्ने गरेको पाइएको छ । विशेष गरी मगर जातिले दुई धर्म मान्ने गरेका छन् । केही मगरले हिन्दु र केहीले बौद्ध धर्मलाई मानेको देखिन्छ । २०५८ सालको जन गणनामा ७४.५९ प्रतिशत मगरले हिन्दु धर्म र २४.४७ प्रतिशतले बौद्ध धर्म मानेको तथ्याङ्क देखिए पनि नेपाल मगर संघ केन्द्रीय समितिले मगरहरूको धर्म बौद्ध भएको घोषणा गरेपछि मगरहरूको बौद्ध धर्मप्रतिको आस्था बढ्दै गएको छ (पुन मगर : २०६८ : १५) । यसरी नेपालभरि छरिएर रहेका मगर जातिका संस्कार तथा चाडपर्वहरू तथा तिनका सामाजिक तथा सांस्कृतिक विशेषताहरू पनि आफ्नै खालका रहेका छन् । तिनलाई तल प्रस्तुत गरिन्छ -

क) नवानी : (जन्म संस्कार)

हरेक जातमा बच्चा जन्मेपछि आ-आफ्नो संस्कृति परम्परा अनुसार बच्चाको नवानी वा न्वारन गर्ने चलन रहेको छ । जसमा मगर जातिहरूको पनि आफ्नै परम्परा अनुसार विधि गरिन्छ । बच्चा जन्मी नाइटो भरेको ५ वा ७ दिनमा नवानी गर्ने चलन रहेको छ । नवानीको दिन गाउँका सबै जम्मा भएर रमाइलो गर्दछन् । दाजु भाइकी जेठी आफन्त महिलाले नवानी सम्पन्न गर्दछिन् । बच्चालाई सोही जेठी महिलाले मुखमा दुवा नराम (पाती) च्यापेर पिठ्युँमा बोकेर बाहिर निकालिन्छन् र बच्चा जन्मेको दिन आइतबार, मगइलबार, बिहबार र शनिबार परेमा बाहिरतिर पिठ्युँ फर्काएर तथा सोमबार, बुधबार र शुक्रबार परेमा बाहिरतिर मुख फर्काएर बच्चा बाहिर निकाली नुहाइ धुवाइ गराउने चलन पनि छ । नवानी गरी बच्चालाई निकाल्दाको दिन सुत्केरीले पनि नुहाइ धुवाइ गर्ने तथा घर लिपपोत तथा सरसफाइको काम पनि गरिन्छ । त्यस प्रक्रिया पुरा गरी सकेपछि सुत्केरी र बच्चालाई घरभित्र लगी आफ्नो ठाउँमा सुरक्षित बसाल्ने काम गरिन्छ । यसरी बच्चा जन्मेपछि बढ्दै जान्छ जब बाच्चा तिन वा पाँच महिना पुग्दछ त्यति बेला बच्चालाई मामाको घरमा लैजाने चलन पनि छ । बच्चालाई मामाकोमा लैजादा वा जाँदा मामालाई रोटी, रक्सी, एकजोर धजा र पाहुर बनाई बच्चाको

बाबुआमा लगायत केही आफन्त मिलेर लैजाने अथवा मामाको घरमा बच्चालाई पसाल्न काम पनि यस मगर जातिको परम्परा अन्तर्गत रहेको पाइन्छ । बच्चा मामाको घर लैजाँदा बच्चा छोरा हो भने घरबाट साथमा सानो भाले चल्ला लैजाने र मावलबाट फर्कदा पोथी चल्ला साथ लगाइ दिने र बच्चा छोरी हो भने घरबाट साथमा सानो भाले पोथी चल्ला साथमा लैजाने साथै मावलबाट फर्कदा भाले चल्ला साथ लगाइ दिने जस्तो अनौठो चलन पनि मगर जातिमा रहेको छ । बच्चाको घरबाट लगेको पाहूर (कोसेली) र साथमा रहेको धजा मावलको जेठो मानिसले घरभित्रको मुख्य वा धुरी खाँवामा घुसारिदिने (राखिदिने) र लगेको पाहूर पितृलाई चढाएर बच्चालाई आशीर्वाद दिने गरिन्छ । बच्चा अलि ठूलो भएपछि बच्चाको कपालको रौँ पहिलो पटक मामाले फालि दिने चलन पनि रहेको छ । बच्चा तिन वर्ष पुगेपछि लयो (राम्रो) बार पारेर छोरा वा छोरीलाई मामातर्फको जेठो पुरुषले कपाल फाल्दा राम्रो हुने परम्परा पनि रहेको छ । बच्चाको भविष्य बुझ्नका लागि कृषि, शिक्षा, व्यापार आदि व्यवसाय बुझाउने पिठोको आकृति बनाई रोटी पकाएर बच्चाको अगाडि राखिदिने चलन यस जातिको जन्मसंस्कार अन्तर्गत गर्ने गरिन्छ ।

ख) विहा कर्म :

मगर जातिमा विवाह गर्दा अपनाउने परम्परा आफ्नै किसिमको रहेको छ । विहा हुँदा गरिने कर्म यस प्रकार रहेको छ । लगन दुलाहाको घरमा गरिन्छ । केटी पहिले नै लिन भएकाले केटाको घरमा लगन हेर्ने चलन छ । मगर जातिमा मामाको छोरी र फुपूका छोराबीच मागी विवाहको परम्परा छ । अन्य थर गोतियारमा पनि मागी विहा हुन्छ । मागी विहा गर्दा आफ्नो हैसियत अनुसारको साही मासा (थोरै पैसा केटी लगेपछि दिने रकम) केटा पक्षले केटी पक्षलाई दिने गरिन्छ जुन साही मासा कोही केटीले राखेको चलन छ भने कुनै ठाउँमा केटीको घरकाले पनि राखेको पाइन्छ । विहाको महिना फागुन, वैशाख, असोज र मङ्सिर उपयुक्त हुन्छ । लगनका लागि उपयुक्त बार जैसीले जमघट (गाउँमा कुनै त्यस्तो ठूलो कार्य भएको दिन) नपर्ने दिन जुराउने गर्दछ । कोरे पोका (रक्सी, रोटीको सगुन) बनाएर दुलाहाका साथ जन्तीहरू दुलही लिन जाने गर्दछन् । जन्तीहरूले धजा लगेर माइतीलाई बुझाउने चलन छ । अर्कोतिर माइतीले छोरी विवाह गरी घरमा पठाउँदा मडेउलीका साथ छोरी पठाउने चलन पनि रहेको छ । दुलाहाले माइतीबाट घरमा दुलही लिएर आएपछि दुलहीलाई घरमा भित्र्याउँदा जैसीका अनुसार जैसीले सूर्यतिर थालले ओतेर काल छल्ने उता दुलहीको हातमा भरी पानी र दुबोपाती भएको फुसला (लोटा) एक जोर पाता धजा दुलहीले साथमा लगी भित्र पस्ने र एक जोर धजालाई मयन खामामा (मुख्य) घुसाउने (राखिदिने) गर्दछन् । दुलही भित्र्याउँदा बाहिर बन्दुक पड्काउने, दमा आदि बाजा बजाई भित्र पस्दाको सङ्केत गरी रमाइलो गर्ने चलन पनि छ । जति बेला प्रायः सबैलाई केटी विवाह गरेर घरमा लिएको जानकारी हुन्छ । घरमा लिएपछि अर्को चलन रहेको छ जसअनुसार दुलाहा दुलहीलाई टिका लगाउने चलन रहेको छ । दही चामलको सेतो रङ्गको टिको र दुबो नराम/पाती फुलका साथ टिका लगाइन्छ । जुरेपुरे (दुबै नमरेका) भएका दुलाहाका बाबु आमा र नभए भाइ गोतियारका जेठो जुरेपुरे पुरुष वा महिलाले दुलाहा दुलहीलाई टिको र वै (फुल) लगाई दिने टिका लगाउँदा बुढा आफन्तले आशीर्वाद दिने चलन पनि छ । दुलाहा दुलहीले ३/३ पटक एक आपसमा टिको लगाउने अनौठो चलन पनि छ । त्यही टिकोले दुलहीले चुल्हा र मयन खामा पुग्ने त्यसपछि सोही जुरेपुरे व्यक्ति लगायत उपस्थित सबैले टिको लगाइ दिएपछि सबैजनाले एक आपसमा ढोग गर्ने गर्दछन् । यसरी घरमा लिइएकी दुलही र दुलाहाका साथ दुलहीको घरमा भित्र पस्न जाने चलन रहेको छ । कोरे पोका (रक्सी रोटी) र एकजोर धजा लिएर दुलाहा दुलही तोकिएको दिन माइतीमा (दुलहीको

जन्म घर) जन्छन् यस चलनलाई मगर जातिमा मुख देखाउन जाने परम्पराको रूपमा प्रचलित रहँदै आएको छ ।

विवाहको अर्को पाटो विवाह हुँदाका दिन जन्ती लिएर दुलहीको घरमा जाँदा दुलहीका मामालाई दुलाहाको पक्षबाट सगुन (रोटी रक्सी सहितको अलिकति भाग हुन्छ त्यो विवाहमा भान्जीले लानु पर्ने चलन छ ।) लगिदिने परम्परा रहँदै आएको पाइन्छ । यसरी जन्ती जाँदा कोरे पोका (रक्सी रोटी), सगुन र एकजोर पाता धजा लिएर दुलाहा दुलही जन्तीका साथ तोकिएको दिनमा केटीको घरमा जाने गर्दछन् । केटीको घरमा जन्ती पुग्दा जन्तीलाई पछिने चलन पनि रहेको छ । जन्ती दुलाहा र दुलही लिएर माइतीमा पुगेपछि माइतीले जन्ती पछिने काम गर्दछन् । दुलाहाको घरबाट लिएको एकजोडी धजा माइतीलाई बुझाउने र माइतीले मयन खाँवामा राखिदिने प्रचलन छ । जब माइतमा जन्तीलाई पछिन्छन् त्यसपछि दुलाहा दुलहीलाई माइतमा पनि घरकै विधिले टिको र वै (फुल) लगाइ दिने गर्दछन् । छोरीको विवाह गर्दा हैसियत अनुसारको दाइजो दिने चलन पनि छ । जन्ती ओहोर दोहोर गर्दा माइतीतर्फ जाँदा दुलही र घरतर्फ आउँदा दुलाहाले बाटोमा भेटिएका मानिसलाई होल (सगुन) रोटी बाँड्नु पर्ने चलन छ । जन्ती घर फर्केपछि १/२ दिनपछि अशुभ नहोस् भनेर दुलाहा दुलहीका साथ पाहूर बनाएर केही मानिसका साथ माइतीमा जाने चलन छ । मागी बिहा वा प्रेम बिहा गर्दा एउटै गोतियारमा बिहा नगर्ने, जस्तै- उलुङ्गे पुन, उलुङ्गे बुढा, उलुङ्गे घर्ती बिचमा र रमजाली थापा, रमजाली बुढा, रमजाली रोका, रमजाली घर्ती, रमजाली पुन बिच विवाह नगर्ने । कतै भुलचुकबाट विवाह भएको भए पनि आइन्दा आपसमा दाजु भाइ, दिदी बहिनी नाता कायम गर्दै जाने । जस्ता प्रक्रियाहरू यस मगर जातिको विवाह हुँदा अपनाउनु पर्दछ । जसले मगर जातिको बिहा प्रथालाई अनन्त कालसम्म अगाडि बढाउन सहयोग गर्दछ ।

ग) मृत्यु कर्म :

यस जातिमा मान्छे मरेपछि आफ्नै परम्परा अनुसार अन्त्येष्टि गर्ने चलन छ । मान्छे मरेपछि मरुलाई मुख धोई तेल लगाई, जिउँदोमा मन पर्ने लुगा गहना लगाएर खलेल्हो (ठूलो मान्द्रो) उल्टो बनाएर खराडबाड (घर भित्र) मा उत्तर सिरान बनाएर ओछ्यानमा सुताइ दिन्छन् । मरेको व्यक्तिलाई निधारमा पैसा राखिदिने, पानीमा भिजाएको चामलको टिको लगाइदिने, पाती र दुबाको वै लगाइ दिने गर्दछन् । मरेको मानिसलाई सबै जहान परिवारले पालैपालो गरी नमराती (पाती)ले पहिले लगाएको टिको हटाउँदै आफूले लगाइ दिने चलन पनि छ । जब मान्छे मर्दछन् तब मरेको मान्छेको घरको घरधुरीमा दुई चार हातको सेतो कपडा फिँजाउने चलन छ जसले गर्दा मान्छे मरेको सङ्केत पनि जनाउँछ । रमा (भाँक्री) ले दमाहा बजाउनुभन्दा पहिला रड (ढ्याङ्गो) उल्टो तालमा र धामीले सुल्टो घन्टा बजाउने काम हुन्छ । बाजा सुनेर सबै आफन्त र छरछिमेक भेला भई नरामले टिको हटाउँदै वै (फुल) लगाउँदै आफूहरूले राखना र इच्छा अनुसार सडाति दिने चलन छ । टाढा टाढाका आफन्तलाई मानिस पठाएर खबर गर्ने र वरिपरि सामान्य मानिसलाई सूचना दिन घरदेखि केही वरपर गएर दमाहा सोही कडड कडड ताल बजाई सूचना दिने काम हुन्छ र बाजाको ताल सुनेर मान्छे मरेको रहेछ भनी थाहा पाउँछन् अनि सबै जना जम्मा हुन्छन् । आफन्तहरूले मुर्दाको मुख हेर्दै सडाति दिने र माथिकै अनुसार टिको फेरी नयाँ टिका लगाइ दिने गर्दछन् । अन्य मानिसले दिएको सडाति घरको मानिसले मुर्दालाई सुनाउँदै ह (लेउ) तिम्रो सडाति ल्याइदिएको भनी सुनाउने चलन पनि छ । मरेको मानिसलाई ९ टुक्रा रुना (तामा) र एक माना चामललाई पाँच हात वा पाँच बित्ता ठेटुवा अथवा सेतो कोरामा बाँधेर मुर्दाको पेटनेर दायाँपट्टि रुना बायाँपट्टि चामल पारी राखि दिने गरिन्छ । यसलाई लादन् (खानेकुरा) पनि भनिन्छ । यति गरेपछि केही समयपछि सबै प्रक्रिया आफ्नो परम्परा अनुसार घर धुरीको कपडा भिक्ने र सडाति आएको

कपडासहित गाँसेर मरु सेउरे (मुर्दा) लैजाने बाटोतिर फिजाउने गरिन्छ । त्यसपछि मुर्दा हिँडाउने काम सुरु हुन्छ । अगाडि हतियार कोदालो, खुकुरी, बन्चरो र आगो लिएका मानिस त्यसपछि यमक्वा (बाटो कपडा) उचालेका मानिस, त्यसपछि दमाहा, दौडी -फ्याली, सनाई, बन्दुक आदि बाजा, त्यसपछि मरु (मुर्दा), त्यसपछि सिन्या (शोकाकुल) महिला, त्यसपछि पुरुष मलामी भएर मुर्दालाई मसान घाटतिर लैजाने काम गरिन्छ । मुर्दालाई मान्द्रोमा बाँधेर घरदेखि डैसीबाडसम्म (ठाउँको नाम) टाउको वनतर्फ र डैसीबाडमा घुमाएर घरतिर टाउको पारेर चिहान ठाउँ पुराई उत्तर सिरान बनाएर राखिन्छ । जब मुर्दालाई ठाउँमा पुराइन्छ । त्यसपछि पुरुषहरूले खाल्डा तयार गर्ने र महिलाहरू शोक भाव व्यक्त गर्दै मुर्दालाई बिदा गर्न थाल्छन् । मुर्दालाई सम्बोधन गर्दै तिम्रो नौ तले दरबार, धौला घरभित्र जाऊ । आजदेखि तिम्री त हामीसँग सुहाएनौं । तिम्रो श्राप हामीलाई छैन, हाम्रो श्राप तिम्रीलाई छैन भन्दै शोक लय व्यक्त गर्दै रहने र खाल्डो तयार भएपछि मुर्दालाई भतक्यासोले (जौ, तिल) चोख्याएर खाल्डोमा राखेपछि घरको मानिसले माटो दिने र घुमी सबै मलामीले माटो दिने गर्दछन् । सबै मलामीले माटो दिएपछि मुर्दालाई गाड्ने काम सुरु हुन्छ । गाड्दा दमाहा लगायतका बाजा बजाउने, बन्दुक पड्काउने चलन पनि छ । एउटा भाँडामा पानी र सानो धजा चिहानमा राखि दिने, जलाउने चलन पनि रहेको छ । मुर्दालाई गाड्ने र जलाउने काम भएपछि सबै दुखे/एक पाखेहरू नुहाइ धुवाइ गर्ने, टोकेनी छोरीहरू अविवाहित र विधवाले गहना फुकाल्ने कपाल छोड्ने र लोग्ने भएको विवाहित छोरीले गहना मात्र खोल्ने गरिन्छ । मान्छे मरेको दिन दोमास परेमा त्यसै दिन र अरू बेला तिन वा पाँच दिनमा शुद्ध गर्ने, शुद्ध नगर्दासम्म दुखे छोराछोरी र एक पाखे अको घरमा नजाने र समान्य हिँडडुल भने गर्दछन् । मान्छे मरेको तिन दिनसम्ममा विभिन्न विधिहरू पुरा गरी सकेपछि अन्तिम दिन थुप्रै मानिस र लामा मृतकको घरमा आउँछन् । डैसीबाड भन्नाले सेउरे (मृतक) का लागि खाना चढाउने ठाउँलाई बुझिन्छ । डैसीबाडमा जुठो चढाएर घर फर्कदा दमाहा लगायतका बाजाहरू सुट्टो तालमा बजाएर घर फर्कने चलन पनि छ । घरमा फर्केपछि दुखे छोराछोरी र एक पाखेहरूले आ-आफ्ना मान्यजनलाई ढोग गर्छन् र जेठा मानिसहरूले दुःख गयो सुख आयो भनी आशीर्वाद दिन्छन् र सबै जना एक आपसमा जेडो भन्दै नाता जोड्दै ढोग भेट गर्छन् । यसरी मगर जातिमा कर्मकाण्ड गरिन्छ (कार्यदल :२०५६ : १२)

मगर जातिमा अर्को अनौठो प्रचलन पनि रहेको हुन्छ । मगर जातिमा मान्छे मरेपछि एउटा ठाअन्या भन्ने मानिस हुन्छ । ठाअन्या भन्नाले मुर्दा अह्नाउनेलाई भनिन्छ । त्यो मानिसले मुर्दा गाड्ने ठाउँसम्म नलैजाँदै घरमा राखेर त्यो मान्छेले एउटा कथा जस्तै मुर्दालाई मुर्दा जाने बाटो बताउँछ । त्यहाँ हुने बाधा र त्यसलाई चिर्दै कसरी ठाउँमा पुग्ने के गर्न हुने के गर्न नहुने सबै कुरा बताउँछ अनि मात्र मुर्दा अगाडि लैजाने काम हुन्छ । ठाअन्याले मुर्दालाई थवाडबाट बायाँ खोलैखोला जानू दायाँ गयो भने थवाड गाउँका कुकुरले टोक्छन् । त्यहाँदेखि मडराखोला हुँदै मडडरे (गाउँ) बाट नजानू, बायाँ जानू, सुड्रे खोलाबाट सुड्रेधुरी पुग्नु त्यहाँदेखि तल नभ्रनू बाछिगाउँ जान्छ, बाटो अलमलिन्छ दायाँ जानू, बन्चरे धुरी जान्छ, त्यहाँदेखि ढोरपाटन जानू अनि चयलनीति जानू, निसी ढोर जानू, निसिछम तर्नू, नैसिडठाटी जान्छ, त्यहाँ सुकिला राजा, सुकिला रानी छन् । उनीहरूले तिम्रो सडाति नयाँ लुगा खोस्ने छन् यो मेरो सडाति हो यसमा “नौ मन अन्न र नौ मन धन लिएर आएको छु ।” भन्नु त्यसपछि सम्भ्ने पानी जान्छ, सम्भ्ने पानी खानू घर जहान सम्भ्ने छौ तर घर नआउनु । त्यहाँदेखि अलि पर बिसे पानी आउँछ, पानी खाई थकाइ मार्नू । अलि पर आँसु पुछ्ने ढुङ्गा छ, सिँगान पुछ्ने ढुङ्गा छ, थुक पुछ्ने ढुङ्गा छ, पुछ्नु । त्यसपछि चिपल ढुङ्गी पुगी हिरहिरे हावासँग स्वर्गलोकको ढोकामा पुग्नु, त्यहाँ विभिन्न बाटाहरू छन् । सुनको लिग छ कुल देवता हिँड्ने बाटो, त्यो बाटो नजानू । पित्तलको लिग छ, पितृ हिँड्ने बाटो त्यो बाटो नजानू । फलामको लिग छ, रज्या (प्रेत) हिँड्ने बाटो त्यो बाटो नजानू । तिलको धूप र बेसार रेखी छ ब्रह्मा हिँड्ने बाटो त्यो बाटो नजानू ।

तुसाराको फुर्का छ, बज्यू हिँड्ने बाटो त्यो बाटो नजानू । पैया र पाती फुर्का छ धामी हिँड्ने बाटो त्यो बाटो नजानू । सिर्गा स्याउला छ रमा (भाँक्री) हिँड्ने बाटो त्यो बाटो नजानू । बर्वा (लोक्ता) सरा छ जैसी हिँड्ने बाटो नजानू भनी ठाअन्याले मरेको मान्छेलाई सम्भाउँछ । त्यति बेला सबै गाउँले तथा घर परिवार सबै भावविह्वल भएर रूने गर्दछन् । दुःखको एउटा त्यो क्षण अत्यन्तै दुखदायी हुन्छ । त्यसपछि अन्य कामहरू सुरु हुन्छन् । मृत्यु संस्कारमा मगर जातिको अचम्मको यो चलन परापूर्व कालदेखि चलिआएको छ ।

मगर जातिका आफ्नै चाडपर्वहरू रहेका छन् जसलाई तलका अनुसार प्रस्तुत गरिन्छ - उघौली, उभौली, असार पर्व, भदौरे, कात्तिके, साउने सङ्कराई, हरेलो, माघे सङ्कराई, वैशाखी पूर्णिमा, बाजे बजै पूजा, फागुन पूर्णिमा, भूमे, चैते दसैं (अष्टमी), चाखे पर्व (भदौ १८) लगायत अन्य हिन्दु चाडपर्व पनि मान्ने गरेको पाइन्छ :- (का.द :२०५६ : १४)

घ) माघे सङ्कराई :

मगरहरूको प्रमुख चाडको रूपमा यस माघे सङ्कराईलाई लिइन्छ । माघे सङ्कराईको अर्को नाम माघे सर्गाँती हो । मगरहरूको पवित्र पर्व भएको कारणले यस दिन बिहान सबेरै पँधेरामा गएर नुहाउने चलन छ । मगरात क्षेत्रमा यस दिन नुहाउनका लागि तीर्थस्थलमा जाने चलन बढी नै रहेको छ । आदिवासीले वनको कन्दमुल, भारपात, माछा, मासु, साग, सिस्नु, खाने प्रारम्भिक विकासक्रम हालसम्म कायमै रहेको छ । सङ्कराई आउनुभन्दा २ -४ दिन पहिले नै वनमा तरुल, गिठा, भ्याकुर, बाकु, मचेना खन्न जाने र बिहानै नुहाएपछि ती कन्दमुल लगायत फलफुल आदि राखी दाजु भाइ, काका, मामाद्वारा छोरी, चेली भान्जा भान्जीलाई खुवाउने चलन छ । नदीमा माछा थुन्न गरिड (घर) बनाएर राखिन्छ । माघे सङ्कराईका लागि माछा निकालेर विशेष महत्वसाथ खाइन्छ । गाउँका सबै घरमा विवाहित, अविवाहित चेलीहरूको नामबाट चामल, दाल, तरुल, फलफुल, पैसा, खिन्चरी जति सक्थो बिहानै पुऱ्याउने चलन रहेको पाइन्छ । छोरी नभएको घरमा पनि एक भाग शुभ कामना स्वरूप दिइन्छ । परिवारमा बृद्ध मानिस मात्र छन् भने घुम्न आएका जवानहरू मार्फत नै सहयोग गरी उनीहरूलाई दिएर पठाइन्छ । यसरी हरेक घरमा पुऱ्याउने भाग माघ महिनाभरि पनि कायम रहन्छ । माइत नआएकी चेलीको घरमा पनि खिन्चरी लागि दिने प्रचलन छ । माघे सङ्कराईका दिन चुला, मयन खामा र पँधेराको पूजा गाईको गोबर टाँसेर जौं, फुल र मानिसले लगाउन तयार गरिएको टिका लगाई पूजा गरिन्छ । छोरी नभएको घरमा दाजु भाइको छोरी गएर त्यस्तो पूजा गरिन्छ । कन्या केटीहरू जौं र टिका थालमा राखेर गाउँभरि सबै काका, बाबा, दाजु, भाइ, भदौहरूलाई टिका लगाउँदै घुम्ने गरिन्छ र उनीहरूलाई गच्छेअनुसार दान र खाने वस्तु दिइन्छ त्यसलाई 'पछेन्दरा' भनिन्छ । यो चाड मगरहरूको प्रमुख चाड भएकाले निकै खुसीयालीका साथ मनाउने गरिन्छ (बुढा मगर : २०६५ : ३२) ।

ङ) भूम्या :

मगरहरूको अर्को महत्वपूर्ण चाडको रूपमा भूम्या पूजालाई मानिन्छ । मगरहरू प्रकृति पूजक भएको हुनाले भूम्या पर्व पनि प्रकृतिको पूजा गरी मनाइन्छ । पहिले मानिस कन्दमुल खाने गर्दथे । विस्तारै खेतीको विकास हुँदै गएपछि अधिकांश खाद्यवस्तु वर्षामा उब्जने र उब्जिएको वस्तु बाढीपैराबाट बचाउन कामना गरिने वर्षा ऋतुमा फुल्ने फुल, कन्दमुल, खेतीबाट उत्पादित वस्तुहरू प्रकृतिहरूलाई चढाउने तथा घरभित्रको धूसो खरानी उडाएर पानीको रमभमसँगै भूमिया नाच अर्थात् भूम्या नाचिन्छ । प्रकृतिलाई खुसी पार्न प्राचीनकालमा कुनै ठाउँमा गाउँको सबभन्दा बुढो मानिस चढाइन्थ्यो पनि भनिन्छ भने, कतै मेडो वनको मृग

छोपेर तथा धेरै ठाउँमा कुखुराले पूजा गरिन्छ । खास गरी भूम्या पूजा वैशाखे पुन्ने, जेठ -पुन्ने, असार १, साउन १, भदौ १२ लगायत विभिन्न पुन्नीमा विभिन्न ठाउँमा केही भिन्न विधिद्वारा गरिन्छ । रोल्पा, रुकुमको उच्च पहाडी उत्तरी भागमा आलु खन्ने तथा जौ काट्ने कामको अन्त्य र भेडाहरू बुकीको चरणमा रहेका बखत स्थानीय दुर्लभ फुलहरू फुलेका दृश्यसँगै असार १ गतेदेखि भूम्या पूजा सुरु गरिन्छ । केही भागमा साउन १ गते अफ्र बढी महत्व दिएर भूम्या मनाएको पाइन्छ । बाढी पहिरो नजाओस् तथा रोग व्याधि नलागोस् भन्ने कामना गर्दै प्रकृतिसँग जन्मस्थानमा गरिने पूजा विभिन्न नामबाट विभिन्न ठाउँमा पुजिन्छ र उत्सव मनाइन्छ । माघदेखि बन्द गरिएका बाजाहरू साउन १ देखि लुतो फ्याँके पछि बजाउन थालिन्छ । भदौ महिनामा साइत हेरेर जिउ सफा गरी तिथि पारी नचारु-जोरयाल्नीहरू ओखला पसी उधेली ऋतुभरि नाचेर पुसमा फुल उडाई माघे संक्रातिको दिन कलाकार स्वरूप पुरुष महिला ब्याउली बनाएर ऋतु परिवर्तन भएको सन्देश जनाउँदै बाजाहरू बन्द गरिन्छ । यसरी मनाउने यो भूम्या पर्वमा बुढाबुढीदेखि केटाकेटी सबै रमाइलो गरेर मनाउँछन् । मिठो खाने, एक अर्कामा माया साटासाटा गरी दुःखसुख बाँड्ने काम गरिन्छ । निकै धेरै जना पनि नाच मिल्ने यो पर्वमा नाचिने नाचमा नाचको आफ्नै नियम हुन्छ । बाजाहरू बजाएर लामो तलमा आवाज निकाल्दै निकै रमाइलो तरिकाले मनाइन्छ (बुढा मगर : २०६० : १०) ।

२.७ मगर पाङ उद्भव र चिनारी

‘मगर पाङ’ कहिलेदेखि सुरु भयो र यसको विकास कुन रूपमा भइरहेको वा भएको छ भन्ने विषयका बारेमा यसै भन्न सकिने धेरै प्रमाण छैनन् । खोज अनुसन्धान गर्न बाँकी नै छ । मगर पाङका शब्द निर्माण प्रक्रिया तथा स्थानीय स्थान नामाकरणका आधारमा यो भाषा नेपाली जत्तिकै वा त्योभन्दा पुरानो हुन सक्ने देखिन्छ । खास गरी मध्य पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रका हाल मगरहरू रहेका तथा नरहेका स्थानहरूको नामाकरण मगर पाङमै भएको पाइनुले यस भाषाको प्राचीनता पुष्टि हुन्छ । देहायका ठाउँहरू मगर पाङमा नामाकरण भएका छन् -

बाग्लुङ -	बा- ढुङगा, लुङ- चौर (ढुङगा वा ढुङ्गैढुङ्गा चौर) ।
दाङ -	सोभो एक ठाउँबाट अर्को ठाउँ बिना उपकरण हेर्न सकिने ।
धौलागिरि -	धवला-अफ्यारो, गि- ठूलो, रि-पानी (अफ्यारो ठाउँबाट निस्किएको ठूलो पानी) ।
लिवाङ -	लि-बास, बाङ-चौर (बासैबासले भरिएको चौर) ।
प्यूठान -	रातमा भाङ वा राँको बालेर पाहाँ खोज्नु ।
कैलाली -	कै-विका, लाली-राम्रो जाँड (यस स्थानमा प्रशस्त धान फल्ने हुँदा बचेको भातलाई जाँड बनाउने प्रचलन) ।
भेरी -	भ्या-धेरै, री-पानी (धेरै पानी) ।
देउखुरी -	देउ-ठूलो, खुरी-बटुको, (बटुको वा कटौरा खालको ठूलो उपत्यका) ।
भलारी -	भला-छाप्रो, री-पानी, (भलाका पिउने पानी) ।
चुनवाङ -	पिका जस्तो चौर वा पिका आकारको चौर ।
गुल्मी -	गुल-सर्प, मी-मानिस ।
रोल्पा -	रोल-नम्बर, पा-टुक्रा वा हिस्सा ।
रिडी -	रिडी-पानी नै पानी भएको कालाशेष र गोरा शेष ।
वर्बई -	वा-कुखुरा वा चरा, भै-खोला-कुखुरा (चराले पनि सजिलै तर्न सक्ने नदी) ।

कन्याली -

कन्या-महङ्गो, ली-जाँड (कर्णालीमा धान नफल्ने हुँदा जाँड महङ्गो पथ्यो) ।

माथि उल्लिखित ठाउँको नाम मगर पाङबाट रहेकाले मगर पाङ निकै पुरानो भाषा हो भन्ने प्रमाणित हुन्छ । हाल यस भाषाका विभिन्न तथ्यहरू फेला परि रहेका छन् । विभिन्न कारणले गर्दा भाषाको उचित विकास हुन नसकेको अवस्थामा यसलाई अगाडि बढाउन हालका बुद्धिजीवीहरूको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ (पोखरेल लालमणि, २०६१/२०६१) : :२५) ।

२.८ मगर पाङको वर्तमान अवस्था :

वि.सं. २०५८ सालको जन गणनाअनुसार कुल जनसङ्ख्याको ३.३९ प्रतिशत मगर जनसङ्ख्याले मगर भाषाको प्रयोग गरेको पाइन्छ । मगरहरूको आफ्नै मातृभाषा मगर भए पनि नेपाली भाषाको बढी प्रभाव परेको ठाउँमा मगर जातिले नेपाली भाषालाई नै मातृभाषाको रूपमा प्रयोग गर्दै आएका छन् । विविध सामाजिक कारणका साथै मगर भाषीहरूको आफ्नै लापरवाहीका कारणले पनि मगर भाषा सम्बन्धी वास्तविकता बाहिर आउन नसकेको र यो भाषा ओझेल परी हराउँदै जान लागेको स्थितिमा हाल यसको विकासका लागि केही राम्रा कार्यहरू भएका छन् । रेडियो नेपाल क्षेत्रीय प्रसारण केन्द्र सुर्खेतबाट समाचार तथा कोसेली कार्यक्रम (२०५७/२/१), गार्खा एफ.एम ९३ मेगाहर्ज काठमाडौँबाट समाचार (२०६५), राप्ती अञ्चलका जिल्लाहरूमा सञ्चालित एफ.एमबाट समाचार तथा विविध कार्यक्रम, २०५६ साल देखि प्रयास गर्दै आएको पाठ्यपुस्तक प्रकाशन (२०६८), अनौपचारिक शिक्षा पहिलो तह पुस्तक प्रकाशन (२०६८) जस्ता कार्य भएका छन् । आदिवासी जनजाति राष्ट्रिय उत्थान प्रतिष्ठानको अनुदानमा आ.व २०६७/२०६८ मा धवलागिरि, राप्ती, भेरी, सेती र महाकालीका अठार जिल्लामा २५ जना शिक्षक प्रशिक्षण कार्यक्रम सम्पन्न गरिएको थियो । मारी खोले भाका, ठाडो भाका, जोरा स्याई जस्ता गीतहरू प्रकाशित (२०६४), चलचित्र धाउडाखार (जलेको बस्ती), मुडयाउली (२०६६), देशका विभिन्न जिल्लाहरू चितवन, नवलपरासी, दाङ, अर्घाखाँची, प्यूठान, पोखरा (२०६५/२०६६), त्यस्तै गोष्ठीहरू विभिन्न समयमा मगर पाङका बारेमा प्रस्तुत गरिएको छ । खाम र पाङ बिचको भिन्नता र समानता विषय, अठार मगरात क्षेत्रको मातृभाषाको अवस्था, जन गणना (२०५८) तत्कालीन पाङ लोप हुने अवस्था, आदिवासी जनजातिको मातृभाषा र पाङ शब्दको सम्बन्ध (२०५८) र अन्य विषय वस्तुहरू नेपाल सरकार आदिवासी जनजाति महासंघ, नेपाल मगर संघ तथा अन्य आवश्यक जिल्लाको जिल्ला प्रशासन कार्यलयमा ज्ञापनपत्र बुझाउने जस्ता कार्यहरू भएका छन् । त्यस्तै विभिन्न सांस्कृतिक कार्यक्रमहरू पनि भएका छन् । हालसम्म पनि मगर संघ केन्द्रीय कार्यलय, अठार मगर प्रतिष्ठान लगायत यस क्षेत्रमा लागेर काम गर्ने धेरै संस्थाहरू रहेका छन् । जसले कुनै न कुनै रूपमा आफ्नो योदान दिएका छन् । (अ. म. म. प्र)

२.९ मगर पाङका भेद :

नेपालको ७५ वटा जिल्लामा मगर जाति फैलिएर रहेको कुरा २०५८ सालको जन गणनाले स्पष्ट पारेको छ (पुनमगर : २०६२ : ७) भने छिटफुट रूपमा नेपालभर नै मगर जाति फैलिएर रहेको छ । यसरी नेपालभर फैलिएर रहेका मगरमा तिन वटा मगर भाषा बोलिने गरेको पाइन्छ । आ-आफ्नै प्रवृत्ति र विशेषता बोकेका तिन वटा भाषाहरू रहेका छन् । मगर भाषाका १६ प्रतिशत शब्दहरू 'मग्यार' भाषा हङ्गेरियाली सँग मिल्दछन् । 'मगर' र 'मग्यार' नाम पनि मिल्ने, भाषा पनि १६ प्रतिशत मिल्ने 'मगर' र 'मग्यार' दुईटै नाम 'मङ्गोल'

शब्दबाट विकसित भएको पाइने र ऐतिहासिक आधारमा मग्यारहरू पनि पूर्वी साइबेरियाली मङ्गाल जाति भएकाले मगर र मग्यारको तुलनात्मक अनुसन्धानबाट महत्वपूर्ण तथ्यहरू प्रकाशमा आउने सम्भावना छ । अझ रोचक विषय प्राचीन अठार मगर राज्यहरूको अन्तिम राज्य काला शेषमा पर्ने नदीको अङ्ग्रेजी र हङ्गेरी देशको पनि हुन्छ (बुढामगर : २०६१ : : ४) । नेपालमा बोलिने मगर भाषालाई तिन तहमा तल प्रस्तुत गरिएको छ -

मगर पाङ : १८ मगरात क्षेत्रमा यो मगर पाङको प्रयोग गरिन्छ । यस क्षेत्रमा बसोवास गर्ने मगर जातिले यस भाषाको प्रयोग गर्दै आएको देखिन्छ । यो क्षेत्र हालको रोल्पा, रुकुम, बाग्लुङ, दाङ, गुल्मी, पर्वत, नवलपरासी, रूपन्देही, सल्यान, म्याग्दी लगायतका विभिन्न जिल्लामा बोलिने गरेको पाइन्छ ।

मगर ढुट : १२ मगरात क्षेत्रमा यस भाषाको प्रयोग भएको पाइन्छ । यस क्षेत्रमा बसोवास गर्ने मगर जातिले बोल्ने गरेको यस भाषालाई मगर ढुट भनिन्छ । हाल यो भाषा बोल्ने वक्ताहरू स्याङ्जा, तनहुँ, पाल्पा, गोर्खा, धादिङ, सिन्धुली, रामेछाप र उदयपुर लगायतका विभिन्न भागमा फैलिएर रहेका छन् ।

काङ्के : यस भाषाका वक्ताहरू हालको डोल्पा, जुम्ला, जाजरकोट, कालिकोट लगायतका क्षेत्रमा रहेका छन् । यस क्षेत्रमा बसोवास गर्ने मगरहरूले काङ्के भाषाको प्रयोग गरेको पाइन्छ । अलि सिमित ठाउँमा बोलिने हुनाले यस भाषाका वक्ताहरू कम हुँदै गएको र यसको संरक्षण गर्नुपर्ने अवस्था देखिन्छ ।

२.१० सारांश :

नेपाल अनेकौँ जाति, भाषाभाषी, संस्कृति, परम्परा, रीतिरिवाज, भेषाभूषाले भरिएको विविधतामय देश हो । यहाँ प्रत्येक जातजातिका आ-आफ्नै संस्कृति र परम्परा रहे तापनि एक अर्कामा एकताको भावना पाइन्छ । भाषाका आ-आफ्नै विशेषता हुन्छन् । नेपालमा थुप्रै जाति तथा भाषा रहेकामा भाषा तथा जातिका आफ्नै पहिचान र अस्तित्व रहेको छ । भाषाका तिनै विशेषताले गर्दा नै भाषाको विकास एवम् साहित्यिक कृतिहरूको रचना गर्न सरल भएको हुन्छ र भाषाको महत्व बढेको वा झल्केको हुन्छ । नेपालमा रहेका जातहरू मध्येमा मगर जाति पनि एउटा जात हो । नेपालमा रहेका जातिहरू मध्ये मगर जाति नेपालका पुरै जिल्लामा छरिएर रही जनसङ्ख्याको आधारमा तेस्रो स्थानमा रहेको छ । मगरको आफ्नै भाषा, संस्कृति र परम्परा रहेको छ । मगर जातिमा पनि मगर पाङ बोल्ने मगरहरू नेपालको पश्चिम भागमा फैलिएर रहेको देखिन्छ । उनीहरूको अरू मगरको जस्तै रीतिरिवाज, संस्कृति तथा भाषाहरू रहेका छन् । निकै सोभा, मिलनसार र मिहिनेती जस्ता व्यवहार भएका मगर जातिको आफ्नै गतिलो पहिचान रहेको छ । मङ्गोलियन जातिका मगरहरू नेपालका आदिवासी जनजातिमध्येमा पर्दछन् । जुँगा कम हुने, गोलो अनुहार र होचो गोरु वर्ण जस्ता विशेषता बोकेका मगरहरूको मुख्य पेशा कृषि भए पनि केही मात्रामा लहुरे हुने प्रचलन पनि रहेको पाइन्छ । किसानी काम गरी खाना लाउन पुऱ्याउने मगर जाति शिक्षामा अलि पछाडि भए पनि हालको परिवर्तनले गर्दा चेतनाको लहर फैलिएको देखिन्छ । प्रायः जसो नेपालको पहाडी भागमा मगर जातिको बसोवास रहेको छ । मगर जाति कसरी रह्यो भन्ने कुरामा विभिन्न तथ्यहरू रहे पनि एउटा मगर नाम रहनुको कारण यस प्रकार रहेको छ -

मगर जातिको जुँगा नहुने हुँदा दुई जना साथीले तेस्रो जुँगावाललाई देखेर एक आपसमा आश्चर्य मान्दै भने 'मङ, रङ' (जुँगा हेर न) अनि पटक पटक मङ, रङ, मङ, रङ भन्दै

शब्द दोहोच्याउँदै जाँदा रड शब्द डर भई मडडर हुन गयो भन्ने भनाई रहेको पाइन्छ । मगरहरू बसोवास गर्ने ठाउँलाई दुई भागमा विभाजन गरिएको पाइन्छ । गुल्मीको 'रिडी' मा रहेको गण्डकीलाई आधार मानेर पश्चिमतिरको भागलाई अठार मगरात र पूर्वतिरको भागलाई बाह्र मगरात भनी नाकारण गरिएको छ । पश्चिमतिरको भागमा मगर जातिको पुन, बुढा, घर्ती जस्ता थरका मगरहरू बस्छन् भने पूर्वतिरको भागमा राना, थापा, आले थरका मगर जातिहरू बसोवास गरेको देखिन्छ । मगर जातिका आफ्नै परम्परा, संस्कृति र रीतिरिवाज रहेको पाइन्छ । बच्चा जन्मेदेखि मर्ने बेलासम्म आफ्नै संस्कृति रहेको छ । आफ्नै पहिचान बोकेको यस मगर जातिको भेषभूषा र चाडपर्वहरू रहेको पाइन्छ । अन्य जात भन्दा खानपान रहन सहन, बसोवासमा पनि फरक पाइन्छ । महिला र पुरुषमा भेषभूषा, काम जस्ता पक्षमा पनि भिन्नता पाइन्छ । महिला र पुरुषमा खासै भिन्नता नहुने यस जातिमा पुरुषलाई जस्तै महिलालाई पनि स्वतन्त्रता रहन्छ । माघ एक गतेलाई प्रमुख चाड मान्ने यसजाति प्रकृति पुजारी हो । यस जातिका प्रत्येक चाडपर्व पूजा जस्ता कुराहरू प्रकृतिसँग सम्बन्धित रहेको देखिन्छ ।

नेपालमा विश्वमा बोलिने चारवटा भाषापरिवार अन्तर्गत सबै भाषा बोलिन्छ । भारोपेली भाषापरिवार अन्तर्गत नेपाली, मैथिली, भोजपुरी, थारु, दनुवार, माभी, अवधी, राजवंशी, दरै, कुमाले, बोटे, चुरिटी आदि भाषा बोलिने गरेको पाइन्छ । यस परिवारका भाषाहरू भारतीय उपमहाद्वीप र युरोपेली महाद्वीपमा बोलिने हुँदा भारोपेली भनिएको हो । भोट बर्मेली भाषा परिवार अन्तर्गत नेपालमा पनि थुप्रै भाषा बोलिने गरेका छन् । नेवारी, तामाङ, थामी, मगर, चेपाङ, शेर्पा, थकाली, जिरेल, ब्यासी, हायू, धिमाल, मेचे, राजी, मुमी, पहरी, कुसुन्डा, लेप्चा, घले, मनाङ, राउटे, दुरा, मगर पाङ, तिहुरी, तिब्बती, ल्होके, कैके, राई र लिम्बू यसका उदाहरण हुन् । भारोपेली भाषा परिवारपछि संसारमा सबैभन्दा धेरै बोलिने भाषा यस भोट बर्मेली भाषा परिवार अन्तर्गत पर्दछ । यस भाषा परिवार अन्तर्गत रहेका भाषा नेपाल बाहेक विश्वका अन्य भागमा पनि बोलेको पाइन्छ । द्रविड तथा अग्नेली भाषा परिवार अन्तर्गत क्रमशः भ्रागड र सतार भाषा बोलिन्छ । यस परिवारका भाषाहरू नेपालमा बाहेक अन्य देशहरूमा पनि बोलिन्छ । भोट बर्मेली भाषापरिवार अन्तर्गत बोलिने अरू भाषा जस्तै मगर भाषा अन्तर्गत मगर पाङ पनि एक हो । यो मगर पाङ नेपालको पश्चिम भागमा बसोवास गर्ने मगरहरूले बोलिने भाषा हो । निकै पुरानो भाषाको रूपमा बोलिने यो भाषा आजकाल संरक्षणको अभावमा हराउने सम्भावना रहेको देखिन्छ । विविध कारणले गर्दा ओभेलमा परेको यो भाषाको राम्रोसँग साहित्य विकास तथा लेखन पनि भएको देखिँदैन । नेपालमा रहेका विभिन्न भागको नामाकरण यसै भाषामा गरिएको हुनाले यो भाषा निकै पुरानो रहेको अनुमान गर्न सकिन्छ । जस्तै-वाग्लुङ- वा-ढुङ्गा, लुङ-चौर, ढुङ्गा वा ढुङ्गैढुङ्गाको चौर । भेरी - भ्या-धेरै, री-पानी, धेरै पानी, रोल्पा-रोल-नम्बर, पा-टुक्रा वा हिस्सा लगायत अन्य यस्तै ठाउँ रहेका छन् । यसका चार उपभाषिका रहेका छन् । नेपाली : म भात खान्छु । पर्वत्य : डा काङ डाज्यो । सेसी : डा यहा : ज्योङ । गमाल्ये : डा काङ ओज्योङ । निसी : डा हेकाङ डाज्यो । यो मगर पाङ विशेषता नेपालको पश्चिम क्षेत्र दाङ, सल्यान, रोल्पा, रूकुम, बाग्लुङ, पर्वत लगाएतका क्षेत्रमा यो भाषाको प्रयोग भएको छ भने नेपालको पूर्व क्षेत्रको तनहुँ, स्याङ्जा, पाल्पा लगायतका भागमा मगर ढुङ भाषाको प्रयोग भएको छ । काङ्के भाषा अन्तर्गत डोल्पा जिल्लाको केही गाविसमा यो भाषाको प्रयोग भएको पाइन्छ ।

वि.सं. २०५८ सालको जन गणना अनुसार मगर जातिको कुल जन सङ्ख्याको ३.३९ प्रतिशत जन सङ्ख्याले मगर भाषाको प्रयोग गरेको पाइन्छ । त्यसमा पनि मगर पाङ बोल्ने वक्ताहरू अलि कम रहेका छन् । मगर पाङ वा मगर भाषाको जगेर्ना गर्दै मगरहरूको संस्कृति पहिचान विकासका लागि विभिन्न क्षेत्रबाट सहयोग हुँदै आएको छ । रेडियो नेपाल क्षेत्रीय प्रसारण केन्द्र सुर्खेतबाट समाचार तथा कोसेली कार्यक्रम (२०५७/२/१), गाखा एफ.एम ९३ मेगाहर्ज काठमाडौँबाट समाचार (२०६५), राप्ती अञ्चलका जिल्लाहरूमा सञ्चालित एफ.एम

बाट समाचार तथा विविध कार्यक्रम, २०५६ सालदेखि प्रयास गर्दै आएको पाठ्यपुस्तक प्रकाशन (२०६८), अनौपचारिक शिक्षा पहिलो तह पुस्तक प्रकाशन (२०६८), आदिवासी जनजाति राष्ट्रिय उत्थान प्रतिष्ठानको अनुदानमा आ.व. २०६७/२०६८ मा धवलागिरि, राप्ती, भेरी, सेती र महाकालीका अठार जिल्लामा २५ जना शिक्षक प्रशिक्षण कार्यक्रम सम्पन्न गरिएको । यस्तै कार्यक्रमहरू हुँदै आएका छन् । यस जातिका मानिसहरूसँग आफ्नै धर्म बौद्ध भए पनि अन्य खस जातिको सङ्गतले हिन्दु धर्म मान्नेहरू पनि रहेका छन् । हिन्दु धर्म माने पनि बिहा, मृत्यु, बच्चा जन्मँदा र चाड पर्वमा आफ्नै खालको संस्कार र परम्परा चल्दै आएको पाइन्छ । हिन्दु धर्म माने पनि विधि प्रक्रियामा भिन्नता रहेको देखिन्छ । हिन्दु परम्परा भन्दा अलि भिन्नै संस्कार र संस्कृति रहेको यो जाति निकै सन्तोषी जातिको रूपमा रहँदै आएको छ ।

अध्याय : तीन

मगर पाड र नेपाली भाषाको आधारभूत शब्द भण्डार र शब्दवर्गको व्यवस्था

३.१ विषय प्रवेश :

यस अध्यायमा मगर पाडको वर्ण व्यवस्था र शब्दवर्गका बारेमा तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ। नेपाली शब्द भण्डारमा भैँ मगर पाडमा शब्द आगमनको स्रोत र वर्गका बारेमा चर्चा गरिए अनुरूप सारांश दिइएको छ।

३.२ मगर पाडमा वर्ण व्यवस्था :

मगर पाड भाषाको वर्ण व्यवस्था यस प्रकार रहेको छ।

१) स्वर वर्ण :

अ., अ, आ, इ, इ, उ, ए, ऐ, ओ, औ।

नेपालीमा जस्तो अगोलित, अग्र, अर्धविवृत 'अ.' स्वर मात्र छ भने मगर पाडमा 'अ.' अगोलित अकारका रूपमा पाइन्छ।

२) व्यञ्जन वर्ण :

मगर पाड भाषाका व्यञ्जन वर्णहरू निम्नानुसार देखिन्छ।

क, ख, ग, घ, ङ, च, छ, ज, झ, भ, भ्र, त, थ, थ, द, ध, न, प, पः, ब, भ, म, य, र, ल, व, स, ह।

नेपालीमा स्पर्श संघर्षी, वत्स्य, सघोष महाप्राण वर्णको रूपमा 'भ्र' तथा दन्त्य, स्पर्शी, सघोष महाप्राण 'ध' वर्ण त्यस्तै दन्त्य, स्पर्शी, अघोष महाप्राण 'थ' तथा अति कण्ठ्य संघर्षी, सघोष महाप्राण वर्णको रूपमा मात्र रहेका छन् तर मगर पाडमा ज, भ्र दन्तमुलीय उष्मघोष वर्णको रूपमा पनि यी वर्णहरू रहेका देखिन्छन्।

यसरी मगर पाडमा स्वर वर्ण १० र व्यञ्जन २३ वटा छन्। मगर पाडमा नेपालीका ट, ठ, ड, ढ र ण वर्ण छैनन्।

३) मात्राहरू :

।, ि, ी, उ, ू, े, ै, ो, ौ।

मगर पाडमा ह्रस्व र दीर्घ स्वरहरू रहेका छन्। त्यसैले दुवै स्वरलाई मात्रामा पनि देखाइएको छ। जसलाई उदाहरणको रूपमा तलका अनुसार देखाउन सकिन्छ -

ह्रस्व		दीर्घ	
सिं	दाउरा	सी	गन्ध
मिं	मान्छे	मी	आँखा
रि	पानी	री	रात
		की	दिसा
		सापी	नुन

३.३ मगर पाङको शब्द भण्डार :

मगर पाङ भाषाको आफ्नै शब्द भण्डार छ । यस भाषाको शब्द भण्डारमा आफ्नो मगर पाङका मौलिक शब्दका साथै अन्य भाषाबाट आएका शब्दहरू पनि देखिन्छन् । देशको ठूलो भाषा भएर होला यस भाषाको शब्द भण्डारमा नेपाली शब्दहरू पनि प्रयोगमा रहेका छन् । तर तिनलाई जस्ताको त्यस्तै नलिई अनुकूलित बनाएर ल्याइएको देखिन्छ । तल दुबै भाषाका केही शब्दहरू दिइएको छ ।

अन्य भाषाबाट आएका शब्दहरू यस प्रकार रहेका छन् -

मगर पाङ	नेपाली भाषा
भौरा	भमरा
माखरा	माकुरो
सङ्कराई	सग्राँती
आउसी	औँसी
खे	खेत
अन	अन्न
भताडसै	भटमास
मडसै	मास
करा/घरी	केरा
दाज्यू	दाजु

मगर पाङका आफ्ना मौलिक शब्दहरू पनि छन् । तिनलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ -

मगर पाङ	नेपाली भाषा
लुई	किरा
कोस्यो	फट्याङ्ग्रा
जीमा	माहुरी
बिजा	मुसा
जङ्लातिक	छेपारो

मर्किम/योमा
भिक्री
कथौरी
मर्जा
पसम
बोकरो
पोन
पे
सुतती
गान्ना
पजम
वुल/गुल
बयाल
खस्योयो
बामाया
स्यार
परडका
साङ्लीमा
बस्तयाड
हम/गम
लुड
सिड
छि
भुन
ताँथी
खुरी
हदी
कचंली
कदी
खर्च्यो
आसी
भिम
सन
फराइ
दाड
जेम
नपसइ
दवार
संख्या
बिप्याचाला

मास्क्वात

दैनी

अरिङ्गाल
बारुला
कठ्यौरो
कमिला
भिंगा
भ्यागुता
उडुस
पाहा
ठाडो खोलाको सानो माछा
भ्यागुताको बच्चा अवस्था
उपिउँ
सर्प
गड्यौला
गंगटो
सुलसुले
जुम्रा
किर्ना
साङलो
बस्तुहरू
माटो
ढुङ्गा
काठ/ दाउरा
घाँस
बाबियो
थाल
बतुका
गाग्री
डाडु
चक्कु
खुकुरी
हँसिया
घर
उन
भाड
सल्लो
चिउरी
काफलको रूख
तिहार
साउने सग्राँती
मान्छे मरेदेखि सद्गतसम्म
बजाइने बाजा
अशुभ दिनको रूपमा मान्ने
महिनाको आठौँ दिन
मृतात्मा कसैमा चढेर बग्नु

भासिन्य
 थुम्बु

 खँती

 हयाजै
 नममिउ
 पम/पोम
 सै
 गल
 क्वा
 छार क्वा
 कड
 भे
 भाङ्डी
 खुम
 सुर
 लतरा
 विर्गुली
 पनै
 नाम
 खागर
 बुकी
 बाड
 हाड
 धारा
 नाड/क्वाड/सवारा
 सेल्केनी
 मोल्लया हम
 रा/सरा
 गेरु
 छामरा
 यड
 रे
 गेन/यम/दोहा
 नाइ
 पु/पुप
 भै
 कुड
 गार
 खुई

नयाँ भक्त्री बन्ने काम
 कसैलाई मृत भक्त्रीको
 आत्मा छोएको दिन पकाएर
 भक्त्री बनेको दिन खाने गरी
 तयार पारेको जाँड
 कसैको नवआगमन वा
 विशेष अवसर आदिमा पाइने
 जाँड
 जुन
 सूर्य
 हिउँ
 असिना
 बन सुँगुर
 वस्त्र
 नयाँ लुगा
 चोलो
 गुनियो
 कट्टु
 मजेत्रो
 गादो
 चप्पल
 छोरा मान्छेले लगाउने मुन्द्रो
 जुत्ता
 भूमि
 हिमाल
 उच्च पहाड
 चउर
 भिर
 डाँडा
 उब्जाउ जमिन
 ढुङ्ग्या माटो
 कालो माटो
 कमेरो
 रातो माटो
 बलौटे
 बारी
 पँधेरा
 बाटो
 बिसौनी
 ओडार
 नदी
 दुलो
 गुफा
 दराज

जाइ
ताम
पलिमा / पिमा / धुमा
ज्यो :
राइयो
दोम
बिलौनी
कोरालिएउ
मला / छाल
कबली
रान्दै / सामा
घोगाकाँ
चिप
डैती
गन
थो
जे
मो
डतीड / डनती
भाजीडन
चोता
नपसै
जुसै
रुल
मिउ
कुई
खड
पन्तलिउ
ढेड
ले
हा
ना
ने
मिउकली
घा / भाप
चान्ना
पुड
गुड
यिड / युड
कोन्जा
मारुम
ज्यै
बउ
नाना

फलफुल
जौ
गहुँ
पिडालु
तरुल
काक्रो
अम्बा
आरु
चामल
फर्सी
कोदो
ढिँडो
तरकारीको भोल
सिस्नु
साग
तरुल
पिँडालु
च्याउ
सिस्नु
रायोसाग
मुला
काफल
ऐसेलु
शरीर
आँखा
हात
खुट्टा
नाइटो
घाँटी
जिब्रो
अनुहार
कान
नाक
आँसु
तिघ्रा
निधार
काँध
कुहिनो
मुटु
नन्द
भाउजू
आमा
बुवा
दिदी

भाजी
 बागे
 पाधो
 माधो
 जामित
 जा
 मसै/सनासी
 सेरै/बालै/नाई
 यो/रे
 ज्या
 आपा
 बुबु/बोबो/बो
 जिमन्य
 गोइ
 अपुर
 स्याई
 घुम
 री
 भिम
 तान
 घुल
 मुथा
 भुथापो
 भला
 भर्को
 मान्ना
 रे
 नड्डर/नाड्डार
 गे
 डा
 जे
 नड
 नाम
 भोबना
 पो :
 सुरूप
 तबर
 आछिम
 ज्योला
 घला
 निम्छीला
 भयाला
 चाव्या
 माचान्य

सानीआमा
 मामा
 ठुलो बाबा
 ठूली आमा
 छोरी
 सन्तान
 देवर
 साथी
 लोगने
 स्वास्नी
 फुपू
 फुपाजु
 जाडो
 चोर
 अरू
 नाच
 स्यागु
 पानी
 घर
 ओछ्यान
 सुत्दा ओगटने ठाउँ
 चुल्हो
 भान्सा कोठा
 ढोका
 भयाल
 पर्खाल
 गीत
 गाउँ
 हामी
 म
 तपाईं/तपाईंहरू
 तिमी/तँ
 भुईं
 अँखोरा
 ठाउँ
 मुर्ति
 धेरै
 आज
 हिजो
 भोलि
 पर्सि
 अस्ति
 राम्रो
 नराम्रो

हर्दे	माथीतिर
रान्ते	आइज
ढुड	घारी
नावड	छेउछाउ
दमार	भाडी
नम	आकाश
स्यावइ/हयावइ	चन्द्रमा
नमिउ	घाम
धालै	सधैं
खयाङ्क	कहिलेकाहीं
चेम	कपाल
मुल	रौं
नाप	सिंगान
थिल	थुक
नी	पिप
भी	मुत
ए/कली/की	गु

उपर्युक्त शब्दमा भौरा, बस्तयाड, संकराई, आउसी, अन, घुन्ना, दाज्यू शब्द नेपालीका क्रमशः भँमरो, माकुरो, बस्तु, सग्राँती, औँसी, अन्न, घुँडा, दाजु शब्दलाई अनुकूलित ढङ्गले मगर पाङ्मा भिच्याएको देखिन्छ। नेपाली भाषामा संस्कृतबाट तत्सम् र तद्भव हुँदै शब्दको विकास भए भँ मगर पाङ्मा पनि नेपालीबाट तद्भव शब्दको रूपमा यस्ता शब्दहरू आएका छन्। मगर पाङ्मा हिजो आज अङ्ग्रेजी भाषाका शब्दको पनि प्रयोग हुन थालेको पाइन्छ। यसको उदाहरणका निम्ति कोट, पेन, पाइन्ट, कम्प्युटर, स्कुल, फिल्टर जस्ता शब्दहरू लिन सकिन्छ। त्यस्तै संस्कृतका शब्द पनि आएका छन्, जसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ - मगर पाङ्मा भौरा, माखरा, संकराई जस्ता शब्दहरू संस्कृतबाट आएका छन्।

३.४ शब्दवर्ग :

एक वा अनेक वर्ण वा अक्षरले बनेको स्वतन्त्र अर्थ सहित वाक्यमा प्रयोग हुने भाषिक एकाइ शब्द हो (पौडेल हेमनाथ : २०५५ : :३३)। शब्दले वाक्यमा प्रयोग हुँदा के काम गर्छ भन्ने आधारमा शब्दहरू विभिन्न वर्गमा विभाजित हुन्छन्। यसलाई शब्दवर्ग वा पदविभाग पनि भनिन्छ। नेपाली भाषामा जस्तै मगर पाङ् भाषामा पनि शब्दको आफ्नो वर्ग विभाजन देखिन्छ। यस भाषामा नाम, सर्वनाम, क्रिया, नामयोगी, क्रियायोगी, संयोजक विस्मयादि बोधक तथा निपात शब्दहरू छन्। यसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ -

३.४.१ नाम :

नेपाली भाषामा कुनै पनि कुराको नाम बुझाउने शब्दलाई नै नाम पद भनिन्छ। यही अर्थमा मगर पाङ्मा पनि नाम पदको प्रयोग भएको पाइन्छ -

मगर पाड

सीता स्कल बाज्य ।
खेपाजा-र पोस्तअ पज्यार ।
राम चिथी सरज्याउ ।
रूख-ए सित्तल याज्याउ ।
हाई-ए हाइएनुन याज्याउ ।

नेपाली भाषा

सीता स्कल जान्छे ।
छोराहरूले पुस्तक पढ्छन् ।
राम चिठी लेख्छ ।
रूखले शीतल दिन्छ ।
गाईले दुध दिन्छ ।

३.४.१.१ व्यक्ति वाचक नाम :

कुनै एक व्यक्ति वस्तु आदिलाई विशेष किटान गरी बुझाउने नाम व्यक्ति वाचक नाम हो । कुनै खास व्यक्ति, स्थान, सङ्ख्या आदिको नामलाई मगर पाडमा पनि व्यक्ति वाचक नामको रूपमा प्रयोग गरिन्छ । यसको उदाहरणको रूपमा तलका वाक्यमा प्रयुक्त नाम शब्द हेर्न सकिन्छ -

मगर पाड

काठमाडौँ सहर चाउलिज्या ।
साउन महिना माखा नम वाये ।
सगरमाथा पाइरानी भेडो हिमाल ।
जलजला रोल्या ला चाउ ची ।
भीम बहादुर बुढा मगर चाउ रु ची ।

नेपाली भाषा

काठमाडौँ सहर राम्रो छ ।
साउन महिनामा धेरै पानी पछ्छ ।
सगरमाथा संसारको सबैभन्दा अग्लो हिमाल हो ।
जलजला रोल्याको राम्रो पहाड हो ।
भीम बहादुर बुढा मगर असल मानिस हुन् ।

उपर्युक्त वाक्यमा भीम बहादुर, काठमाडौँ, रोल्या, जलजला, सगरमाथा शब्द व्यक्ति तथा स्थानको नामको रूपमा आएका छन् ।

३.४.१.२ जाति वाचक

कुनै खास जातिको नाम नै जाति वाचक नाम हो । मगर पाडमा पनि यस्ता जाति वाचक नाम पाइन्छन् । यसको उदाहरणका रूपमा तलका वाक्यमा प्रयुक्त जाति वाचक नाम हेर्न सकिन्छ ।

मगर पाड

गुल विसालु ताय ।
गुलाव वो ग्यामु ताय ।
वन बाजा-र जङ्गल रेडज्यार ।
रु बगाल-ल चुसि ।
सिङ-ए अक्सिजन योउ ।
यिउ-ए मकै कयूऊ ।

नेपाली भाषा

सर्प विशालु हुन्छ ।
गुलावको फुल रातो हुन्छ ।
चराहरू वनमा रमाउँछन् ।
मान्छे समाजमा बस्छ ।
रूखले अक्सिजन दिन्छ ।
बाँदरले मकै खान्छ ।

रा छी ज्यौबउ ।
भिम-ए रूल बन्चाउ ।
गे गे चाउ उ ताईन्या गेहीउसीके ।

बाखा घाँस खान्छ ।
घर मानिसको सुरक्षा गर्छ ।
हामी राम्रो मानिस बन्न
सिकौ ।

मगर पाडमा उपर्युक्त दस वाक्यमा प्रयुक्त शब्दमध्ये सर्प, चरा, गुलाब, मान्छे, रूख, बाखा, घाँस, घर, मानिस शब्दका निम्ति प्रयोगमा आएका मगर पाड शब्दहरू क्रमशः गुल, बाजा, गुलाब, रु, सिङ, रा, छी, भिम जस्ता शब्दहरू जाति वाचक नाम हुन् ।

३.४.१.३ द्रव्य वाचक नाम :

पदार्थ विशेषलाई द्रव्य वाचक नामले जनाउँछ । मगर पाडमा पनि यस्ता नाम शब्दहरू पाइन्छन् । उदाहरणका रूपमा तलका वाक्यहरूलाई हेर्न सकिन्छ ।

मगर पाड

रि सम ताह ।
हारनुन डम ।
तातो ति हिपुउ ।
ल्यामा बिलीज्या ।

नेपाली भाषा

पानी चिसो छ ।
दुध मिठो हुन्छ ।
तातो तेलले पोल्थो ।
घिउ पग्नेको छ ।

उपर्युक्त वाक्यमा पानी, दुध, तेल, घिउ शब्दका निम्ति प्रयुक्त क्रमशः रि, हारनुन, ति, ल्यामा मगर पाड शब्द द्रव्य वाचक नामका उदाहरण हुन् ।

३.४.१.४ समूह वाचक नाम :

कुनै वस्तुको समूह वा समुदायको एकै शब्दमा सङ्केत गर्ने नाम समूह वाचक नाम मानिन्छ । मगर पाडमा पनि समूह वाचक नाम जनाउने शब्दहरू रहेका छन् ।

मगर पाड

नड माखा सिङलिज्या ।
मीर हुल हुके ।
मुरजुम्ती-ए ताती भालिसडसकी ।

नेपाली भाषा

त्यहाँ दाउरा थुप्रो छ ।
मान्छेको हुल आयो ।
कमिलाको ताँती हेर त ।

मगर पाडमा पनि समूह वाचक नाम छन् । जहाँ माखा, हुल, ताँती शब्दले मगर पाडका समूह वाचक नामलाई जनाउँछ ।

३.४.१.५ भाव वाचक नाम :

देख्न, छुन, समात्न नसकिने तर मनमा अनुभूति हुने एक प्रकारको नाम भाव वाचक नाम मानिन्छ । मगर पाडमा पनि यस्ता भाव वाचक नामका शब्दहरू पाइन्छन् ।

मगर पाड

आउसिड-ए उचाई खालेखाउलिज्याउ ?
कातादुचाउ हाँसो !
ज्ञान रैन्य यान्य स्याउज ।
रु-ल दया ताई ।
मयाँ-ए रु-जन चाउजातुउ ।

सुख-ज रु-ल नाइ सानी ।
न पराई चाउलीज्या ।
यिडचोई-ए रु-जन बलेतुउ ।
सुख-ए रु-जन सञ्चत नातुउ ।

नेपाली भाषा

यो रूखको उचाइ कति छ ?
कति राम्रो हाँसो हो !
ज्ञान दिनु लिनु जस्तै हो ।
मान्छेमा दया छ ।
मायाले मान्छेलाई राम्रो
गराउँछ ।
सुख नै मानिसको साथी हो ।
तिम्रो पढाइ राम्रो छ ।
ईखले मानिसलाई बिगाछ ।
सन्तोषले मानिसलाई
आन्नदित बनाउँछ ।

उपर्युक्त वाक्यमा दया, माया, सुख, पढाइ, इख, सन्तोष जस्ता शब्दहरूका निमित्त प्रयुक्त दया, मया, यिडचोई, सुख शब्दहरू भाव वाचक नामको रूपमा आएका छन् ।

३.४.२ सर्वनाम :

नामको सट्टामा प्रयोग गरिने पदलाई सर्वनाम भनिन्छ । मगर पाडमा पनि नामको सट्टामा सर्वनाम शब्दहरू प्रयोग हुने गरेको पाइन्छ । सर्वनामको प्रयोग भएका केही वाक्य र शब्दहरू हेरौं, जसलाई तल दिइएको छ ।

मगर पाड

डा
गिन
गे
नड
जीनी
जे
ओल
हो
नि
श
काडका
काडका -जन
इका
आउर
कनो
नोर
नका

नेपाली

म
हामी दुई
हामीहरू
तँ
तिमी
तिमी दुई
तिमीहरू
ऊ
उनी दुई
उनीहरू
को
कसलाई
यो
यिनीहरू
उनी
तिनीहरू
त्यो

यी माथिका सर्वनाम शब्दहरूलाई वाक्यमा निम्नाअनुसार प्रयोग गर्न सकिन्छ -

मगर पाङ

डा काङ डज्युज्या
गिन काङ गिनज्युज्या ।
गे काङ गेज्युज्या ।
नङ काङ नज्युज्या ।
जिन काङ जिनज्युज्या ।
जे काङ जेज्युज्या ।
ओल काङ ज्युज्याउ ।
नि काङ ज्युज्यानी ।
या काङ ज्युज्यार ।
ने काङन् नेहुउ ।
गिन नाङखार गिन् बा ।
काङका हुऊ ?
नैताहुउ ?
काङका-जन नखुलुस ?
इका आउ ?
आउर कता देयावाज्याउ ?
नोर भिम-दे याबाके ?
नो काङका ?
डा हैडालेउ छोट्या नका ज्या ।
इका रु इस्कूल-डन हुके ।

नेपाली भाषा

म भात खान्छु ।
हामी दुई भात खान्छौं ।
हामीहरू भात खान्छौं ।
तिमी भात खान्छौ ।
तिमी दुई भात खान्छौ ।
तिमीहरू भात खान्छौ ।
ऊ भात खान्छ ।
उनी दुई भात खान्छन् ।
उनीहरू भात खान्छन् ।
उनी दुई कताबाट आए ?
हामी दुई गाउँ जान्छौं ।
को आयो ?
के भएको हो ?
कसलाई बोलायौ ?
यो पुस्तक ?
यिनीहरू कहाँ गएर आए ?
तिनीहरूको घर कहाँ हो ?
उनी को हुन् ?
मैले भनेको केटो त्यो हो ।
यो मान्छे, स्कूलबाट आयो ।

उदाहरणमा दिइए अनुसार डा, गिन, र गे ले मगर पाङमा प्रथम पुरुष सर्वनामलाई जनाउँछ । यसमा वाक्य बन्दा डा, गिन र गे सर्वनाम क्रियासँगै जोडिएर आउँछ । द्वितीय पुरुष सर्वनाममा पनि सर्वनाम क्रियासँग स्पष्टरूपमा जोडिएर आएको छ । नज्युज्या, जिनज्युज्या र जेज्युज्यामा न, जिन र जे छन् तर तृतीय पुरुषमा क्रियासँग सर्वनाम जोडिएर आएको छ भने अरू पुरुषमा जस्तो अगाडिको सर्वनाम सिधै नजोडिएर उ, नी र र जोडिएको छ । जसलाई मगर पाङको सार्वनामिक भिन्नता भनेर भन्न सकिन्छ । मगर पाङमा दुई वचन हुन्छ जसलाई बुझाउन क्रियामा गिनको प्रयोग गरिन्छ । जसबाट जम्मा दुई जना मात्र हो भन्ने कुरा क्रियामा जोडिएको सर्वनामबाट थाहा हुन्छ । तृतीय पुरुष सर्वनाममा भने फरक देखिएको छ । एक वचन, दुई वचन र बहुवचन जनाउनका लागि ऊ, नी र र ले सार्वनामिकलाई जनाउँछ ।

मगर पाङको यस व्यवस्थालाई हेर्दा यसबाट मगर पाङमा संस्कृतमा जस्तै सर्वनाममा द्विवचन रहेको पुष्टि हुन्छ । अन्य भोट बर्मेली भाषामा पनि यस्तो रहेको कुरा देख्न सकिन्छ । लिम्बू, राई बान्तवा लगायतका अन्य किराँती भाषामा यसको व्यवस्था देख्न पाइन्छ । यसरी हेर्दा के देखिन्छ भने मगर पाङमा क्रियासँग सर्वनाम जोडिएर आउँछ । जसले वचनलाई पनि जनाउँछ । यो मगर भाषाको विशेषता हो ।

३.४.२.१ पुरुष वाचक सर्वनाम :

जो बोल्छ, जोसँग बोलिन्छ, अनि जसका वा जेका बारेमा बोलिन्छ, त्यसलाई सङ्केत गर्न पुरुष वाचक सर्वनाम हो । नेपाली भाषामा जस्तै मगर पाङमा पनि पुरुष वाचक सर्वनाम रहेको छ । जसलाई तलका अनुसार प्रस्तुत गरिन्छ ।

मगर पाङ

डा स्कुलदा डाबाज्या ।
गिन् स्कुलदा गिन्बाज्या ।
गे स्कुलदा गेबाज्या ।
न स्कुलदा नबाज्या ।
जिन स्कुलदा जिनबाज्या ।
जे स्कुलदा जेबाज्या ।
ओल स्कुलदा बाज्याउ ।
नि स्कुलदा बाज्यानी ।
या स्कुलदा बाज्यार ।

नेपाली भाषा

म स्कुल जान्छु ।
हामी दुई स्कुल जान्छौं ।
हामीहरू स्कुल जान्छौं ।
तिमी स्कुल जान्छौ ।
तिमी दुई स्कुल जान्छौ ।
तिमीहरू स्कुल जान्छौ ।
ऊ स्कुल जान्छ ।
उनी दुई स्कुल जान्छन् ।
उनीहरू स्कुल जान्छन् ।

उपर्युक्त वाक्यमा म, हामी, हामी दुई, हामीहरू, तिमी, ऊ सर्वनामका निमित्त मगर पाङमा डा, गिन, गे, न र ओल सर्वनामले पुरुष वाचक सर्वनामलाई जनाएको छ ।

३.४.२.२ दर्शक वाचक सर्वनाम :

कुनै वस्तु व्यक्ति वा ठाउँलाई निश्चित रूपले तोकेर देखाउने सर्वनामलाई दर्शक वाचक सर्वनाम भनिन्छ । मगर पाङमा पनि यस्तो सर्वनाम रहेको हुन्छ । जसलाई तलका अनुसार प्रस्तुत गरिन्छ -

मगर पाङ

नो नकिताब ।
आउ मि-र सुर ।
आकु कताउलिज्याउ ?
नो किताब-र सुए उमिर ?
नो काङ ज्यूके ।

नेपाली भाषा

यो किताब तिम्रो हो ।
यी मानिसहरू को हुन् ।
यहाँ के छ ?
ती किताबहरू कसका हुन् ?
यो भात खाऊ ।

माथिको वाक्यमा नेपाली भाषामा जस्तै मगर पाङमा पनि दर्शक वाचक सर्वनाम रहेको देखिन्छ । या, यी, यहाँ, ती सर्वनामका निमित्त क्रमशः नो, आउ, आकु र नो शब्दहरू मगर पाङमा दर्शक वाचक भएर आएका छन् ।

३.४.२.३ सम्बन्ध वाचक :

जुन सर्वनामबाट सम्बन्धको बोध हुन्छ, अथवा जुन सर्वनाम वाक्यका विचमा रही वाक्यखण्डका विच सम्बन्ध देखाउँछ । मगर पाङमा पनि यस्तो सम्बन्ध वाचक सर्वनाम रहेको पाइन्छ, जसलाई तलका अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ -

मगर पाड

जो लिज्य हाँस रेनिके ।
जोस नलिज्या नो मि छयाकाउलिज्य ।

जो दार नवादिमनी ।
जो ज्यादिमनी ताय ।

माथिका वाक्यमा सम्बन्धवाचक सर्वनामको रूपमा जे, जुन, जहाँ, र जे नेपाली भाषामा आएका छन् भने मगर पाडमा जो, जोस, जो र जो शब्दहरू मगर पाडका रूपमा आएका छन् ।

३.४.२.४ प्रश्नार्थक सर्वनाम :

जुन सर्वनामबाट प्रश्नको बोध हुन्छ, त्यो प्रश्नवाचक सर्वनाम हो । यस्तो प्रक्रिया मगर पाडमा पनि स्पष्ट रूपमा देखिएका छन् । जसलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिन्छ -

मगर पाड

कता नज्यूज्याउ ?
सु उहुव ?
कताकाउ किताब नपरिउ ?
कताकाउ बस-त नवाज्याउ ?
कता चिप नज्यूव ?

उपर्युक्त वाक्यमा के, को, कुन, शब्दका निमित्त प्रयुक्त क्रमशः कता, सु, कताकाउ मगर पाड शब्द प्रश्नार्थक सर्वनामका उदाहरण हुन् ।

३.४.३ विशेषण :

नामपदको यस्तो भन्ने गुण, यति भन्ने सङ्ख्या, यति तौल, मात्रा वा परिणाम भन्ने बुझाउने पदलाई विशेषण भनिन्छ । मगर पाडमा पनि नेपालीमा जस्तो कस्तो, कत्रो, कति, कुन र कसको भन्ने प्रश्नको जवाफ भएर आउने विशेषणहरू रहेका छन् । विशेषणको प्रयोग भएका तलका वाक्यहरूबाट यसको पुष्टि गर्न सकिन्छ -

मगर पाड

सीता-ए ओ बानी चाउलिज्या ।
पोरो क्वा हतज मैला दाज्ये ।
डा भिम-ए खेपा परिवार लिज्ये ।
तीका काडभाके ।

नेपाली भाषा

जे छ त्यहीसँग रमाऊ ।
जुन मानिससँग बस्छौं त्यो
मानिस खराब छ ।
जहाँ गए पनि जाऊ ।
जे खाए पनि हुन्छ ।

नेपाली भाषा

के खाँदै हो ?
को आएको हो ?
कुन किताब पढ्छौ ?
कुन बसमा जान्छौ ?
केको तरकारी खायौ ?

नेपाली भाषा

सीताको बानी असल छ ।
सेतो कपडा छिटो फोहर
हुन्छ ।
मेरो घरमा ठूलो परिवार छ ।
थारै भात हाल त ।

दानी मि सुखी ताय ।
 भेन्नय भिम ।
 छारे जुग-ला चलन ।
 न्ड-स सिलो लिज्या ?
 तपोरो सापिक याडेते ।
 सोम-लो पोस्तभ् ।
 न्योलो कलम ।
 इका रु ची ।
 न्क रु सानी ।

दानी मानिस सुखी हुन्छ ।
 अग्लो घर ।
 नयाँ जमानाको चलन ।
 तिमीसँग कति पैसा छ ?
 अलिकति नुन देऊ न ।
 तिनै वटा पुस्तक ।
 दुई वटा कलम ।
 यो मान्छे हो ।
 त्यो मान्छे ।

माथिका उदाहरणमा मगर पाङ्मा विशेषणको बारेमा प्रस्तुत गरिएको छ । नेपालीमा विशेषण जनाउनका लागि अग्लो, नयाँ, अलिकति, त्यो, सेतो जस्ता शब्दको प्रयोग गरिएको छ भने मगर पाङ्मा विशेषण बुझाउनका लागि भेन्नय, छारे, तपोरा, न्क, पोरा जस्ता शब्दको प्रयोग गरिएका छन् । तसर्थ यी शब्दहरू विशेषण हुन् ।

विशेषणका प्रकारहरू यस प्रकार रहेका छन् -

३.४.३.१ गुण बोधक :

कुनै वस्तु, व्यक्ति, पदार्थ आदिको स्वाद, रङ्ग, स्वभाव, भाव, गुण बुझाउने विशेषणलाई गुण बोधक भनिन्छ । गुण बोधक विशेषण मगर पाङ्मा पनि रहेको छ जस्तै -

मगर पाङ्

विद्वान मि बुद्धिमान ताय ।
 बाठो मि-ए हेनबलेउ ।
 राम माखा असल लिज्या ।
 दुब्लो मि कमजोर ताय ।
 पापी मि-ए पाईए एसराप जिउ ।

नेपाली भाषा

विद्वान् मानिस बुद्धिमानी
 हुन्छ ।
 बाठो मानिस काम विगार्छ ।
 राम साह्रै असल छ ।
 दुब्लो मानिस कमजोर हुन्छ ।
 पापी मानिसले सबैको
 सराप खान्छ ।

उपर्युक्त वाक्यमा बुद्धिमानी, बाठो, दुब्लो, असल, पापी शब्दका निमित्त मगर पाङ्मा पनि बुद्धिमानी, बाठो, दुब्लो, असल, पापी यिनै शब्दले गुण बोधक विशेषणलाई जनाएका छन् ।

३.४.३.२ परिमाण बोधक :

वस्तुको नाम, तौलबाट निस्कने परिमाण बुझाउने विशेषणलाई परिमाण वाचक विशेषण भनिन्छ । मगर पाङ्मा रहेको परिमाण बोधक विशेषणलाई यसरी देखाउन सकिन्छ -

मगर पाङ्

पाइकाड डाडजिय ।

नेपाली भाषा

सबै भात म खान्छु ।

कातालु चाउ चेमी ।
तुनो क्वा ताजा सिन्के ।
आधा मरे नड जिंके आधा डाडजिया ।

कति लामो कपाल हो ?
छोटो कपडा नलगाऊ है ।
आधा रोटी तिमी खाऊ आधा
रोटी म खान्छु ।

माथिका वाक्यमा सबै, कति, छोटो, आधा शब्दहरू नेपालीमा भए भैं मगर पाडमा पनि पाइ, काता, तुनो, आधा शब्दहरूले परिमाण बोधक विशेषणको अर्थ दिएका छन् ।

३.४.३.३ सङ्ख्या बोधक :

निश्चित, अनिश्चित, क्रम, आवृत्ति, अंश आदि सङ्ख्याको बोध गराउने विशेषणलाई सङ्ख्या वाचक विशेषण भनिन्छ । सङ्ख्या वाचक विशेषण जनाउने शब्दहरू मगर पाडमा पनि पाइन्छन् । जसलाई तलका उदाहरण प्रस्तुत गरिन्छ -

मगर पाड

नेतला तोत बान्के ।
तोबो किताब डालाई याडके ।
सोम-लो पोस्तअ ।
न्योलो कलम ।

नेपाली भाषा

दुई तलामाथि जाऊ ।
एउटा किताब मलाई देऊ ।
तिन वटा पुस्तक ।
दुई वटा कलम ।

उपर्युक्त वाक्यमा दुई, एउटा, तिन, अर्थका निमित्त प्रयुक्त न, ताबो, सोम शब्दहरू सङ्ख्या बोधक विशेषणका रूपमा आएका छन् ।

३.४.३.४ सार्वनामिक विशेषण :

संज्ञा (नाम)का अगाडि आएर त्यसैको विशेषता बुझाउने सर्वनामलाई सार्वनामिक विशेषण भनिन्छ । मगर पाडमा पनि सार्वनामिक विशेषण पाइन्छन् ।

मगर पाड

आउ डा पोस्तअ ।
नो मि-र सुर ?
नो बोतल डालाई याडके ।
आउ छेरेयार खराब इलिज्याउलिउ ।

नेपाली भाषा

यो किताब मेरो हो ।
ती मानिस को हुन ?
त्यो बोतल मलाई लेऊ त ।
यी केटाहरू खराब रहेछन् ।

नेपाली भाषामा सार्वनामिक विशेषणको रूपमा आएका यो, ती, त्यो, यी जस्तै मगर पाडमा पनि आउ, नो, नो, आउ शब्दहरूले मगर पाडका सार्वनामिक विशेषणलाई जनाएका छन् ।

३.४.४ क्रिया :

वाक्यमा कर्ताद्वारा सम्पादित काम वा कार्य व्यापारलाई क्रियाले जनाउँछ । कुनै काम बुझाउने शब्द नै क्रिया हो । मगर पाडमा पनि कार्य व्यापार नेपालीमा जस्तै हुन्छ । मगर

पाडमा पनि नेपालीमा भौँ कर्ता, कर्म र क्रिया हुन्छन् तर पनि कुनै बेलामा कर्ता, कर्म र क्रियाको ठाउँमा फरक पनि आउन सक्दछ । सामान्य कुराकानी गर्दा, गीत गाउँदा क्रिया विचमा आउने गर्दछ । जसलाई तलका उदाहरणले स्पष्ट पारेको छ -

मगर पाड

डा काड डाज्यो ।
 राम इस्कूल बा ।
 बोलु बजार-डन हुके ।
 परज्योके काड ।
 हाको वन्या ताई खे ।
 बुची पनई च्याहु ।
 बुचा-ए पनई च्याईदुके ।
 कान्छा-ए हा च्याइज्याले ।
 बुची-उ क्या च्याईज्याउलिज्या ।
 हरि-ए खे वोउ ।
 सीता-ए खे वादुके ।
 रिता-ए खे वाउले ।
 बोलु भिम-ए चुडा ।
 बलमान भिम-ए चुसीके ।
 टिकासिड भिम-ए चुसिउले ।
 पुने भिम-ए चुसिज्यालिया ।
 कला-ए पोस्तभू परी ।
 सीता-ए पोस्तभू सरदुके ।
 राम-ए पोस्तभू सरुले ।
 हरि-ए पोस्तभू सरज्याउले ।

नेपाली भाषा

म भात खान्छु ।
 राम स्कुल जान्छु ।
 बोलु बजारबाट आयो ।
 भात चाँडै खाऊ ।
 पहिला खेत खन्नु पर्छ ।
 बहिनी जुत्ता धुन्छे ।
 भाइले जुत्ता धोयो ।
 कान्छाले मुख धोएको छ ।
 बहिनीले कपडा धोइएकी छ ।
 हरि खेत खन्छ ।
 सीताले खेत खनी ।
 रीताले खेत खनेकी छ ।
 बोलु घरमा बस्छ ।
 बलमान घरमा बस्यो ।
 टिकासिड घरमा बसेको छ ।
 पुने घरमा बसि रहेको छ ।
 कला किताब लेख्छे ।
 सीताले किताब लेखी ।
 रामले किताब लेखेको छ ।
 हरि किताब लेखि रहेको छ ।

उपर्युक्त मगर पाड वाक्यमा प्रयुक्त डाज्यो, बा, हुके, काड, ताइ, च्याहु, च्याइदुके, च्याइज्याल क्रियापद हुन् । पदक्रमका दृष्टिले यी क्रियापद पनि नेपाली भाषाको वाक्यमा जसरी रहेका छन् । मगर पाडमा पनि त्यसरी नै रहेका देखिन्छन् तर पनि कतै कतै भने पदक्रम मगर पाडमा अलि फरक भएको पाइन्छ ।

ताई+न्या	= ताईन्या	तादुके	तादुके	ताईज्याउ ।
	= हुनु	भयो	भएको	भइ रहेको ।
परी+न्या	= परीन्या	परीदुके	परीदुके	परीज्याउ ।
	= पढ्नु	पढ्यो	पढेको	पढि रहेको ।
रड+न्य	= रडन्या	रडदुके	रडदुके	रडज्याउ ।
	= देख्नु	देख्यो	देखेको	देखि रहेको ।

माथिका उदाहरणमा क्रियापदको रूपावलीलाई देखाइएको छ । क्रियामा नेपाली भाषामा भन्दा मगर पाडमा फरक देखिएको छ । किनकि मगर पाडमा भूतकाल जनाउनका

लागि एउटै क्रियाले काम गरेको देखिन्छ । जहाँ नेपाली भाषाको भएको र भयो देखाउनको लागि तादुके क्रियाले नै स्पष्ट पारेको छ । कार्यतत्वका आधारमा क्रिया तिन किसिमका रहेको देखिन्छ । मगर पाङमा पनि यस्तो प्रक्रिया रहेको छ, जसलाई तल प्रस्तुत गरिएको छ -

३.४.४.१ अकर्मक क्रिया :

कार्य फल/असर दुवै कर्तामा हुने क्रियालाई अकर्मक क्रिया भनिन्छ । अकर्मक क्रिया नेपाली र मगर पाङमा यस प्रकार रहेका छन् -

नेपाली भाषा

हुनु
आउनु
बस्नु
उठ्नु
खुल्नु
चर्कनु
चल्नु
चुक्नु
जानु
हिडनु
हाँस्नु
सुक्नु
सुत्नु
रुनु
सप्रनु
रहनु
मर्नु
बाँच्नु
बहनु
बढनु
बल्ने
बन्नु
पस्नु
दुख्नु
दगुर्नु
ढल्नु
थाक्नु
बज्नु
पिट्नु
फल्नु

मगर पाङ

ताइन्य
रान्य
चुइन्य
च्याइन्य
फैशिन्य
चिरासिन्य
चलिन्य
म्वा?न्या
बान्य
वान्य
साइन्य
शइन्य
भिसिनय
धन्य
चान्य
लिन्य
सिन्य
मासिन्य
बगिन्य
गिन्य
बलाइन्य
ताइन्य
पसिन्य
हुर्न्य
चोइनय
वइन्य
थलिन्य
रिइन्य
तुप्न्य
सैन्य

यसको स्पष्टीकरणका निम्ति तलका वाक्यहरू हेर्न सकिन्छ -

मगर पाड

डा चाउ डाताइ ।
नड बजार नराज्या ।
हरि थचक्क चुसिके ।
दाज्य सोथा ।
नम फौसिज्या ।

नेपाली भाषा

म असल हुन्छु ।
तिमी बजार आउँदै छौ ।
हरि थचक्क बस्यो ।
दाइ उठ्नु हुने छ ।
आकाश खुलेको छ ।

३.४.४.२ सकर्मक क्रिया :

कार्यको फल वा असर कर्ता र कर्म रहने कर्तामा रहने क्रिया सकर्मक क्रिया हो ।
नेपाली र मगर पाडका सकर्मक क्रियाहरू यस प्रकार रहेका छन् -

नेपाली भाषा

कुट्नु
खानु
सुन्न
हेर्नु
सोध्नु
लैजानु
सानु
जित्नु
डाक्नु
दिनु
देख्नु
धुनु
पकाउनु
पढ्नु
माग्नु
माग्नु
राख्नु
लिनु
छान्नु
जाँच्नु
भन्नु
लेख्नु
पिट्नु

मगर पाड

तुप्न्य
ज्यान्य
थइन्य
खिमन्य
गिन्य
लाइन्य
फन्न्य
जेइन्य
खुलन्य
थान्य
रइन्य
च्याइन्य
भिन्य
परिन्य
भन्य
निन्य
नाइन्य
रइन्य
चेर्न्य
बुजिन्य
सन्न्य
सर्न्य
तुप्न्य

भन्नु
पोख्नु
छेक्नु

पान्ने
विन्त्य
देइन्त्य

सकर्मक वाक्यहरू यस प्रकार छन् -

नेपाली भाषा

मगर पाङ

ऊ धान कुट्छ ।
हामी खाना खाँदै छौं ।
त नाच हेर्छस् ।
उसले प्रश्न सोधेको हुने छ ।

ओल जीउला ओरुम ।
गे ज्या गोज्याज्य ।
नड तवारी ओगिन्या ।
ओल तवारी ओगिन्या ।

सामान्यतया अकर्मक क्रिया र सकर्मक क्रिया छुट्टयाउने आधार कर्ता र क्रिया मात्र राख्दा के र कसलाई भन्ने प्रश्न उठ्ने र नउठ्ने तथा भूतकालमा लैजाँदा कर्तामा 'ले' लाग्ने र नलाग्ने हो ।

३.४.४.३ द्विकर्मक क्रिया :

कतिपय क्रिया भएका वाक्यमा मुख्य कर्म र गौण कर्म गरी दुई किसिमका कर्महरू रहन्छन् । जसलाई नेपालीमा द्विकर्मक क्रिया भनिन्छ । नेपालीमा जस्तै मगर पाङमा पनि केही द्विकर्मक क्रिया भेटिन्छन् तर ती प्रेरणार्थी द्विकर्मक क्रियाको रूपमा पाइन्छन् -

नेपाली भाषा

मगर पाङ

खुवाउ
गराउ
लेखाउ
खेलाउ
देखाउ
चुठाउ
बोलाउ
पिटाउ
खोलाउ
बोकाउ
छोडाउ
मनाउ
खनाउ
भराउ
पोखाउ

चाइ
जाइ
सर
रिाइ
सथन्
हुर
सपाङ्
तुप
फइ
सघुर
कोर
सभन
फान्
गप्
बिन्

उपर्युक्त क्रियापदलाई वाक्यमा निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ ।

नेपाली भाषा

आमा मलाई बाटो देखाउनु हुन्छ ।

त भाइलाई भात खुवाउँदै छस् ?

आमा मलाई काम गराउनु हुनेछ ।
मैले भाइलाई किताव पढाएँ ।

रामले तलाई चिठी लेखाउँछ ।

ऊ मलाई नाटक देखाउँछ ।

ऊ मलाई मुख चुठाउँछ ।
ऊ मलाई खेल खेलाउँछ ।

माथिको उदाहरणमा देहायका कुराहरू देखिएका छन् -

मगर पाङमा प्रेरणार्थी क्रियाहरू रहेका छन् ।

नेपाली भाषामा जस्तो आउ प्रत्यय लागेर प्रेरणार्थी क्रियाको निर्माण भए पनि मगर पाङ क्रियामा प्रत्यय नलागी एउटै क्रियाले प्रेरणार्थी वाक्यको निर्माण हुन्छ ।

माथिको उदाहरणमा रहेको नेपालीको खेलाउ शब्द वा क्रियामा आएको आउ प्रत्यय ओसरी भन्ने मगर पाङमा पनि आएको छ ।

कुनै द्विकर्मक क्रियाको रूपमा वाक्यको निर्माण हुँदा कर्ता सर्वनामको रूपमा आउँदा मगर पाङको क्रियापदमा सर्वनामसँग जोडिएर आएको छ ।

३.४.५ क्रियायोगी :

नेपालीमा जस्तै मगर पाङमा पनि क्रियायोगीले खास गरी क्रियापदको वर्णन गर्दछ । क्रियायोगीले काम हुँदाको स्थान, समय, कारण, रीति, आदिको वर्णन गर्दछ । मगर पाङमा पनि क्रियायोगी पाइन्छ जसलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएका छन् -

मगर पाङ

इड
न्द
मीड
हर्ड
ओज्यो / ज्योला
आछिम

नेपाली

यहाँ
त्यहाँ
तल
माथि
हिजो
आज

मगर पाङ

आमा डाक-जन यम
गिन्त्य हैदाडु ।

नड बुचा-जन काड् नथाइज्य
?

आमा डा-जन येन् जइवा ।
डा बुचा-जन पोस्तब्
डापराइके ।

राम-ए नड-जन चिती
सरुउ परिडवा ।

ओल डा-जन नक्कल
सथन्वा ।

डा ओल-जन या डाहुरएयो ।
ओल डा-जन ओसरी ।

माथो
तके
तचीथक
तपोरो
ऐधाई
ऐ
जैदी
आमाधाई

विस्तारै
थोरै
धेरै
अलिकति
यसरी
उसरी
भुसुक्क
थुचुक्क

मगर पाड

आड हुनके
नड बानके ।
गे ज्योल नडडर गेबाउ ।
फुसला ल ततेप मद म्याआ ।
नक थचक्कै चुसीन् ।

नेपाली

यहाँ आउनु होस् ।
त्यहाँ जानु होस् ।
हामी हिजो गाउँ गर्यौं ।
गिलासमा थोरै रक्सी राख ।
त्यहाँ थुचुक्क बस् ।

माथिको उदाहरणमा नेपालीमा भैं क्रियायोगी स्पष्ट रूपमा देखिएका छन् । जसमा आड, नाड, ज्योल, र ल जस्ता वाक्य पदले क्रिया विशेषणको काम गरेका छन् । क्रियायोगीका प्रकारहरू यस प्रकार छन्-

३.४.५.१ स्थान वाचक क्रियायोगी :

वाक्यमा प्रयोग भएको क्रियापदको स्थानगत आधार बुझाउने पद स्थान वाचक क्रियायोगी हुन् । मगर पाडमा पनि स्थान वाचक क्रियायोगीको प्रयोग हुन्छ जसलाई तल प्रस्तुत गरिएको छ-

मगर पाड

आड हुन्के ।
वाग्लुड जिल्ला नेरा लेउ ।
आदे-हुनके लीन्के ।

नेपाली भाषा

त्यहाँ जानु होस् ।
वाग्लुड जिल्ला नजिक छ ।
वरपर गर्नु होस् ।

३.४.५.२ समय वाचक क्रियायोगी :

वाक्यमा प्रयोग भएको क्रियापदको समयगत आधार बुझाउने पद समय वाचक क्रियायोगी हो । मगर पाडमा पनि समय वाचक क्रियायोगी रहेका छन् -

मगर पाड

आज्यो नडडर गेबाउ ।
आछीम नड कादे बान्य ?

नेपाली भाषा

हामी हिजो गाउँ गर्यौं ।
आज तिमी कहाँ जान्छौ ?

परातीला येन कता लेउ ?
नीम्छीला गेमी पितरपुजा लेउ ।

भोलिको कार्यक्रम के छ ?
परिस हाम्रो कुलपूजा छ ।

उपर्युक्त हिजो, आज, भालि, परिस शब्दका निमित्त प्रयुक्त आज्यो, आछीम, परातीला, नीम्छीला समय वाचक क्रियायागीको रूपमा आएका छन् ।

३.४.५.३ परिमाण वाचक क्रियायोगी :

वाक्यमा प्रयोग भएको क्रियापदका कार्यव्यापारको परिमाण वा मात्रा बुझाउने पद परिमाणवाचक क्रियायोगी हो । मगर पाङमा पनि यस्तो विशेषता रहेको छ -

मगर पाङ

नेपाली भाषा

हो भन रसिके ।
आउ छोरेया कतालाउ वोभेवा ?
वनै सरं सरं तातनी ।

ऊ भन् रिसायो ।
यो केटो कस्तेरी बढेको ?
ज्यादै नफुर्क ।

उपर्युक्त वाक्यमा परिमाण वाचक क्रियायोगी मगर पाङमा पनि रहेको कुरालाई बुझाएको छ जहाँ रसिक, वोभेवा र तातनी शब्दहरू रहेका छन् ।

३.४.५.४ रीति वाचक क्रियायोगी :

वाक्यामा प्रयोग भएको क्रियापदले गरेको कार्य व्यापार, तरिका वा रीति बुझाउने पद रीति वाचक क्रियायोगी हो । मगर पाङमा पनि क्रियायोगी रहेको छ -

मगर पाङ

नेपाली भाषा

ईवाई घोर ताकीःच्यो, बुल हुर ।
ल्या ताके, पर येन धोच्यो ।
तखेप मुईमुई साहन् बे ।

यसरी हलो नजोत शरीर थाक्छ ।
अबेर भयो फटाफट काम गर ।
एकचोटि मुसुक्क हाँस न ।

माथिको मगर पाङ वाक्यमा प्रयुक्त ईवाई, ल्या, तखेप शब्दले काम गर्दाको रीति वा तरिका बुझाएका छन् ।

३.४.६ नामयोगी :

वाक्यमा नामिक शब्दसँग अर्थगत सम्बन्ध राख्ने शब्दलाई नामयोगी भनिन्छ । मगर पाङमा पनि नामयोगी अव्ययहरू रहेका छन् । तल नामयोगीका उदाहरण प्रस्तुत गरिएका छन् -

मगर पाड

हादे
छीन्दे
नाल्त
खार
डन्
स
दे
स
स
तान
साप्त
मन
मनज

नेपाली भाषा

अगाडि
पछाडि
लागि
निमित्त
बिच
द्वारा
तर्फ
सँग
सित
बाहेक
मुताबिक
अनुसार
बमोजिम

मगर पाड

ब्याउला-ल हाल ब्याउली बाज्या ।
न नाल्त ज्योदी डाहुउ ।
डा-स बान नड-जन् डालाइ ।

नेपाली

दुलाहाको अगाडि दुलही छिन् ।
तिम्रो निमित्त धाएर आएको छ ।
मेरोसाथ लाग तिमीलाई
लैजान्छु ।

माथिको उदाहरणमा नाम वा सर्वनामका अगाडि वा पछाडि आएका अव्यय नामयोगी हुन् । मगर पाडमा पनि हाल, नाल्त, स जस्ता पदले नामयोगीको सङ्केत गरेका छन् ।

३.४.७ संयोजक :

दुई वा दुईभन्दा बढी पद पदावली वाक्यांश वाक्य आदिलाई जोड्ने अव्यय संयोजक हो । मगर पाडमा पनि संयोजकहरू रहेका छन्-

मगर पाड

सन्
ब
मान
ताल्कन्
ओतन्व
मतलब
अन्

नेपाली

र
पनि
नत्र
भने
तथापि
अर्थात्
एवम्

मगर पाड

नड सन् डा काडका सेर ?
नड ब ड ब मगरनीज ।
जो गाई ओलज घीउ चीईअ ।

नेपाली भाषा

तिमी र ममा को जेठो ?
तिमी पनि म पनि मगर नै हौं ।
जो चोर उसैको ठूलो स्वर ।

उपर्युक्त वाक्यमा सन्, ब, जो शब्दले मगर पाडमा संयोजकको काम गरेको देखिन्छ ।

३.४.८ विस्मयादि बोधक :

मनका विस्मय, आश्चर्य, हर्ष, शोक, दुःख, पीडा, प्रशंसा, घृणा, सम्बोधन जस्ता विभिन्न भावलाई जनाउने अव्यय पदलाई विस्मयादि बोधक पद भनिन्छ । मगर पाडमा पनि यस्ता अव्ययहरू रहेका छन् ।

मगर पाड

आच्याई
थै
आवै
स्याबास
ताई
नुल हुई
छया
ओहो

नेपाली भाषा

कठै बरा
थक्क
आहा
स्याबास
आम्मै
आम्मा
छि
धिक्कार

माथिका शब्दहरूलाई मगर पाडका वाक्यमा प्रयोग गरी हेर्न सकिन्छ ।

मगर पाड

नड आड ।
आम्मै थोकैथे हाडलन डातेहरु ।
थै न चेत ।
आयू डाना हरुउ ।

नेपाली भाषा

तपाईं यहाँ ।
आम्म भन्डै भिरबाट नहुत्तिएको ।
थुक्क तेरो बुद्धि !
ऐया ! मेरो कान दुख्यो ।

नड, आभै, थे, आयू, आगु जस्ता अव्ययले वाक्यमा विस्मयादि बोधक पदहरू विस्मय बोधक हुन् अथवा यी पदहरू विस्मयादि बोधक हुन् ।

३.४.९ निपात :

आफ्नो स्वतन्त्र अर्थ नहुने तर वाक्यमा प्रयोग गर्दा अर्थलाई रसिलो र अर्थ भिन्नता दिने अव्यय पद निपात हो ।

मगर पाड

आड
ए
आत
सन्
सानी
मा
कनी
नत
माड
दी
बारे
सत
दुडत्
जीडत
तर्त

नेपाली

अँ
अरे
आ
ए
कि
क्यारे
खै
चाहिँ
त
न
नाई
पो
ब्यारे
र
ल

३.५ सारांश :

हरेक भाषाको आफ्नै वर्ण व्यवस्था, शब्द भण्डार र शब्दवर्ग रहेका हुन्छन् । शब्दवर्ग भित्र नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया जस्ता पदहरू रहेका हुन्छन् । भाषा भएकाले नेपालीमा जस्तै वर्ण व्यवस्था, शब्द भण्डार र शब्दवर्ग मगर पाडमा पनि रहेका छन् । नेपालीमा रहेको नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया जस्ता शब्दहरू मगर पाडमा पनि छन् । व्यक्ति वाचक, जाति वाचक, द्रव्य वाचक, समूह वाचक र भाव वाचक जस्ता नामहरू मगर पाडमा पनि स्पष्ट रूपमा पाइन्छन् । नामको सट्टामा प्रयोग हुने पदलाई सर्वनाम भनिन्छ । डा म, गीनी हामी दुई, गे हामीहरू, नड त, जीनी तिमी, जे तिमी दुई, ओल तिमीहरू, हो ऊ, जस्ता पदले सर्वनामलाई जनाउँछ । नाम पदको यस्तो भन्ने गुण, यति भन्ने सङ्ख्या, यति तौल, मात्रा वा परिणाम भन्ने बुझाउने पदलाई विशेषण भनिन्छ । भेन्नय अग्लो, तपोरो अलिकति जस्ता उदाहरणले विशेषणलाई जनाएको छ । वाक्यमा कर्ताद्वारा सम्पादित काम वा कार्य व्यापारलाई क्रियाले जनाउँछ । कुनै काम बुझाउने शब्द नै क्रिया हो । क्रियाविनाको वाक्यको रूप बन्न सक्दैन त्यसैले मगर पाडमा पनि यस प्रकारका क्रियापद रहेका छन् । मगर पाडमा भूत काल र पूर्ण भूत काल जनाउन एउटै क्रियाले काम गरेको छ, जसलाई उदाहरण अनुसार देखाउन खोजिएको छ । भयो र भएको देखाउनका लागि तादुके क्रियाले स्पष्ट रूपमा काम गरेको देखाएको छ । जहाँ ताईन्या धातु रहेको छ जो ताई+न्या मिलेर बनेको छ । क्रियाको विशेषता जनाउने पदलाई क्रियायोगी भनिन्छ । यस्ता पदहरू नेपालीमा जस्तै मगर पाडमा पनि छन् जसले गर्दा भाषालाई पूर्ण बनाउन सहयोग गर्दछ । जस्तै इड-यहाँ, नड-त्यहाँ मीड -तल, हर्ड-माथि, ओज्यो/ज्योला-हिजो, आछिम-आज, माथो-विस्तार उदाहरणले क्रियायोगीलाई जनाउँछ । क्रियायोगीका पनि प्रकारहरू रहेका छन् । नेपालीमा रहेका क्रियायोगीका प्रकार भैं मगर पाडमा स्पष्ट रूपमा नदेखिए पनि क्रियायोगी रहेका छन् जसलाई तलका उदाहरणले स्पष्ट पारेको छ -

स्थान वाचक क्रियायोगी, परिमाण वाचक क्रियायोगी र रीति वाचक क्रियायोगीमा क्रमशः आड हुन्के । त्यहाँ जानुहोस् । आज्यो नडड् र गोबाउ । हामी हिजो गाउँ गर्यौं । फुसला ल ततेप मद भाआ । गिलासमा थोरै रक्सी राख । ईवाई घोर ताकीच्यो, बुल हुर । यसरी हलो नजोत शरीर थाक्छ । आड, नडडु ततेप र ताकीच्योले क्रियायोगीको प्रकारलाई जनाउँछ । वाक्यमा नामिक शब्दसँग अर्थ सम्बन्ध राख्ने शब्दलाई नामयोगी भनिन्छ । मगर पाडमा पनि नामयोगी देखिन्छन् । ब्याउला ल हाल ब्याउली बाज्या । दुलाहाको अगाडि दुलही छिन् । न नाल्त डा ज्योदी डा हुउ । तिम्नो निम्ति धाएर आएको छ । उदाहरणमा हाल, नाल्तले नामयोगीको काम गरेको छ । त्यस्तै नेपालीमा भए जस्तै मगर पाडमा पनि विस्मयादि बोधक र निपात जस्ता पदहरू पाइन्छन् । क्रमशः सत् र आच्याई कठैबरा र ए अरे यसका उदाहरणहरू हुन जसमा सत्, आच्चाइ र एले क्रमश र कठै बरा र अरेलाई जनाएका छन् ।

अध्याय : चार

मगर पाडमा शब्द निर्माण सम्बन्धी व्यवस्था

४.१ विषय प्रवेश :

यस अध्यायमा नेपाली भाषाको शब्द निर्माण प्रक्रियाका आधारमा मगर पाडमा देखा पर्ने शब्द निर्माण प्रक्रियाको अध्ययन गरिएको छ । नेपालीमा उपसर्ग र प्रत्यय विधान भए भैं मगर पाडमा पनि शब्द निर्माणको सर्ग विधान रहेको र त्यस्तै द्वित्व र केही अनुकरणमूलक शब्दहरू पनि मगर पाडमा देखा परेका छन् । तिनलाई उदाहरण सहित प्रस्तुत गरिएको छ र अन्त्यमा सारांश दिइएको छ ।

४.२ शब्द निर्माण प्रक्रिया :

नेपालीमा शब्द निर्माणका मूलतः उपसर्ग, प्रत्यय, समास र द्वित्व गरी चार विधानहरू देखिन्छन् । आधार पदका अगाडि जोडिने उपसर्गद्वारा प्रशस्त शब्द बन्दछन् त्यस्तै प्रातिपदिक तथा धातुमा प्रत्यय जोडिएर पनि शब्दहरू बन्दछन् । दुई वा दुईभन्दा बढी शब्दलाई संयोजक गरेर समस्त तथा एउटै शब्द दोहोएर द्वित्व शब्दहरू बन्दछन् । शब्द निर्माणका यी युक्तिहरू मगर पाडमा पनि केही मात्रामा देखिन्छन् ।

४.२.१ उपसर्ग :

आधार तत्वका अगाडि जोडिने सर्ग वा बद्ध रूप उपसर्ग हुन् । मगर पाडमा पनि उपसर्ग लागेर निर्माण हुने शब्दहरू पाइन्छ । जसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ ।

मगर पाड	मगर पाड	नेपाली भाषा
मा+चाउ(राम्रो)	माचाउ	नराम्रो
त+सी	तसी	भरि
ने+बलो(बटा)	नेबलो	दुई बटा
त+राँ	तराँ	उत्तानो
त+खेप(चोटी)	तखेप	एक चोटि
यादे+वान्य(गति)	यादेवान्य	प्रगति
स+तन्न्य(दर्शन)	सतन्न्य	प्रदर्शन
मा+चारो(शब्द)	माचारो	अपशब्द
स+मोन्य(हरण)	समोन्य	अपहरण
स+हिउसिने(करण)	सहिउसिने	अनुकरण
मा+चाउ(कूल)	माचाउ	प्रतिकूल

नेपाली भाषामा जस्तै उपसर्ग लागेर माथिका शब्द निर्माण भएका छन् जहाँ मा, त, ने, त, त, यादे, मा,स, माले उपसर्गको काम गरेका छन् । यहाँनेर के देखिन्छ भने नेपालीमा जस्तो उपसर्ग प्र लाग्दा बन्ने पदले शब्द अनुसार मगर पाङमा लाग्ने उपसर्ग फरक परेको देखिन्छ तर पनि नेपालीमा जस्तै मगर पाङमा उपसर्ग लागेका शब्दको अर्थ उस्तै भएको पनि देखिन्छ ।

४.२.२ प्रत्यय :

आधार तत्वका पछाडि जोडिने सर्ग वा बद्ध रूप प्रत्यय हुन् । मगर पाङमा पनि प्रत्ययहरू लागेर शब्दको निर्माण भएको पाइन्छ । जसलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गर्न सकिन्छ :

मगर पाङ	मगर पाङ	नेपाली भाषा
जै+सिव(एको)	जैसिव	गरेको
बाउ+येन(दै)	बाउयेन	जाँदै
जैव+येन(दै)	जैवयेन	गर्दै
ज्याउ+येन(दै)	ज्याउयेन	खाँदै
छिँ+त(डि)	छिँत	पछाडि
डा+त(ड)	डात	अगाडि
छिँ+दा(तिर)	छिँदा	पछाडितिर
ड+दा(तिर)	डदा	अगाडितिर
परि+इउ(एको)	परिइउ	पढेको
रँ+सिउ(एको)	रँसिउ	देखेको
चुसि+द(एर)	चुसिद	बसेर
पर+इ(आई)	परइ	पढाइ
पाहार+इ(अली)	पाहारइ	लेकाली
खागर+इ(अली)	खागरइ	हिमाली
विष+इन्या(आलु)	विषन्या	विषालु
लाजै+इन्या(आलु)	लाजैन्य	लजालु
तुप+सी (इ)	तुपसी	गरिबी
नेपाल+आ(एली)	नेपालआ	नेपाली
हेया+होइ(एली)	हेयाहोइ	जुनेली

माथिको उदाहरणमा नेपालीमा जस्तै आधार तत्वका पछाडि सर्ग जोडिएर शब्दको निर्माण भएको छ । मगर पाङमा पनि आधार तत्वमा प्रत्यय जोडिएको देखिन्छ । के, सिव, येन, येन, येन, त, त, दा, दा, उ, इए, सिउ, द इ, इ, इ, इन्या, इन्या, सी, होइ मगर पाङका प्रत्यय हुन् । यहाँ लागेका प्रत्ययहरूले पुरै रूपमा नेपालीमा जस्तो स्पष्ट रूपमा प्रत्यय लागेका नदेखिए पनि केही रूपमा भने नेपालीमा जस्तै प्रत्यय रहेको देखाउँछ ।

४.२.३ समास :

दुई वा दुईभन्दा बढी शब्दहरू जोडेर नयाँ शब्द बनाउने प्रक्रिया समास हो । यस प्रक्रियाबाट बन्ने शब्दलाई समस्त व्युत्पन्न शब्द भनिन्छ र समास शब्दमा पनि दुई शब्दका

बिचमा सन्धि जनित परिवर्तन हुन्छ । मगर पाङमा पनि यस्ता शब्दहरू रहेको पाइन्छ । जसलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिन्छ :

मगर पाङ	मगर पाङ	नेपाली भाषा
आछीम+गाला	आछीमगाला	आजभोलि
आदे+हुते	आदेहुते	यताउता
भिमला+ला	भिमलाल	घर बाहिर
ला+रिउ	लारिउ	दिनरात
ताला+तला	तालातला	दिनभरि
सेर+सन्यय	सेरसन्यय	जेठोबाठो
लुल+जा	लुलजा	सानीनानी
मोल+गम	मोलगम	कालोमाटो
गुर+मी	गुरमी	गुरुआमा

माथिको उदाहरणमा दुई वटा शब्दहरू मिलेर शब्दहरू निर्माण भएका छन् । नेपालीमा दुई वटा शब्दहरू मिलेर कुनै एउटा शब्द निर्माण भए भन्ने मगर पाङमा पनि मोटामोटी रूपमा यस्तो प्रक्रिया देखिन्छ । जहाँ मोल+गम बाट मोलगम शब्दको निर्माण भएको छ । यसै गरी अन्य शब्दहरू पनि क्रमशः निर्माण भएका छन् ।

४.२.४ अनुकरणात्मक शब्द :

मगर पाङ	नेपाली भाषा
याफी	भवाट्ट
धेसे	थचक्क
थपक	टक्क
धरधर	बरर
दस	टन्न
चेर्लो	भयाप्प
च्याउँ च्याउँ	फतफत
ब्यालु यालन	टन्न
तफाङ	खचाखच
खिमु खिमु कै तेन्या	देख्दा देख्दै खस्नु (गल्यार्मगुर्लुम)
छत्याक	च्चाट्टै
सिडालिया	भुतुक्कै
सउयालन्	भुसुक्कै
सतकै	सुटुक्क
एखोरेया	क्वारक्वारती
चाउ भलाङन्या	दनदनी

खर खर
थिड्डै

धुमधाम
टक्क

माथिको उदाहरण अनुसार नेपाली भाषामा जस्तै अनुकरणात्मक शब्द मगर पाडमा पनि रहेको पुष्ट हुन्छ । नेपाली भाषामा रहेका अनुकरणात्मक शब्द जस्तो पूर्ण रूपमा नभए पनि अनुकरणात्मकता रहेको कुरा माथिको उदाहारण बाट स्पष्ट हुन्छ । त्यस्तै अरू पनि शब्दहरू रहेका छन् ।

४.२.५ द्वित्व प्रक्रियाबाट शब्द निर्माण :

एउटै शब्दलाई दोहोर्याएर नयाँ शब्द निर्माण गर्नु द्वित्व प्रक्रिया हो । मगर पाडमा पनि एउटै शब्दहरू दोहोरिएर शब्द निर्माण भएका छन् । मगर पाडमा द्वित्व प्रक्रियाद्वारा निर्माण हुने शब्दहरू यस प्रकार छन् ।

मगर पाड	मगर पाड	नेपाली भाषा
भिम+भिम	भिमभिम	घरघर
रि+रि	रिरि	पानी पानी
हा+हा	हाहा	अघि अघि
छिन+छिन	छिनछिन	पछि पछि
बाया+बाया	बायाबाया	जान्छ जान्छ
यिसी+यिसी	यिसीखान्सी	भैभगडा
गिने+गिने	गिनेगिन	ठुलठुला
जिडमी+जिडमी	जिडमीजिडमी	आआफ्नो
घुरि+गाँ	घुरिगाँ	गालो
युँ+स्या	युँस्या	स्वेच्छा
दोक+दोक	दोकदोक	पहिले पहिले
काँ+काँ	काँसाँ	ढिडोढिडो
चिप+सिप	चिपसिप	तरकारीसरकारी
मोलो+मोलो	मोलमोलो	कालैकालो
घ्यामो+घ्यामो	घ्याम्यामो	रातैरातो

माथिको उदाहरणमा द्वित्व प्रक्रियाबाट हुने शब्द निर्माणलाई प्रस्तुत गरिएको छ । नेपालीमा कालैकालो, पानी पानी र जान्छ जान्छ जनाउनको लागि मगर पाडमा मोलमोलो, रिरि र बायाबाया जस्ता शब्दले मगर पाडमा हुने शब्द निर्माण प्रक्रियालाई जनाएको पाइन्छ ।

४.३ कृदन्त :

धातुमा कृत् प्रत्यय लागेर शब्दको निर्माण भएपछि कृदन्त शब्द निर्माण हुन्छ । मगर पाडमा पनि यो विधि देखिन्छ । जसलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गर्न सकिन्छ -

मगर पाड	मगर पाड	नेपाली	नेपाली भाषा
पर+इन्के	परिन्के	पढ्+अ	पढ
बच्+अत	बचत	बच्+अत	बचत
भिड+अन्त	भिडन्त	भिड्+अन्त	भिडन्त
लड्+अन्त	लडअन्त	लड्+अन्त	लडअन्त
छाप्+आ	छापा	छाप्+आ	छापा
चुस+ई	चुसी	बस्+आई	बसाइ
घेर+आउ	घेराउ	घेर्+आउ	घेराउ
रूप+ई	रूपी	रोप्+आइ	रोपाइ
जोर+ऐ	जोरै	जड्+आन	जडान
टेक्+ऐ	टेकै	किट्+आन	किटान
भर+इलो	भरिलो	भर्+इलो	भरिलो
पोस्+इलो	पोसिलो	पोस्+इलो	पोसिलो
पर+इद	परिद	पढ्+इ	पढी
या+द	याद	दि+ई	दिई
थुन्+उवा	थुनुवा	थुन्+उवा	थुनुवा
खोस+उवा	खासुवा	खोस्+उवा	खोसुवा
गल+सिउ	गलसिउ	थुन्+एको	थुनेको
पर्+इद	परिद	पढ्+एर	पढेर
दै+द	दैद	पाउ+एर	पाएर
पर+इन्त्य	परिन्त्य	पढ्+नु	पढनु
ज्या+इन्त्य	ज्यान्त्य	खा+नु	खानु
दै+न्य	दैन्त्य	पाउ+नु	पाउनु
पर+न्य	परन्त्य	पढ्+ने	पढने
या+न्य	यान्य	दि+ने	दिने

नेपालीमा कृदन्त शब्दको निर्माण हुँदा जुन प्रक्रियाबाट हुन्छ मगर पाडमा पनि त्यही प्रक्रिया देखिन्छ । माथिको उदाहरणमा एको, ऐर, नु, ने जस्ता प्रत्यय लागेर कृदन्त शब्दको निर्माण भएका छन् । मगर पाडमा सिउ, इद, इन्त्य, इन्त्य जस्ता शब्दको निर्माण भएको छ । यसबाट के थाहा पाउन सकिन्छ भने मगर पाडमा पनि सामान्यतः नेपालीमा जस्तै धातुमा प्रत्यय लागेर शब्दको निर्माण हुन सक्दछ तर मगर पाडमा नेपालीमा जस्तो स्पष्ट रूपमा देखाउन त्यति सजिलो छैन ।

४.४ तद्धितान्त शब्द :

नेपालीमा शब्दमा जोडिने प्रत्ययलाई तद्धित प्रत्यय भनिन्छ । तद्धित प्रत्ययको योगले तद्धितान्त शब्द बन्दछन् । नेपालीमा तद्धितान्त शब्दको निर्माण हुँदा नाम, विशेषण, सर्वनाम र अव्ययमा प्रत्यय लागेर तद्धितान्त शब्दको निर्माण भएको देखिन्छ । सामान्यतः यो विधि मगर पाडमा पनि देखिन्छ ।

४.४.१ नाममा प्रत्यय लाग्ने शब्द :

मगर पाङ	मगर पाङ	नेपाली	नेपाली भाषा
जुन+एली	जुनेली	जुन+एली	जुनेली
पाटन+ऐ	पाटने	पाटन+ऐ	पाटने
पोखरा+ऐली	पोखरेली	पोखरा+ऐली	पोखरेली
भिमवउ	भिमवउ	घर+एलु	घरेलु
गो+ताउ	गोताउ	लेक+आली	लेकाली

माथिको उदाहरणहरू नाममा प्रत्यय लागेर तद्धितान्त शब्दको निर्माण भएको छ । नेपालीमा रहेको यो प्रक्रिया मगर पाङमा पनि भएको देखिन्छ तर नेपालीमा जस्तो पूर्ण रूपमा यसको विधि पुरा भएको देखिँदैन किनकि केही शब्दहरू नेपालीको मगर पाङमा उस्तै भएर आएका छन् । घरेलु र लेकाली, एलु र आली प्रत्यय लागेर बनेका छन् भने मगर पाङमा पनि भिमवउ र गोताउमा क्रमशः वउ र ताउ प्रत्यय लागेर शब्दको निर्माण भएको देखिन्छ ।

४.४.२ विशेषणमा प्रत्यय लाग्ने शब्द :

मगर पाङ	मगर पाङ	नेपाली	नेपाली भाषा
डम्+व	डम्व	मिठो+आई	मिठाई
सोइ+व	सोइव	माटो+ए	मोटे
फद्+वाल्या	फद्वाल्या	गफ+आडी	गफाडी
फुर्मास्+इ	फुर्मासइ	खर्च+आलु	खर्चालु
गौं+ताउ	गौंताउ	लेक+आली	लेकाली
पिं+व	पिंव	हरियो+आली	हरियाली

उपर्युक्त उदाहरणमा प्रत्यय लागेर तद्धितान्त शब्दको निर्माण भएको छ । मिठाई र गफाडीमा आई र आडी प्रत्यय लागेर तद्धितान्त शब्दको निर्माण भए भैं मगर पाङमा पनि डम्व र फद्वाल्यामा क्रमशः व र वाल्या प्रत्यय लागेर शब्दको निर्माण भएका छन् ।

४.४.३ सर्वनाममा प्रत्यय लाग्ने शब्द :

मगर पाङ	मगर पाङ	नेपाली	नेपाली भाषा
नै+जैद	नैजैद	त्यो+अरी	त्यसरी
स्यास+व	स्यासो	जो+तो	जस्तो
ऐ+जैद	ऐजैद	यस+अरी	यसरी
नों	नों	तँ+यो	त्यो
है+जैद	हैजैद	उस+अरी	उसरी

सर्वनाममा प्रत्यय लागेर बनेको शब्दमा जसरी नेपालीमा प्रत्यय लागेको छ मगर पाङमा पनि त्यो विधि देखिन्छ । त्यसरी र यसरीमा अरी प्रत्यय लागेर शब्दको निर्माण भए भएँ मगर पाङमा पनि नैजैद र ऐजैदमा जैद प्रत्यय लागेर शब्दको निर्माण भएका छन् ।

४.४.४ अव्ययमा प्रत्यय लाग्ने शब्द :

मगर पाङ	मगर पाङ	नेपाली	नेपाली भाषा
डा+ताउ	डा+ताउ	अगि+लो	अगिल्लो
छिँ+ताउ	छिँ+ताउ	पछि+लो	पछिल्लो
रो+ताउ	रोताउ	माथि+लो	माथिल्लो
मे+ङउ	मेङउ	तल+लो	तल्लो

माथिको उदाहरणमा अव्ययमा प्रत्यय लागेर बनेको तद्धितान्त शब्द अघि+लो र पछि+लोमा लो प्रत्यय लागेर बनेका छन् भने मगर पाङमा पनि डा+ताउ र छिँ+ताउमा ताउ प्रत्यय लागेर तद्धितान्त शब्दको निर्माण भएको देखिन्छ ।

४.५ सारांश :

नेपाली भाषामा जसरी शब्दहरू निर्माण भएका छन् । मगर पाङमा पनि त्यसरी नै रहेको पाइन्छ किन भने मगर पाङको हालसम्म पनि स्पष्ट रूपमा लेख्य परम्परा रहेको पाइँदैन तर पनि यसलाई लेखनको रूपमा अगाडि बढाउनका लागि केही सहयोग नेपाली भाषाबाट लिइएको छ । नेपाली भाषामा शब्द निर्माण हुँदा प्रत्यय, उपसर्ग, समास र द्वित्व प्रक्रियाबाट हुने गरेको छ । नेपाली भाषामा जस्तै मगर पाङमा पनि अनुक्रमणात्मक शब्दहरू रहेको पाइन्छ । नेपाली भाषामा उपसर्ग लाग्दा दुई वटा, नराम्रो, एक चोटि, अपशब्द र प्रदर्शन जस्ता क्रियामा क्रमशः न, एक, अप र प्र उपसर्ग लागेर क्रियाको बनेका छन् भने मगर पाङमा पनि यो प्रक्रिया रहेको छ । नेवलो, माचाउ, तखेप, माचाउरो, समोन्य शब्दमा ने, मा, त, मा, स जस्ता उपसर्ग लागेर क्रियाको निर्माण भएको देखिन्छ । अगाडि, पछाडि, पछाडितिर, पढेको र लेकाली क्रमशः डि, डि, तिर, एको, र आली प्रत्यय लागेर शब्दको निर्माण भएको छ । मगर पाङमा पनि यस्तो प्रक्रिया रहेको देखिन्छ । छिँत, डात, छिँदा र परिङउमा क्रमशः त, त, दा र इउ जस्ता प्रत्यय लागेको देखिन्छ । नेपाली भाषामा शब्द निर्माणका लागि समासद्वारा हुने शब्द निर्माण प्रक्रिया पनि एउटा प्रक्रिया हो । मगर पाङमा पनि शब्द निर्माण प्रक्रियाको एउटा रूप यसलाई पनि लिन सकिन्छ । आजभोलि, यताउता, दिनरात, जेठोबाटो, सानीनानी, कालीमाटी जस्ता शब्दहरू समासद्वारा भएको छ भने मगर पाङमा पनि आछिमगाला, हादेहुते, लारिउ, सेरसन्यय, लुलजा, मोलगम जस्ता शब्दहरू समासद्वारा भएको छ । दुईवटा अर्थ दिने शब्दहरू मिलेर निर्माण भएका मगर पाङमा पनि भएको हुनाले यस्तो प्रक्रिया मगर पाङमा पनि छ । अनुकरणात्मक, द्वित्व, तद्धितान्त र कृदन्त प्रक्रियाबाट पनि शब्द निर्माण गरेको पाइन्छ ।

अध्याय : पाँच

मगर पाडमा वाक्यतत्वको अवस्था

५.१ विषय प्रवेश :

यस अध्यायमा मगर पाड भाषाको वाक्यतत्वको अध्ययन नेपाली वाक्यतत्वका आधारमा गरिएको छ । अध्ययनको क्रममा मगर पाडमा रहेका वाक्य तत्व र नेपाली भाषाका वाक्यतत्वको एकसाथ प्रस्तुत गरिएको छ र अन्त्यमा सारांश दिइएको छ ।

५.२ मगर पाडमा रहेका वाक्यतत्वहरू :

वाक्य निर्माणका व्याकरणिक कोटि नै वाक्यतत्व हुन् । यसअन्तर्गत कर्ता कर्म लगायत कारकहरू र क्रिया मुख्य घटक मानिन्छन् । कर्ताको रूपमा आउने नामिक पद र क्रियाको विभिन्न आधारमा हुने रूपायन यसअन्तर्गत पर्दछन् । नेपालीमा जस्तै मगर पाडमा पनि कारक, विभक्ति, पदसङ्गति र रूपायनका आधारहरू रहेका छन् तर लिङ्ग र वचनमा भने मगर पाडमा नेपाली भन्दा भिन्न छ ।

५.३ वाक्य र वाक्यतत्व :

उद्देश्य वा कर्ता र विधेय वा क्रियाको मेलबाट बनेको अर्थपूर्ण भाषिक संरचना वाक्य मानिन्छ । वाक्यका आधारभूत तत्व उद्देश्य वा कर्ता र विधेय वा क्रिया छन् । वाक्यमा कर्ताको रूपमा नामिक शब्द आउने गर्छ । नामिक शब्दले खास लिङ्ग, वचन, पुरुष आदर, कारक विभक्ति जस्ता व्याकरणिक कोटि ग्रहण गर्दछ तसर्थ कर्ता यी व्याकरणिक कोटिद्वारा नियन्त्रित हुन्छ । वाक्यको अर्को तत्व विधेय वा क्रिया हो । क्रियाले कार्य व्यापारको सङ्केत गर्दछ । क्रिया कुनै खास काल, पक्ष, भाव, वाच्य, ध्रुवीयता, आदर जस्ता रूपायक तत्वद्वारा नियन्त्रित हुन्छ । त्यसैले वाक्यतत्व भन्नासाथ कर्तासँग सम्बद्ध व्याकरणिक कोटिहरू: लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, कारक/विभक्ति तथा क्रियासँग सम्बद्ध काल, पक्ष, ध्रुवीयता र आदर जस्ता लिङ्ग वचनहरू पर्दछन् ।

५.३.१ नेपाली भाषामा वाक्यतत्व :

नेपालीमा वाक्यतत्वका रूपमा मुख्य तथा उद्देश्य र विधेय नै मानिएका छन् । उद्देश्य र विधेयलाई नियन्त्रित गर्ने तत्वहरूका रूपमा कारक विभक्ति तथा पद सङ्गतिका आधारहरू पर्दछन् । मगर पाडमा पनि वाक्यतत्व रहेका छन् ।

५.३.२ कारक र विभक्ति

वाक्यको बाह्य संरचनामा विभिन्न पद वा पदावालीहरूले कर्ता, कर्म, पूरक, क्रियायोगिक र क्रियापद भई आफु अनुरूप कार्य सम्पन्न गर्ने गर्दछन् । यस्ता कर्ता कर्म आदि वाक्यात्मक कार्यको स्थानमा आएका पदहरूले आर्थी सम्बन्ध वा भूमिका (निर्वाह गर्ने) खेल्ने

हुनाले यिनलाई कारक भनिन्छ । नामिक पदमा विभिन्न विभक्तिका माध्यमबाट वाक्य अन्तर्गतका पदहरूको पारस्परिक सम्बन्ध स्थापित गरी क्रियासँग अन्वित हुनु नै कारक हो ।

कारक र विभक्ति

मगर पाड र नेपाली भाषाका कारक र विभक्ति तत्वहरू :

मगर पाड रूप (प्रत्यय)	नेपाली रूप (प्रत्यय)	कारक	विभक्ति	वाक्यहरू
ए, उन, लन	ले, बाट	कर्ता कारक	प्रथम	रामले भात खान्छ ।
जन, तुड	लाई,	कर्म कारक	द्वितीय	म भाईलाई भात खुवाउँछु ।
ए, उन, लन	ले, बाट, द्वारा	करण कारक	तृतीय	सीता स्कूलबाट घर आउँछे ।
जन, तुड, नाल्त,	लाई, लागि निम्ति,	सम्प्रदान कारक	चतुर्थी	मेरो लागि तिमी आयौ?
लन, उन, तन, कन	देखि, बाट	अपादन कारक	पञ्चमी	रुखबाट सुन्तला खस्यो ।
ल, त	मा, माथि, उपर	अधिकरण कारक	सप्तमी	भाइले पैसा खल्लीमा राख्यो ।

५.३.२.१ कर्ता कारक :

नेपाली भाषामा ले, बाट आदि र मगर पाडमा ए, उन, लन आदि विभक्ति चिन्हले कर्ता कारकको बोध गराउँछ । मगर पाडमा कर्ता कारकमा 'ए' विभक्ति लाग्छ जस्तै- रूपमा ए प्रत्यय कर्तामा लगाएर (नेपालीको स्थान) कर्ता कारकमा जनाइएको छ । नेपालीमा अर्कमक क्रिया भएका कर्तृवाच्य वाक्यमा कर्तामा ले विभक्ति लाग्दैन । नेपालीमा कर्ता कारक विभक्ति (

उदा: रामले, भाइले, उसले, मैले) र विभक्ति चिह्न विहीन पनि हुन्छ । (उदा : भाइ हास्छ, भाइ हास्यो, भाइ हास्ने छ) तर मगर पाडमा कर्ता कारक विभक्ति चिह्न ए, डन, लनको प्रयोग हुन्छ । नेपालीमा करण कारकमा पनि ले विभक्तिको प्रयोग हुन्छ, त्यस्तै कर्मवाच्य वाक्यको कर्तामा बाट लाग्दछ । मगर पाडमा नेपालीको करण कारकमा लाग्ने 'बाट' जस्तो छुट्टै विभक्ति देखिदैन । तिनै ए, डन र लनको प्रयोग हुने गर्दछ । उदाहरणार्थ तलका नेपाली तथा मगर पाडका कर्ता कारक तथा करण कारक भएका वाक्यहरू हेर्न सकिन्छ ।

मगर पाड

नेपाली भाषा

डा डाबा ।
राम-ए काडज्योउ ।

म जान्छु ।
रामले भात खायो

मथिको वाक्यहरूमध्ये पहिलो (दुबै भाषाका) मा अकर्मक क्रियाको प्रयोग भएको छ । यी वाक्यका कर्तामा कुनै विभक्तिहरू प्रयोग भएको छैन । अन्य वाक्यमा सकर्मक क्रियाको प्रयोग भएको छ । भने कर्तामा क्रमशः नेपालीमा ले मगर पाडमा ए प्रत्यय लागेको देखिन्छ ।

५.३.२.२ कर्म कारक :

नेपाली भाषामा लाई र मगर पाडमा जन विभक्तिले कर्म कारकको बोध गराएको पाइन्छ । नेपालीमा नाम, सर्वनाममा लाई रूपको प्रयोग गरिन्छ, भने मगर पाडमा जन प्रयोग गरिन्छ ।

मगर पाड

नेपाली

गे बुचा-जन गोपराई ।
श्याम-ए डा-जन कलम चोदुके ।
डा बुबा-जन सिलो डयोके ।

हामी भाइलाई पठाउछौं ।
श्यामले मलाई कलम दियो ।
मैले बुबालाई पैसा दिएँ ।

दुबै भाषामा नाम र सर्वनाममा लाई विभक्तिको प्रयोग भएको देखिन्छ । मगर पाडमा जन/तुङ रूपले लाईलाई सङ्केत गर्छ । जसले कर्म कारकको बोध गराउँछ । नेपालीमा मानवेतर निर्जीव नाम कर्म कारकको रूपमा आउँदा 'लाई' विभक्ति जोडिदैन । जस्तै भाइ घर बनाउँदै छ । भाइले घर बनायो तर मानव नाम कर्म हुँदा लाई लाग्दछ जस्तै, म भाइलाई पिट्छु । मैले भाइलाई पिटें । मगर पाडमा डा बुचा-जन डापुज्य । डा बुचा-जन डापुके । उपर्युक्त उदाहरणमा 'जन' लाईको अर्थमा आएको छ । मानवेतर निर्जीव नाममा मगर पाडमा पनि लाई जोडिदैन ।

५.३.२.३ करण कारक :

कर्ताले काम गर्दा प्रयोग गर्ने साधन, माध्यम, उपकरण भन्ने अर्थमा तृतीया विभक्ति ले, बाट, द्वारा लागेर करण कारक बन्दछ । नेपालीमा ले, बाट, द्वारा र मगर पाडमा ए, डन, लन रूपले करण कारकको बोध गराएको पाइन्छ । नेपालीमा रहेका ले, बाट, र मगर पाडमा ए, डन, लन को समानता देखिन्छ । दुबै कर्ता कारकमा पनि प्रयोग गरिएका छन् -

मगर पाड

पर्यटक-ए आउला-ए हिमाल सतैक्यो ।
गे कुई-नड नैजा मासिउमाले ।

डा कमल-डासर ।
राम-डान हरि तुपसिक ।

नेपाली

पर्यटकले औलाले हिमाल देखाए ।
हाम्रो हातबाट केही पनि दिएको छैन ।

म कलमले लेख्छु ।
रामद्वारा हरि पिटियो ।

माथिका उदाहरण नड, ए, र डन ले नेपालीको क्रमशः बाट, ले र द्वारा विभक्ति लागि करण कारकको बोध गराएकोमा नेपालीमा रहेको द्वारा जनाउनका लागि मगर पाड डन रूपले नै काम गरेको देखिन्छ । बाट र द्वारालाई एउटै रूपमा डनले सङ्केत गरेको छ ।

५.३.२.४ सम्प्रदान कारक :

नेपालीमा लाई, लागि, निमित्त र मगर पाडमा जन/तुड, नाल्त विभक्ति चिह्नको प्रयोग सम्प्रदान कारकमा प्रयोग हुने गरेको देखिन्छ । नेपालीमा लाई कर्म कारकमा पनि प्रयोग गरिन्छ भने मगर पाडमा पनि जन/तुड विभक्ति चिह्न कर्म कारकमा प्रयोग हुने गरेको पाइन्छ तर नेपालीमा प्रयोग हुने लागि र निमित्त रूपको लागि मगर पाडमा नाल्तको प्रयोग गरेको पाइन्छ ।

मगर पाड

निन्या-जन सिलो योच्यो ।
ओयाड-जन खुलच्यो ।
बुबा-ल नाल्त तुपी डारैज्या ।
आउ वा दाज्यु ल नाल्त डालडुउ ।

नेपाली

माग्नेलाई पैशा देऊ ।
उनीहरूलाई बोलाऊ ।
बुबाको लागि टोपी ल्याएको छ ।
यो कपडा दाईको निमित्त किनेको हो ।

माथिका वाक्यहरूमा निन्या-जन (माग्नेलाई), ओयाड-जन (उनीहरूलाई), बुबा-ल (बुबाको लागि) दाज्यु ल नाल्त (दाजुको लागि) मा जन-लाई, नाल्त-लागि, नाल्त-निमित्त रूपले सम्प्रदान कारकको बोध गराएको छ । साथै मगर पाडको नाल्त विभक्ति नेपालीका लागि र निमित्त रूपको कार्य गर्ने गरेको देखिन्छ ।

५.३.२.५ अपादन कारक :

नेपालीमा बाट, देखि, र मगर पाडमा लन, डन, तन र कन विभक्तिको प्रयोग भई अपादान कारकको बोध गराएको देखिन्छ । नेपालीमा बाट रूपको प्रयोग कर्ता र करण करकमा पनि हुन्छ भने मगर पाडमा पनि लनको प्रयोग कर्ता र करण कारकमा पनि हुने गरको छ ।

मगर पाड

सिड-तन ला तेके ।
बउ पोखरा-डन ह्युयाँ ।
ज्योला-कन नम बाज्या ।

नेपाली

रूखबाट पात खस्यो ।
बुबा पोखराबाट आउनु हुन्छ ।
हिजोदेखि पानी पर्दै छ ।

माथिका दुवै वाक्यमा सिङ-तन र पोखरा-डनले क्रमशः रूखबाट र पोखराबाटको सङ्केत गरेको छ । मगर पाङमा तन र डनले अपादन कारकलाई जनाउँछ । नेपालीमा अपादन कारकका लागि देखि र बाट विभक्ति भए भै मगर पाङमा लन, डन, तन, कन अपादन कारकका विभक्तिको रूपमा आएका छन् ।

५.३.२.६ अधिकरण कारक :

नेपालीमा मा, माथि, उपर जस्ता विभक्तिले अधिकरण कारकलाई जनाउँछ भने मगर पाङमा पनि अधिकरण कारक रहेका छन् जसलाई तलका उदाहरणबाट स्पष्ट पार्न सकिन्छ -

मगर पाङ

टेवल-त पोस्तअ नैके ।
गिलास-ल रि भाके ।

नेपाली

टेवल माथि पुस्तक राख ।
गिलासमा पानी भर ?

माथिको उदाहरणमा नेपालीमा जस्तै मगर पाङमा पनि अधिकरण कारक भएको देखाएको छ जहाँ त र ल विभक्तिले अधिकरण कारक जनाएका छन् ।

५.४ पद सङ्गति र पदक्रम :

पद सङ्गति भनेको वाक्यमा प्रयोग हुने नामिक (नाम, सर्वनाम, र विशेषण) पद र क्रियापदका बिचको लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरका आधारमा हुने मेल हो । वाक्यमा आउने विभिन्न नामिक पदहरू र क्रियापदहरूका बिच यस्तो आपसी सङ्गति हुनु जरूरी हुन्छ । यस्तो सङ्गति भएन भने वाक्य अशुद्ध हुन्छ । मगर पाङका वाक्यहरूमा पनि पद सङ्गति रहेको छ । नेपालीमा जस्तो पुरै सङ्गति नभएर कुनै कुनै क्रियासँग फरक फरक सङ्गति भएको पाइन्छ । पद सङ्गतिलाई ५ प्रकारमा विभाजन गर्न सकिन्छ ।

५.४.१ कर्तृवाच्य वाक्यमा कर्ता र क्रियाका बिच पद सङ्गति :

नेपालीमा कर्तृवाच्यको वाक्यमा कर्ता जुन पुरुष जुन वचन र जुन लिङ्गको हुन्छ क्रियापद पनि त्यही वचन, त्यही पुरुष, त्यही लिङ्ग र त्यही आदार अनुरूपको रहेको हुन्छ । मगर पाङमा पनि यस किसिमको व्यवस्था रहेको छ -

मगर पाङ

राम प्रसाद पोस्तअ परी ।
केसव-ए लुजा-तुङ तुपके ।
सीता-ए बुचा-तुङ तुपके ।

नेपाली

राम प्रसाद पुस्तक पढ्छन् ।
केशवले केटीलाई कुट्यो ।
सीताले भाइलाई कुटी ।

माथिका वाक्यहरूमा रहेको तृतीय पुरुष, एक वचन, पुलिङ्ग, र मध्यम आदर बुझाउने कर्तापद र सोही अनुसार क्रिया पद रहेको छ । मगर पाङमा राम प्रसाद कर्ता र परी क्रियाबिच सङ्गति रहेको देखिन्छ । दुवै वाक्यमा कर्ता अनुसार पुरुष र वचनमा समानता तथा लिङ्ग र आदरमा भिन्नता रहेको छ । मगर पाङमा स्त्रीलिङ्ग पाइदैन जहाँ नेपालीमा कुट्यो र कुटीलाई जनाउनका लागि मगर पाङमा तुपके शब्दले जनाएको छ ।

५.४.२ कर्मवाच्य वाक्यमा कर्म र क्रियाका बिच पद सङ्गति :

कर्म अनुसार क्रियापद रही वाक्य बन्ने प्रक्रियालाई कर्मवाच्य भनिन्छ । यसमा कर्म र क्रियाका बिच पद सङ्गति भनेर भन्न सकिन्छ । मगर पाडमा पनि कर्म र क्रियामा सङ्गति मिलाइन्छ ।

मगर पाड

पदम प्रसाद-लन पोस्तअ् परिसिज्या ।
केसव-तुड लुजा तुपसिज्या ।

नेपाली

पदम प्रसादद्वारा पुस्तक पढिन्छ ।
केशवबाट केटी कुटिई ।

माथिको उदाहरणमा कर्म अनुसार पद सङ्गति रहेको छ । कर्मपद तृतीय पुरुष, एक वचन र पुलिङ्गको भएको हुँदा सोही अनुसारको क्रियापद रहेको छ । मगर पाडमा रहेको वाक्यमा पोस्तअ् परिसी र लुजा तुपसिके मा पनि वचन पुरुष अनुसार क्रियापद छ भने लिङ्ग र आदरार्थीको सङ्गति अलि फरक देखिन्छ ।

५.४.३ नाम र सर्वनामबिच पद सङ्गति :

वाक्यमा आउने नाम पद, जुन लिङ्ग, र वचनको हुन्छ सो वाक्यमा आउने सर्वनाम, शब्द पनि सोही लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर अनुरूपका हुन्छन् अनि मात्र त्यहाँ नाम र सर्वनामका बिच पद सङ्गति हुन्छ । मगर पाडमा पनि नाम र सर्वनामका बिचमा सङ्गति रहेको छ ।

मगर पाड

राम प्रसाद हुके ओ ज्योला बाउलेउ ।
गुर हुके ओउ ज्योला बाउलेउ ।

नेपाली

राम प्रसाद आए उनी हिजो गएका थिए
शिक्षक आउनु भयो उहाँ हिजो
जानु भएको थियो ।

माथिको उदाहरणमा राम प्रसाद र उनी बिचको पद सङ्गति मगर पाडको राम प्रसाद र ओ बिच पनि रहेको छ जो एकवचन, तृतीय पुरुष र लिङ्गमा समानता रहेको छ ।

५.४.४ विशेषण र विशेष्यका बिच पद सङ्गति :

वाक्यमा आउने विशेषण पद र विशेष्य (नाम) पदका बिच वचन र लिङ्गका आधारमा पनि मेल हुनु पर्छ यसलाई विशेष्य र विशेषणको सङ्गति भनिन्छ । विशेष्य जुन वचन र लिङ्गको हुन्छ विशेषण पद पनि त्यही वचन र लिङ्गको हुनु नै यसको विशेषता हो । मगर पाडमा लिङ्गमा कुनै भेद नहुने हुँदा नामपद जुन लिङ्गको भए पनि क्रिया एउटै हुन्छ । लिङ्ग भेद नहुँदा विशेषण पदमा पनि मगर पाडमा भेद हुँदैन । जसलाई तलका उदाहरणबाट स्पष्ट रूपमा बुझ्न सकिन्छ -

मगर पाड

चाउ छोरला हुके ।
चाउ लुजा हुके ।
चाउ छोरया-र हुमेर ।

नेपाली भाषा

राम्रो केटो आयो ।
राम्री केटी आई ।
राम्रा केटाकेटीहरू आए ।

माथिका वाक्यहरूमा नेपालीमा राम्रो केटो-चाउ छोरला, राम्री केटी-चाउ लुजा र राम्रा केटाकेटीहरू-चाउ छोरया-र शब्द आउँदा विशेषण र नाम बिच सङ्गति रहेको हुन्छ । मगर पाडमा सङ्गति रहेको छ तर विशेषण पद एउटै मात्रले पनि काम गरेको देखिन्छ, किनकि लिङ्ग भेद नहुनाले यस्तो देखिनु यसको विशेषता हो । सामान्यतः मगर पाडमा आदरार्थी सर्वनाम पनि पाइदैन ।

५.४.५ भेदक र भेद्यका बिच पद सङ्गति :

को/का/की/रो/रा/री, नो/ना/नी जस्ता षष्ठी विभक्ति चिह्न लागेका पदलाई भेदक र उक्त भेदक पदको सम्बन्ध रहेको अर्को पदलाई भेद्य भनिन्छ । भेदक र भेद्यका बिचमा वचन र लिङ्गको आधारमा सङ्गति वा मेल हुनुलाई नै भेदक र भेद्यबिचको पद सङ्गतिको विशेषता हो । मगर पाडमा पनि यो प्रक्रिया रहेको पाइन्छ -

मगर पाड

राम-ल बुचा हुके ।
राम-ल कुची हुके ।

नेपाली

रामको भाइ आयो ।
रामकी बहिनी आई ।

माथिका वाक्यमा रामको भाइ, राम-ल बुचा र रामको बहिनी, राम-ल कुची वचन र लिङ्गका आधारमा समानता देखिन्छ । मगर पाडमा पनि राम-ल र राम-ल बुचा र राम-ल बुची बिच पद सङ्गति भएको देखिन्छ । मगर पाडमा लिङ्ग भेद नहुने भएकाले दोस्रो वाक्यमा विशेषण र नाम लिङ्गका आधारमा उही रहेका छन् ।

५.५ काल :

वाक्यमा क्रियापदको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । धातु साधित क्रियापदहरू कर्ताको लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर अनुरूप कुनै काल, पक्ष, भाव वा वाच्यसँग सम्बद्ध भएर व्यवस्थित भएका हुन्छन् । नेपालीमा काल, भूत, वर्तमान र भविष्यत् गरी तिन छन् । मगर पाडमा पनि काल तिन किसिमका नै रहेका छन् । त्यस्तै नेपालीमा पक्षहरू सामान्य, अपूर्ण, पूर्ण, अज्ञात र अभ्यस्त गरी पाँच छन् । मगर पाडमा पनि पक्षहरू नेपालीमा जस्तै देखिएका छन् । जसलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गर्न सकिन्छ ।

५.५.१ वर्तमान काल :

	एक वचन	दुई वचन	बहु वचन
नेपाली भाषा	खान्छ	खान्छन्	खान्छन्

मगर पाङ	ज्युज्या+उ जान्छ बाज्या+उ	ज्युज्या+नी जान्छन् बाज्या+नी	ज्युज्या+र जान्छन् बाज्या+र
---------	---------------------------------	-------------------------------------	-----------------------------------

यसलाई तालिकामा यसरी देखाउन सकिन्छ ।

एक वचन		द्विवचन	बहु वचन	एकवचन		बहु वचन	पुरुष
पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग	गिनज्यो	गेज्यो	पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग	खान्छौँ	प्रथम
डाज्यो	डाज्यो			खान्छु	-		
नज्यो	नज्यो	जिनज्यो	जेज्यो	खान्छस्	खान्छेस्	खान्छौ	द्वितीय
'	'	'	'	खान्छौ	खान्छेयौ	खान्छौ	सामान्य आधार
जेज्यो	जेज्यो	जेज्यो	जेज्यो	खानु हुन्छ	खानु हुन्छ	खानु हुन्छ	विशेष आदर
ओज्यो	ओज्यो	नेज्यो	याज्यो	खान्छ	खान्छे	खान्छन्	तृतीय पुरुष
'	'	'	'	खान्छन्	खान्छिन्	खान्छन्	'

माथिको तालिका अनुसार नेपालीमा धातु (क्रिया)मा छु, छौ, छेस्, छयौ, नुहुन्छ, छ,छे, छिन, छन् लागदा वर्तमान कालिक क्रियापद बन्दछ भने मगर पाङमा धातु (क्रिया)मा ज्यो प्रत्यय लागेर वर्तमान कालिक समयको सङ्केत गरेको पाइन्छ । माथिको तालिकामा रहेका क्रिया रूपायित भई लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरको समेत सङ्केत गरी क्रियाभेद छुट्टिने गरेको देखिन्छ । यसरी क्रियालाई स्थापित गराउने विविध प्रत्यय वा रूप छन् भने मगर पाङमा यस्ता रूपावलीहरू रहेका छैन । केवल ज्यो प्रत्यय लागेर क्रियाको निर्माण भएको छ । वचन, लिङ्ग, पुरुष र आदर अनुसार क्रियाको प्रयोग नेपालीमा जस्तै भए पनि केही रूपमा भने फरक पाइन्छ । वचन तिन वचन रहेको छ भने लिङ्ग भेद रहेको छैन ।

५.५.२ भूतकाल :

	एक वचन	दुई वचन	बहु वचन
नेपाली भाषा	खायो	खाए	खाए

मगर पाड	ज्यु+क्यो गयो बा+के	ज्यु+केनी गए बा+केनी	ज्यु+केर गए बा+केर
---------	---------------------------	----------------------------	--------------------------

यसलाई तालिकामा विस्तारपूर्वक हेर्न सकिन्छ ।

एक वचन		द्विवचन	बहु वचन	एकवचन		बहु वचन	पुरुष
पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग			पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग		
डाज्योके	डाज्योके	गिनज्योके	गेज्योके	ए (खाए)	-	यौ (खायौ)	प्रथम
नज्योके	नज्योके	जिनज्योके	जेज्योके	इस (खाइस)	-	यौ (खायौ)	द्वितीय
'	'	'	'	यौ (खायौ)	-	यौ (खायौ)	सामान्य आदर
'	'	'	'	खानु भयो नु भयो	-	खानु भयो नु भयो	विशेष आदर
ओज्योव	ओज्याव	नेज्याव	याज्योव	यो (खायो)	इ (खाइ)	ए (खाए)	तृतीय
'	'	'	'	ए (खाए)	इन (खाइन)	ए (खाए)	सामान्य आदर

माथिको तालिका अनुसार नेपाली भाषामा ए, यौ, इस, यौ, नुभयो, यो, इ, ए, इन लागेर पूर्ण भूतकालीक क्रियापद बन्दछ भने मगर पाडमा के र व प्रत्यय लागेर भूत कालको सङ्केत गराउने क्रियाको निर्माण भएको देखिन्छ । नेपाली भाषामा ए, यौ, इस, यौ, नुभयो, यो, ई, ए, इन प्रत्ययहरू लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर समेत भेदको रूपमा प्रयुक्त हुन आउने भूतकालीन क्रियाका प्रत्ययहरू छन् । मगर पाडमा लिङ्ग आदर सङ्केतमा खासै भिन्नता पाइदैन । तर, वचन र पुरुषमा भिन्नता रहेको छ । खाए क्रिया नेपालीमा जस्तो लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरको सङ्केत गरी स्थापित हुन सक्दैन । के र वा ले केवल भूत काललाई जनाउँछ । पुरुष अनुसारको क्रियापद रहे तापनि प्रत्यय लागेर निर्माण भएको छ । नेपाली र मगर पाडमा लिङ्ग, वचन र आदरार्थी क्रियामा भिन्नता रहेको छ । मगर पाडमा तिन किसिमको वचन र त्यो अनुसार क्रियापद रहेका छन् । मगर पाडमा आदरार्थी भने नभएको र सबैमा एउटै आदरको प्रयोग गरिएको पाइन्छ ।

५.५.३ भविष्यत् काल :

	एक वचन	दुई वचन	बहुवचन
नेपाली भाषा	खाने छ	खाने छन्	खाने छन्
मगर पाड	ज्यु+न्यले	ज्यु+न्यलेनी	ज्यु+न्यलेन्या
	जाने छ	जाने छन्	जाने छन्
	बा+न्यले	बा+न्यलेनी	बा+न्यलेन्या

माथिको उदहारणमा क्रियापदले वर्णन गरेको कामको समय र अवस्थाको सङ्केत गरेको छ जसलाई काल भनिन्छ । काल सबै भाषामा रहे पनि कुनै भाषामा भने कालका पक्षहरूमा एउटै कालले पनि काम गरेको पाइन्छ । नेपालीमा जस्तै मगर पाडमा पनि कालका प्रकारहरू रहेका छन् । पुरै रूपमा नेपालीमा जस्तै मगर पाडमा कालका प्रकार नभए पनि सामान्य रूपमा भने रहेको देखिन्छ । पुरुष, वचन, लिङ्ग र आदर अनुसार नेपाली भाषामा कालका प्रकारहरू रहेका छन् तर मगर पाडमा भने ती तत्वका आधारमा वाक्य रूपायित भई काललाई जनाउने काम पूर्ण रूपमा नेपालीमा जस्तो एउटै भएको भने पाइँदैन । जसलाई मगर पाडको विशेषताको रूपमा लिन सकिन्छ । वर्तमान काल जनाउनका लागि खान्छ, खान्छन् जस्ता क्रियापदका रूप रहेका छन् । मगर पाडमा बनेका क्रियाहरूले पनि वर्तमान काललाई जनाएका छन् । ज्युज्या+उ ज्युज्या+नी र ज्युज्या+र मा उ, नी र र प्रत्यय जोडिएका छन् र वर्तमान काललाई जनाएका छन् । भूतकाल जनाउनका लागि नेपाली भाषाको क्रियामा ए र थियो जस्ता प्रत्यय लागेर भूत काललाई बुझाएको छ भने मगर पाडमा पनि भूतकालको रूपमा आएका क्यो, केनी, केर प्रत्यय लागेर भूतकाललाई जनाएको छ । नेछ, नेछन, लागेर भविष्यत् काललाई सङ्केत गरेका छन् । मगर पाडमा न्यले, न्यलेनी र न्यलेन्या लागेर भविष्यत् काल बुझाएको छ । यसरी मगर पाडमा पनि कालका प्रकारहरू रहेका छन् । सामान्य रूपमा मगर पाडमा कालहरू रहे पनि क्रियामा प्रत्ययको रूपलाई स्पष्ट रूपमा देखाउन नसकिएको अवस्था रहेका छ । नेपालीमा कालका प्रकारमा स्पष्ट रूपमा प्रत्यय लागेर कालका भिन्नता लाई देखाएको छ तर मगर पाडमा स्पष्ट रूपमा वचनलाई देखिन्छ । जस्तो बा+के, बा+कनी र बा+केरमा क्रमशः के, केनी र केरले मगर पाडको एक वचन, दुई वचन र बहु वचनलाई प्रत्ययको रूपमा रहेका छन् । मगर पाडमा रहेको क्रियालाई प्रत्ययको रूपमा छुट्टाउन अष्टेरो रहेको छ किन भने आज सम्म यो भाषाको लेख्य रूप आएको छैन ।

५.६. पक्ष :

पक्षले खासकालको परिवेशभित्र क्रियाका कार्यको प्रकृति तथा वितरण जनाउँछ । त्यसैले यसबाट क्रियाका विभिन्न अवस्था वा चरणहरू व्यक्त हुन्छन् । पक्ष भनेको क्रियाद्वारा अभिव्यक्त कालको विशेष अवस्था र अवधि बुझाउने एक व्याकरणिक कोटि हो (पौडेल :२०५७ : : ७२) । नेपालीमा पाँच किसिमका पक्षहरू हुन्छन् । मगर पाडमा पनि यस किसिमको व्यवस्था रहेको देखिन्छ ।

५.६.१ सामान्य पक्ष :

सामान्य पक्षले कार्य पुरा भईसकेको अवस्थालाई जनाउँछ । बितेका समयभित्रको कुनै खास अवस्थाको वर्णन नगरी सामान्य रूपमा अगि काम भईसकेको भन्ने मात्र बुझाउँछ ।

अवस्थी महादेव : २०५७ : : १०९) । मगर पाङमा पनि सामान्य पक्ष रहेको छ, जसलाई तल प्रस्तुत गरिन्छ ।

	एक वचन	दुई वचन	बहु वचन
मगर पाङ	ज्यु+क्यो	ज्यु+केनी	ज्यु+केर
नेपाली भाषा	खायो	खाए	खाए
	बा+के	बा+कनी	बा+केर
	गयो	गए	गए

माथिको उदाहरणमा सामान्य पक्षलाई प्रस्तुत गरिएको छ । खायो र खाएमा यो, एले सामान्य पक्षलाई देखाए भैं मगर पाङमा पनि ज्युक्यो, ज्युकेनी र ज्युकेरमा क्यो, केनी र केरले मगर पाङको सामान्य पक्षलाई देखाएका छन् ।

५.६.२ अपूर्ण पक्ष

अपूर्ण पक्षले कार्यको अपूर्णता वा निरन्तरता जनाउने हुन्छ । अपूर्ण पक्ष एकभन्दा बढी कालिक परिवेशमा आउन सक्छ । मगर पाङमा पनि यस्तो विशेषता रहेको पाइन्छ । यसमा एउटा कालमा मात्रा देखाउन खोजिएको छ । जसलाई तलका अनुसार प्रस्तुत गर्न सकिन्छ -

	एक वचन	दुई वचन	बहु वचन
मगर पाङ	दोउ+येनदोज्याउ	दोउ+येनदोज्यानी	दोउ+येनदोज्यार
नेपाली भाषा	गदैं छ	गदैं छन्	गदैं छन्
	परिव+येनदोज्याउ	परिव+येनदोज्यानी	परिव+येनदोज्यार
	पढदैं छ	पढदैं छन्	पढदैं छन्
	सरव+येनदाज्याउ	सरव+येनदोज्यानी	सरव+येनदोज्यार
	लेख्दैं छ	लेख्दैं थिए	लेख्दैं थिए
	बा+दलिन्यले	बा+लिन्यलेनी	बा+लिन्यलेर
	गएको हुने छ	गएका हुने छन्	गएका हुने छन्

माथिको उदाहरणमा अपूर्ण पक्षलाई देखाइएको छ । कार्य निरन्तरताका लागि क्रियाहरू रहेका छन् । नेपालीमा गदैं छ र गदैं छन्ले अपूर्ण पक्षलाई जनाए भैं मगर पाङमा पनि दोउ+येनदोज्याउ र दोउ+येनदोज्यार क्रियाले जनाएको छ । माथिको उदाहरणमा हेर्दा मगर पाङको वचनमा भने भिन्नता देखाएको छ । दुई वचनमा अपूर्ण पक्षलाई जनाउन दोउ+येनदोज्यानी क्रिया प्रयोग गरिएको छ । मगर पाङमा अपूर्ण पक्ष जनाउन दोज्याउ, दोज्यानी र दोज्यार जस्ता प्रत्यय लागेर बनेका छन् । एक वचन, दुई वचन र बहु वचन जनाउन उ, नी र या प्रयोग गरिएका छन् ।

५.६.३ पूर्ण पक्ष :

कार्यको सिद्धि वा पूर्णता जनाउनेलाई पूर्ण पक्ष भनिन्छ । मगर पाङमा पनि यस्तो व्यवस्था रहेको छ । नेपाली भाषामा पूर्ण पक्ष जनाउन धातुमा एको छ, एको थिए, एको थियौं,

एको थिइस्,एका थियौ एका थिए जस्ता प्रत्ययहरू जोडिएका हुन्छन् । मगर पाडमा पनि पूर्ण पक्ष देखिन्छ । जसलाई तलका उदाहरणबाट देख्न सकिन्छ -

	एक वचन	दुई वचन	बहुवचन
मगर पाड	दो+दओनैव	दो+दनिनैव	दो+दयानैव
नेपाली भाषा	गरेको थियो	गरेका थिए	गरेका थिए
	सर+दओनैव	सर+दनिनैव	सर+दयानैव
	लेखेको थियो	लेखेका थिए	लेखेका थिए
	परि+दओनैव	परि+दनिनैव	परि+दनिनैव
	पढेको थियो	पढेका थिए	पढेका थिए

नेपालीको गरेको थियो, गरेका थिए, रूपकै उपर्युक्त रूप हुने गर्छ । मगर पाडमा दुई वचन समेत भएकाले यहाँ ती उदाहरण पनि रहेका छन् ।

५.६.४ अभ्यस्त पक्ष :

कुनै काम बितेको समयमा नियमित रूपमा हुन्थ्यो भन्ने अर्थ जनाउने क्रियाको रूपलाई अभ्यस्त पक्ष भनिन्छ । नेपालीमा जस्तै मगर पाडमा पनि अभ्यस्त काल जनाउने क्रियापदहरू रहेका छन् -

	एक वचन	दुई वचन	बहुवचन
मगर पाड	आ+दोज्याउ	नि+दोज्याउ	या+दोज्याउ
नेपाली भाषा	गर्थ्यो	गर्थे	गर्थे
	ओ+सरज्याउ	नि+सरज्याउ	या+सरज्याउ
	लेख्यो	लेख्ये	लेख्ये
	ओ+परिज्याउ	नि+परिज्याउ	या+परिज्याउ
	पढ्यो	पढ्ये	पढ्ये

माथिको उदाहरणमा अभ्यस्त कालको बारेमा जनाइएको छ । नेपाली भाषामा थ्यो, थें जस्ता प्रत्यय लागेर क्रियाको निर्माण भएको छ । जसले अभ्यस्त पक्षलाई जनाएको छ । नेपाली भाषामा थ्यो प्रत्यय लागेर अभ्यस्त काल बन्दछ । मगर पाडमा धातुमा ज्याउ प्रत्यय लागेर अभ्यस्त कालको क्रियापद बन्दछ ।

५.६.५ अज्ञात पक्ष :

क्रियाको कार्य व्यापार बितेको समयमा भएको तर कर्ताले थाहा नपाएको सङ्केत अज्ञात पक्षबाट हुन्छ । मगर पाडमा यस किसिमको अज्ञात भूत बोधक क्रिया रूप पाइन्छ -

	एक वचन	दुई वचन	बहुवचन
नेपाली भाषा	गरेछ	गरेछन्	गरेछन्

मगर पाड	ओ+दोउलेउ पढेछ	नि+दोउलेउ पढेछन्	या+दोउलेउ पढेछन्
	ओ+परिउलेउ लेखेछ	नि+परिउलेउ लेखेछन्	या+परिउलेउ लेखेछन्
	ओ+सरवलेउ	नि+सरवलेउ	या+सरवलेउ

नेपालीमा अज्ञात पक्षको क्रियापदको निर्माण धातुमा 'ए' प्रत्यय लागेको क्रिया रूपायन सहायक क्रिया छ को प्रयोग भई गरेछ, गरेछन्, पढेछ, पढेछन् आदि क्रिया रूप बनेका पाइन्छ । मगर पाडमा रहेका क्रियापदमा पनि अज्ञात पक्ष पाइन्छ उदाहरणका रूपमा ओदोउलेउ र यादोउले क्रियाले मगर पाडको अज्ञात पक्षलाई देखाएको छ । यसमा उलेउ प्रत्यय लागेर क्रियाको निर्माण भएको छ । मगर पाडमा दुई वचन हुने हुनाले अज्ञात पक्ष जनाउनका लागि निदोउलेउ क्रियाले काम गरेको छ । जहाँ क्रियामा उलेउ प्रत्यय लागेर निदोउलेउ बनेको छ जसले दुई वचनको अज्ञात पक्षलाई जनाउँछ । यसरी मगर पाडमा उलेउ प्रत्यय सबैमा लागेका छ तर एक वचन, दुई वचन र बहु वचनलाई ओ, नि र या प्रत्यय लागेर छुट्टाइएको छ ।

५.७ भाव :

भावको अभिप्राय अर्थ वा वृत्ति हो । भाव क्रियासँग सम्बद्ध व्याकरणिक कोटि हो र यसको सम्बन्ध पुरै वाक्यसँग रहन्छ । वक्ता वा लेखकको मनोभाव वा मनोवृत्ति क्रियाद्वारा जनाउने गर्दछ । क्रियाबाट काल र पक्षभन्दा भिन्न रूपमा बुझिने व्याकरणिक कोटिको रूपमा भावलाई लिन सकिन्छ । क्रियाद्वारा वक्ताको मनोभाव वा मनोवृत्ति जनाउने कोटिलाई भाव भनिन्छ । क्रियाको रूपद्वारा सामान्थ, निश्चयार्थ, आज्ञार्थ, सम्भावना आदि भाव बुझाउने गर्दछ । भावको वर्गीकरणका सम्बन्धमा नेपाली विद्वानहरू एक मत भएका देखिदैनन् । कसै कसैले भावलाई सामान्यार्थ, आज्ञार्थ, इच्छार्थ, प्रश्नार्थ र अनिश्चयार्थ गरी पाँच किसिमले वर्गीकरण गरेको पाइन्छ । नेपालीमा क्रियाका मुख्य अर्थ वा भाव तिन किसिमका छन् । मगर पाडमा पनि तीन किसिमका भावहरू रहेका छन् । जसलाई तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

५.७.१ आज्ञार्थ :

आज्ञार्थले आज्ञा, आदेशको भाव वा अर्थ बोध गराउँछ । यस्तो भाव वा अर्थ प्रकट हुने वाक्यमा कर्ता रहन पनि सक्छ नरहन पनि सक्दछन् । यो वक्ता र श्रोताको पत्यक्ष सम्पर्क हुन सक्ने द्वितीय पुरुषको सन्दर्भमा प्रयोग हुने गर्दछ । यस्ता क्रियाको भाव वा अर्थ बोध गराउने (प्रक्रिया) क्रिया मगर पाडमा पनि पाइन्छ । जस्तै : -

मगर पाड

ज्यु+के
सर+के
परिन्+के
रैसिन+के
वान+के
दो+के
चिउ+के
कै+के

नेपाली भाषा

खा
लेख्
पढ्
खेल्
हिड्
गर
हेर
चपाउ

माथिको उदाहरणमा नेपालीमा रहेका क्रिया एक वचन आदररहित रूपमा प्रयोग भएका छन् भने क्रियामा '0' प्रत्ययको रूप खा, लेख्, पढ् लगायतका अन्य क्रिया रहेका छन् । मगर पाङमा पनि आज्ञार्थ भावलाई बुझाएको छ । जसमा नेपालीमा जस्तो प्रत्यय नलागेर रूप बनेको छ जसले आज्ञार्थ भावलाई बुझाउँछ तर मगर पाङमा भने के प्रत्यय लागेर आज्ञार्थ भावलाई जनाएको छ । जहाँ क्रमशः ज्य+के, सर+के र परिन्+के मा केले आज्ञार्थ भावलाई सङ्केत गरेको देखिन्छ ।

५.७.२ इच्छार्थ :

इच्छा, अनुमति, आशीर्वाद, उपदेश बिन्ती, प्रार्थना आदि भाव व्यक्त गर्ने क्रियापद इच्छार्थ हुन्छ । यसमा आज्ञार्थमा भन्दा कमजोर रूपको आदेश हुन्छ (बराल,एटम : २०६६: पृ : १३१) । नेपालीमा सबै पुरुषमा इच्छार्थकको प्रयोग हुन्छ भने मगर पाङमा पनि सबै पुरुषमा पाइन्छ । तर पुरुष (लिङ्ग र आदार) मा भेद पाइदैन वचनमा तिन किसिमका इच्छार्थ रूप रूपायित भएको पाइन्छ ।

मगर पाङ

नेपाली भाषा

ओज्य+क
ओसरव+क
ओपिर+क
ओरैसि+क
ओबा+क

खाओस्
लेखोस्
पढोस्
खेलोस्
हिँडोस्

माथिको उदाहरणमा नेपालीको क्रियामा 'खा'धातुमा 'ओस्' प्रत्यय लागेर खाओस् क्रिया बनेको छ त्यस्तै अन्य क्रिया पनि यसरी नै बनेका छन् । मगर पाङमा पनि त्यसरी नै क्रियाको निर्माण भएको छ जसले इच्छार्थ भावलाई जनाउँछ । ओज्य+क र ओरव+क जस्तै क्रमशः प्रत्येक क्रियामा क प्रत्यय लागेर इच्छार्थ भावलाई बुझाउन खोजिएको छ ।

५.७.३ सम्भावानार्थ :

सम्भावानार्थले क्रियाको कार्य व्यापार अड्कल आदिको बोध गराउने भाव मगर पाङमा पनि रहेको देखिन्छ । जसरी सम्भावानार्थ क्रियाको व्यापार नेपाली भाषामा रहन्छ त्यसरी नै मगर पाङमा पनि रहेको देखिन्छ । जसलाई तलका अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

मगर पाङ

नेपाली भाषा

ज्यु+या
सर+या
परि+या
रैसि+या
बा+या
स्याँ+या

खाला
लेख्ला
पढ्ला
खेल्ला
हिड्ला
सुत्ला

माथिको उदाहरणमा नेपाली भाषामा बनेको सम्भावनार्थ क्रियामा 'खा' धातुमा 'ला' प्रत्यय लागेर 'खाला' भन्ने क्रियाको निर्माण भएको छ भने मगर पाङमा बनेका क्रियाले सम्भावनार्थ क्रिया रूपायित गरेको देखिन्छ जहाँ ज्यु+या र सर+या मा जसरी 'या' प्रत्यय लागेर बनेका छन् त्यसरी नै अन्य क्रियाहरू रूपायित भएका छन् । सम्भावना सङ्केतका लागि नेपालीमा जस्तो लिङ्ग, वचन, भेदक रूप मगर पाङमा पुरै रूपमा नपाइए पनि केही मात्रामा मगर पाङमा फरक भने पाइन्छ । यो एउटा मगर पाङको एउटा विशेषता हो । यसलाई लिङ्ग, वचन, पुरूष र आदरको चर्चा गर्न सकिन्छ तर मगर पाङमा भने केही कुराहरू भने फरक रहेका छन् ।

५.८ वाच्य :

वाच्यमा कर्ता, कर्म वा भाव (क्रिया) मध्ये कुनै एकलाई प्रधान मान्ने व्याकरणात्मक युक्तिलाई वाच्य भनिन्छ । जहाँ कर्ता, कर्म र भावका आधारमा क्रियापदको रूप परिवर्तन हुन्छ । यो मुख्यतः क्रियासँग सम्बन्धित भएर व्यक्त हुन्छ । वाक्यतत्त्वको प्रधानताका आधारमा नेपालीमा वाच्यहरू तिन किसिमका मानिन्छः कर्तृवाच्य, कर्मवाच्य र भाववाच्य । मगर पाङमा पनि वाच्य रहेका हुन्छन् । नेपालीमा तिन किसिमका भए पनि मगर पाङमा भने वाच्य दुई किसिमका छन् जसलाई तल प्रस्तुत गरिन्छ ।

५.८.१ कर्तृ वाच्य :

वाक्यमा कर्ता प्रधान वा वाच्य भई प्रयोग हुने व्याकरणात्मक युक्तिलाई कर्तृ वाच्य भनिन्छ । मगर पाङमा कर्तृ वाच्य यस प्रकार रहेका छन् ।

मगर पाङ

डा पोस्तञ् डापरी ।
डा माखा डावाके ।
ओल् आमा-ए खिम्वाके ।
बोलु पोस्तञ्-याङ परि ।
रमेश बाया ।
बुची हरके ।
प्रेम हरके ।

नेपाली भाषा

म किताव पढ्छु ।
म धेरै हिँडे ।
ऊ आमालाई हेर्छे ।
बोलु पुस्तकहरू पढ्छु ।
रमेश हिँड्छ ।
बहिनी रोई ।
प्रेम रोयो ।

(स्रोतः बम कुमारी बुढा मगरसँगको कुराकानीका आधारमा)

माथिको उदाहरणमा कर्तृ वाच्यका वाक्यहरू रहेका छन् । नेपालीमा म किताव पढ्छु र म धेरै हिँडे । जस्ता वाक्य मगर पाङमा डा पोस्तञ् डापरी र डा माखा डावाके जस्ता वाक्य क्रमशः कर्तृ वाच्यका रूपमा रहेका छन् । नेपालीका वाक्यहरूमा कर्ता र क्रियापदका बिच मेल भई कर्ता अनुसार क्रियापदको लिङ्ग, वचन, पुरूष र आदर अनुरूपको सङ्गति रहने गरेको देखिन्छ भने मगर पाङका वाक्यहरूमा कर्ता र क्रियापदका बिच मेल भएको त देखिन्छ तर नेपालीमा जस्तो कर्ता अनुसारको क्रियापदको लिङ्ग, वचन, र आदर अनुरूप सङ्गति भने रहेको देखिदैन । यस प्रक्रियालाई मगर पाङ र नेपाली भाषामा रहेको भिन्नता मान्न सकिन्छ जुन भिन्नता मगर पाङको विशेषता मानिन्छ ।

५.८.२ कर्म वाच्य :

वाक्यमा कर्म प्रधान रहने व्याकरणात्मक युक्तिलाई कर्म वाच्य भनिन्छ । मगर पाडमा कर्म प्रधान रहने वाक्यहरू रहन्छन् जसलाई निम्न उदाहरणबाट देखाउन सकिन्छ ।

मगर पाड

राम-लन हरि पोसिज्या ।
नानी-डन पोस्तभू परिसिज्या ।
क्यादे पोस्तभू परिसिज्या ।
गेनी-डन धान पोसिज्या ।

नेपाली भाषा

रामद्वारा हरि पिटियो ।
तिमीबाट पुस्तक पढिन्छ ।
आफू त पुस्तक पढिन्छ ।
उनीहरूबाट धान चुटियो ।

माथिको उदाहरणमा नेपालीमा जस्तै मगर पाडमा पनि कर्मवाच्य भएको देखिन्छ । नेपालीमा बाट र द्वारा लागेर कर्म वाच्य बनेको छ भने मगर पाड पनि लन,डन लागेर कर्म वाच्य बनेको छ । वाक्यमा कर्तासँग क्रियाको व्यापार भएको छ । नेपालीको पढिन्छ जनाउनको लागि मगर पाडमा परिसिज्याले सङ्केत गरेको पाइन्छ । यसरी हेर्दा मगर पाड र नेपालीमा कर्म वाच्य बन्दा उस्तै देखिन्छ ।

५.९ ध्रुवीयता (करण र अकरण) :

सकारात्मक वा हो भन्ने अर्थ बुझाउने वाक्यलाई करण भनिन्छ भने नकारात्मक वा होइन भन्ने अर्थ बुझाउने वाक्य वा शब्दलाई अकरण भनिन्छ । सकारात्मक र नकारात्मक क्रिया सबै भाषामा रहे भएँ मगर पाडमा करण र अकरण रहेका छन् जसको उदाहरण तल प्रस्तुत गरिन्छ ।

करण

ज्यु+ज्याउ
खान्छ
परिज्या
पढ्छ
सरज्यउ
लेख्छ
झपरिज्या
पढ्छ
नपोज्या
हान्छौ
स्याँके
सुतो
नचिउज्या
हेछौ

अकरण

माज्युर
खादैन
मापरिर
पढ्दैन
मासरर
लेख्दैन
गेपरिज्या
पढ्दैन
जेमापोए
हान्दैनौ
मास्याँर
सुतेन
जोचिउज्या
हेदैनौ

मगर पाड
नेपाली भाषा
मगर पाड
नेपाली भाषा
मगर पाड
नेपाली भाषा
मगर पाड
नेपाली भाषा
मगर पाड
नेपाली भाषा
मगर पाड
नेपाली भाषा
मगर पाड
नेपाली भाषा

थैके	माथैर	मगर पाड
सुन	सुन्दैनौ	नेपाली भाषा
चुसिन्के	च्याँचके	मगर पाड
वस्नु	उठनु	नेपाली भाषा

माथिको उदाहरणका मगर पाडमा करण अकरणको क्रिया रूपावली रहेको प्रस्टिन्छ जसले वाक्यमा सकारात्मक र नकारात्मक असर पारेको हुन्छ । ज्युज्याउ र माज्युज्याउ जस्ता क्रियाले करण अकरणलाई जनाउँछ ।

५.१० सारांश :

वाक्य निर्माणका विभिन्न तत्व हुन्छन् । वाक्यमा लिङ्ग, वचन, पुरुष, कारक, विभक्ति काल, पक्ष, भाव, वाच्य, कारण अकरण जस्ता तत्वहरू रहेका हुन्छन् । ती तत्वहरू बिनाको वाक्य निर्माण हुन सक्दैन । वाक्य निर्माणमा प्रत्येक वाक्य तत्वका आ-आफ्नै महत्व रहेका हुन्छन् । समयको अवस्था जनाउने कालको प्रयोग भएर वाक्यको निर्माण हुन्छ । नेपालीमा रहेको कालका प्रकार भैं मगर पाडमा पनि यस्तो किसिको प्रक्रिया रहेको हुन्छ । वर्तमान काल, भूतकाल र भविष्यत काल रहेका छन् । नेपाली भाषामा खान्छ, खायो, खानेछ जस्ता क्रियामा छ, यो, र नेछ जस्ता प्रत्ययले वर्तमान काल, भूतकाल र भविष्यत काललाई जनाएको छ भने मगर पाडमा पनि ज्युज्याउ, ज्युक्यो र ज्युन्यले क्रियामा ज्याउ, क्यो र न्यले जस्ता प्रत्ययले वर्तमान काल, भूतकाल र भविष्यत काललाई जनाएको छ । त्यस्तै नेपालीमा सामान्य, अपूर्ण, पूर्ण, अज्ञात र अभ्यस्त गरी पाँच पक्ष रहदै मगर पाडमा पनि पाँच पक्ष रहेका छन् । भावको अभिप्राय अर्थ वा वृत्ति हो । नेपालीमा रहेका आज्ञार्थ, इच्छार्थ र सम्भावनार्थ मगर पाडमा पनि रहेका देखिन्छ । ज्यूके, ओज्यक र ज्युया मगर पाडका उदाहरण हुन् । कर्तृवाच्य, कर्मवाच्य र भाववाच्य गरी नेपालीमा वाच्यका प्रकार रहे पनि मगर पाडमा सामान्यतः कर्मवाच्य र कर्तृवाच्य मात्रा रहेको देखिन्छ । खान्छ र खादैनामा ज्युज्याउ र माज्यार जस्ता क्रियाले नेपालीको ध्रुवीयता तथा मगर पाडको ध्रुवीयतालाई देखाएको छ । पद सङ्गति र पदक्रम नेपालीमा जस्तो मगर पाडमा नभएको देखिन्छ किन भने जसरी नेपालीमा लिङ्ग, वचन र आदरमा सङ्गति हुन्छ मगर पाडमा पनि सङ्गति हुँदा आदर, लिङ्ग र वचनमा भिन्नता भएको हुनाले नेपाली भन्दा फरक रहेको छ ।

अध्याय : छ

६.१ उपसंहार :

नेपाली र मगर पाङको आधारभूत व्याकरणको अध्ययन शीर्षकको यस शोधपत्रमा जम्मा छ अध्याय रहेका छन् ।

पहिलो अध्याय शोध परिचयको रूपमा रहेको छ । यसमा शोधको परिचय, समस्या कथन, शोधका उद्देश्य, पूर्वकार्यको समीक्षा, शोधविधि र शोधपत्रको सङ्गठन उपशीर्षक राखी शोधपत्रको स्वरूप तथा संरचनाबारे वर्णन गरीएको छ ।

दोस्रो अध्यायमा मगर जाति, भाषा र संस्कृतिको प्रस्तुत गरिएको छ । यसमा विश्वमा बोलिने विभिन्न भाषा परिवार अन्तर्गत नेपालमा कुन कुन भाषा पर्दछन् र नेपालमा बसोवास गर्ने मगर जातिले बोल्ने भाषा यसका भेदको संक्षिप्त चर्चा गरिएको छ । मगर जाति र पहिचान, मगर जातिको नामाकरण, विभिन्न ठाउँमा छरिएर रहेका मगर जातिहरू, मगरको जातीय सामाजिक सांस्कृतिक विशेषता, विवाह, मृत्यु, न्वारन, विभिन्न चाडपर्व, मगर पाङ उद्भव र चिनारी, मगर पाङको वर्तमान अवस्था र मगर पाङको भेदका बारेमा वर्णन गरीएको छ ।

तेस्रो अध्यायमा मगर पाङ र नेपाली भाषाको आधारभूत शब्द भण्डार र शब्दवर्गको व्यवस्था तथा त्यसभित्र मगर पाङको वर्ण व्यवस्था, मगर पाङको शब्द भण्डार, शब्दवर्ग, क्रिया, क्रियायोगी, संयोजक, निपात र विस्मयादि बोधकका बारेमा जानकारी दिइएको छ ।

चौथो अध्यायमा मगर पाङमा शब्द निर्माण व्यवस्थाको बारेमा प्रस्तुत गरीएको छ । शब्द निर्माण प्रक्रियामा उपसर्ग, प्रत्यय, समास, अनुकरणात्मक शब्द द्वित्व प्रक्रियाबाट शब्द निर्माण प्रक्रिया, कृदन्त र तद्धितान्त शब्दहरूको बारेमा जानकारी गराइएको छ ।

पाचौँ अध्यायमा मगर पाङमा वाक्यतत्वको अवस्थाको बारेमा वाक्य र वाक्यतत्व, नेपाली र मगर पाङमा वाक्यतत्व, पद सङ्गति र पदक्रम, काल, पक्ष, भाव, वाच्य र ध्रुवीयताको बारेमा जानकारी प्रस्तुत गरीएका छन् ।

छैटौँ अध्याय उपसंहारको रूपमा रहेको छ ।

६.२. निष्कर्ष

विविधताले भरिएको हाम्रो देश नेपाल विभिन्न भाषा, संस्कृति तथा जातिका सङ्गम स्थल हो । आफ्नै सामाजिक, सांस्कृतिक, रीतिरिवाज र परम्परामा रमाउँदै आएको विभिन्न जातहरूमध्ये एउटा जाति मगर पनि हो । वि.सं. २०५८ सालको जन गणनाअनुसार ७.१४ प्रतिशत जनसंख्यामा ३.३९ प्रतिशत जनसंख्याले मगर जातिको मगर भाषालाई मातृ भाषाको रूपमा प्रयोग गर्दै आएका छन् । आफ्नै भाषा, संस्कृति, रीतिरिवाज र परम्परा भएको यस जातिले बोल्ने भाषा भोट बर्मेली भाषा परिवार अन्तर्गत पर्दछ । मगर जातिमा पनि तिन किसिमका भाषाहरू बोलिने गरेका छन् । ती मध्येको यो मगर पाङ नेपालको पश्चिमाञ्चलमा बोलिने गरेको छ । निकै पुरानो भाषाको रूपमा यस भाषालाई चिन्न सकिन्छ किनभने यस भाषामा नेपालका विभिन्न ठाउँको नामाकरण गरिएका छन् । अरू जातिभन्दा फरक जातिका रूपमा रहँदै आएको यस जाति सामाजिक, आर्थिक तथा भाषिक पक्षमा कमजोर भएका कारण

यसको विकास गर्नु आवश्यक देखिएको छ । यस शोधपत्रमा मगर पाङको विकास तथा सम्बर्द्धन गर्ने सम्बन्धी कुराहरू प्रस्तुत गरिएका छन् । मगर पाङको नामाकरण कसरी भयो, मगर जातिको भाषा, संस्कृतिको विशेषताका बारेमा प्रस्तुत गरिएको छ । हालसम्म यसको व्याकरण नभएको हुँदा यसलाई आधारभूत व्याकरणको रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

आधारभूत व्याकरणसम्बन्धी अध्ययन गरिएको यो शोधपत्रमा नेपाली भाषासँग तुलना गरी मगर पाङ व्याकरणलाई स्थापित गराइएको छ । मगर पाङको हालसम्म लेख्य व्याकरण नभएको हुँदा नेपाली व्याकरणसँग कति मेल खान्छ र तीसँग कसरी फरक रहेका छन् भन्ने कुरा प्रस्तुत गरिएको छ । नेपालीमा रहेका शब्द भण्डार, शब्दवर्ग, क्रिया, क्रियायोगी, संयोजक र निपात जस्ता पक्षहरू मगर पाङमा कसरी रहेका छन् भन्ने कुरालाई देखाउन खोजिएको छ ।

हरेक भाषाका शब्द भण्डार भए भैं मगर पाङको पनि शब्द भण्डार रहेको छ । त्यससँग जोडिएका अन्य पक्षहरू निपात, क्रिया नेपालीमा मिल्ने खालका छन् । जसरी नेपालीमा शब्दहरू बन्ने प्रक्रिया रहेको छ मगर पाङमा पनि त्यो प्रक्रिया देखिन्छ तर कुनै कुनै शब्दहरू नेपालीमा जस्तो प्रत्यय लागेर शब्दको निर्माण भएको हुन्छ । मगर पाङमा त्यस्तो विधि छैन । कति शब्दहरू नेपालीको जस्ताको तस्तै छन् । कृदन्त र तद्धितान्त शब्दहरू नेपालीमा स्पष्ट रूपमा रहे पनि मगर पाङमा यी शब्दहरू स्पष्ट रूपमा छुट्टाउन सजिलो देखिँदैन । अनुकरणत्मक शब्दहरू रहेको नेपाली भाषा जस्तो मगर पाङमा कति अनुकरणात्मक रहे पनि कति शब्दहरू पाइँदैनन् । यस शोधपत्रमा यी माथिका कुराहरूलाई देखाइएको छ ।

नेपाली भाषामा देखिएका कालका प्रकार मगर पाङमा पनि देखिन्छ । काल, पक्ष, भाव, वाच्य र ध्रुवीयता जस्ता पक्षहरूलाई नेपाली भाषासँग तुलना गरी मगर पाङमा यिनीहरू कस्तो अवस्थामा रहेका छन् भन्ने कुरालाई देखाइएको छ । नेपालीमा रहेका स्तरीय वाच्यका प्रकारहरू मगर पाङमा दुई रूपमा देखा परेका छन् तर यी दुई वाच्यका प्रकारलाई मगर पाङमा देखाउँदा सजिलो रहेको छैन । वाक्यमा रहेका तत्व जसरी रहेका हुन्छन् वाक्यले दिने अर्थ पनि त्यही किसिमको रहेको हुन्छ । जबसम्म वाक्यमा पद सङ्गति हुँदैन त्यो वाक्यको अर्थ रहँदैन त्यसैले यस शोधपत्रमा मगर पाङमा पद सङ्गति र पदक्रम कसरी रहेका छन् भन्ने कुरालाई प्रस्तुत गरिएको छ । नेपालीमा जसरी पदक्रमहरू रहेका हुन्छन् मगर पाङमा पनि सामान्यतः त्यही प्रक्रिया देखिन्छ । मगर पाङमा पदक्रम कहिले काहीं नेपालीमा जस्तो धेरै पदहरू नभएर पदहरू मिलेर रहेका छन् । यस शोधपत्रमा पक्ष, काल र भावलाई पनि स्पष्ट प्रस्तुत गरिएको छ ।

समग्रमा यस शोधपत्रमा के देख्न सकिन्छ भने नेपालीको व्याकरणसँग तुलना गर्दा नेपाली भन्दा मगर पाङमा लिङ्ग, वचन र आदरमा भिन्नता देखिएको छ । मगर पाङमा तिन वचन तथा लिङ्ग र आदरमा भेद रहेको पाइन्छ । अर्कोतिर वाक्य निर्माण हुँदा मगर पाङमा सर्वनाम स्पष्ट रूपमा क्रियासँग जोडिएको देखिन्छ । जस्तै डा काङ डाज्युज्यामा डा सर्वनाम स्पष्ट रूपमा देखिएको छ । मगर पाङमा कुनै कुनै एउटा शब्दले नेपालीमा लामो अर्थ दिने पनि पाइन्छ । यसरी हेर्दा मगर पाङमा र नेपालीमा सामान्य भिन्नता देखिएको छ तर यसलाई अभि बढी बुझ्नका लागि अभि अध्ययन र अनुसन्धान गर्न जरुरी देखिन्छ ।

६.३. अध्ययनका थप शीर्षक

यस शोधपत्रमा अध्ययनका लागि थप शीर्षकहरू देहायबमोजिम रहेका छन् -

- क) मगर पाङमा पद सङ्गतिको अध्ययन ।
- ख) मगर पाङको शब्द भण्डार ।
- ग) मगर पाङका ध्वनिहरू ।

६.४. सन्दर्भ सामग्री सूची :

अथार मगरात भाषा संस्कृति विकास प्रतिष्ठान काठमाडौं (२०५७) गे पो(हाम्रो भूमि), भूम्या र मङ्गर पाङलन्

————— (२०५७) मगर पाङलन् गुस्ती गेदा

ओभा, रामनाथ र मधु सूदन गिरि (२०६४) भाषा विज्ञान, सनलाइट पब्लिकेसन, कीर्तिपुर, काठमाडौं

पुन मगर, मेजन (२०६६) पुन मगर एक अध्थयन, गोपी फकामी र छम माया पुन मगर पोखरा

पुन मगर, टी.बी (२०६७) हामी मगर, दुर्गा बुढा मगर, रुपन्देही

पोखरेल, लालमणी (२०६९) मगर पाङ एक: अध्थयन, स्नानकोत्तर स्तरको अप्रकाशित शोध प्रबन्ध, नेपाली विभाग, पृथ्वीनारायण क्याम्पस, पोखरा

पौडेल, हेमनाथ (२०५५) नेपाली व्याकरण बोध अभिव्यक्ति, पैरवी प्रकाशन, काठमाडौं

पौडेल, नारायण दत्त (२०५७) गुरुङ नेपाली भाषाका व्यकरणिक कोटिको तुलनात्मक अध्थयन, स्नाकोत्तर स्तरको अप्रकाशित शोध पत्र, महेन्द्ररत्न क्याम्पस, काठमाडौं

थापा मगर, एम.एस. (२०४९) प्राचीन मगर अक्खा लिपि, दुर्गा थापा, काठमाडौं

बुढा मगर, हर्ष बहादुर (२०४९) करौंत वंश र मगरहरू, उन्नति बोहोरा, काठमाडौं

बुढा मगर, बम कुमारी (२०५५) पो ओल्ज छेन (ठाउँ आफैँ बोल्छ), बम कुमारी बुढा मगर, काठमाडौं

————— (२०५६) माघे संकराई, मान बहादुर बुढा मगर र पार्वती बुढा मगर, काठमाडौं

————— (२०५६) चाउ डमुउ छेन गुस्ती गेदा (मगर पाङ व्याकरण), आदिवासी जनजाति प्रतिष्ठान, ललितपुर

बुढा मगर, बम कुमारी र अरु (२०६९) मगर कर्मकाण्ड, नेपाल मगर संघ, राप्ती अञ्चल, कार्यदल, दाङ

बुढा मगर, कर्ण बहादुर (२०६४) मगर नेपाली शब्दकोश, अथार मगरात प्रतिष्ठान, काठमाडौं

रोका मगर, धन बहादुर र अरु (२०६४) मगर पाङ त किलास पोस्तब्, जङ्ग बहादुर पुन, दाङ

वाट्टर, ई.डेविड (इस्वी सन् २००४) अ डिक्सनरी अफ खाम: टाका डाइलेक्ट, सेन्ट्रल

डिपार्टमेन्ट अफ लिङ्ग्विस्टिक्स, टी.यु., कीर्तिपुर